

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

Ústav Filozofie a Religionistiky

Diplomová práce

Martin Rabas

Dynamis a energeia: příspěvek k interpretaci Aristotelovy Metafyziky

Dunamis and Energeia: A Contribution to Interpretation of Aristotle's Metaphysics

Rád bych na tomto místě upřímně poděkoval vedoucímu práce Václavu Němcovi Ph.D. za velmi pečlivé a trpělivé pročtení všech včas zasláných pracovních verzí tohoto textu a za jeho připomínky, které mi pomohly vyvarovat se formulačních lapsů i věcných omylů. Ostatní nedostatky práce padají na mou hlavu. Dále bych rád poděkoval kolegům Ondřeji Černému a Zdeňku Samcovi za to, že jsem s nimi mohl konzultovat svůj překlad interpretovaných kapitol. A nakonec své přítelkyni Haně za podporu, bez níž bych se neobešel.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 9. ledna 2016

Abstrakt v českém jazyce:

V první polovině *Metafyziky Théta* pojednává Aristotelés o *dynamis* jakožto vlastnosti jsoucna. Tato *dynamis* je v první řadě počátkem změny v jiném, nebo nakolik je jiné a ve změně se uskutečňuje jako ve své *energeia*. V druhé polovině pojednává Aristotelés o *dynamis* jakožto způsobu bytí jsoucna. V tomto ohledu je jsoucno *dynamei* něčím jiným, než čím je *energeiai*, což znamená, že v tom ohledu, jímž dosud bylo na způsob *dynamei*, přechází do způsobu bytí *energeiai*.

Úkolem předkládané práce je podat výklad pojmů *dynamis* a *energeia*, nakolik jsou obsaženy v 1., 2. a částečně v 6. kapitole knihy *Théta*. První otázka interpretace obou uvedených pojetí zní, jakým způsobem pojetí *dynamis* a *energeia* z obou částí knihy patří k sobě. Problém se klade následovně: Závisejí na sobě *dynamis* ve smyslu počátku změny a *dynamis* jakožto způsob bytí? Souvisí spolu *energeia* ve smyslu změny a bytí *energeiai*? Nejde spíše o dva relativně nezávislé filosofické koncepty, z nichž jeden nahlíží jsoucno z fyzikálního hlediska, zatímco druhý z metafyzického?

Na základě interpretace Aristotelových vyjádření usiluje předkládaná práce ukázat, že Aristotelův výklad je uveden analýzou *dynamis* jako počátku změny právě proto, aby předvedl souvislost obou pojmů *dynamis*: V rámci výkladu *dynamis* ve smyslu počátku změny vypracovává Aristotelés pojem *energeia*, jež mu poté umožní rozšířit pomocí analogie tento pojem tak, aby zahrnoval i další významy. Následně ukazuje, že každému z těchto významů *energeia* je korelativní určitý pojem *dynamis*. Tím Aristotelés jednak rozšiřuje pojem *dynamis*, jednak ukazuje, že mít *dynamis* způsobit změnu je jedním ze způsobů jak být *dynamei*.

Summary in English:

In the first half of the book Theta of his *Metaphysics*, Aristotle discusses *dunamis* as a property of a being. In this sense, *dunamis* is primarily a principle of change in another thing or in the thing itself *qua* other, thereby exercising itself in its *energeia*. In the second half of the book, Aristotle discusses *dunamis* as a way of being. In this sense, a being is *dunamei* another thing and in the course of its becoming that thing it changes into being *energeiai*.

The aim of the present thesis is to offer an interpretation of the concepts of *dunamis* and *energeia* as they appear in the chapters 1, 2 and partly 6 of the book Theta. The first question is how the concepts of *dunamis* and *energeia* in both parts fit together. The problem is posed as follows: Are *dunamis* in the sense of a principle of change and *dunamis* as a way of being mutually dependent? Are *energeia* as change and being *energeiai* related? Are they not, in fact, two relatively independent philosophical concepts, relative to whether being is regarded from the point of view of physics, respectively metaphysics?

Based on the interpretation of Aristotle's statements, the thesis aims to argue that Aristotle starts his exposition with the analysis of *dunamis* in the sense of a principle of change precisely in order to show the interconnection of both concepts of *dunamis*: in the course of the exposition of the *dunamis* to produce a change, Aristotle elaborates on *energeia* which then allows him, by means of analogy, to broaden the scope of the concept to include further meanings. Consequently, he shows that each meaning of *energeia* correlates with a certain meaning of *dunamis*. In this way Aristotle broadens the concept of *dunamis*, yet also demonstrates that having the *dunamis* to produce a change is a way, but not the only one, of being *dunamei*.

Klíčová slova:

Aristotelés, metafyzika, jsoucno, *dynamis*, *energeia*, uskutečnění, skutečnost, možnost, schopnost.

Keywords:

Aristotle, metaphysics, being, *dunamis*, *energeia*, fulfilment, actuality, potentiality, power, capacity.

Obsah

1 Úvod	10
1.1 Aktualita Aristotelovy ontologie <i>dynamis</i> a <i>energeia</i>	10
1.2 Obecná formulace přínosu a cíle knihy <i>Théta</i>	11
1.3 Motivace k vypracování knihy <i>Théta</i> , vyrovnání se s předchůdci	14
1.4 Specifický význam knihy <i>Théta</i> v rámci Aristotelova filosofického systému	16
1.5 Tři metodické poznámky	17
1.5.1 Poznámka k výběru pramenného materiálu	17
1.5.2 Poznámka k překladu	20
1.5.3 Poznámka k předporozumění pramennému textu	22
1.6 Formulace konkrétního interpretačního problému	23
2 Příprava k výkladu knihy <i>Théta</i>	25
2.1 Jsoucno jako <i>οὐσία</i>	25
2.2 Místo knihy <i>Théta</i> v <i>Metafyzice</i>	26
2.3 Neznámá <i>dynamis</i> a <i>dynamis</i> ne zcela užitečná	28
2.4 <i>Dynamis legetai malista kyriós</i>	29
3 <i>Dynamis kata kinésin</i>	38
3.1 Jednota a rozmanitost pojmu <i>dynamis</i> a její vztah k pojům pohybu	38
3.2 Rozmanitost pojmu <i>dynamis</i> vypořádané se zřetelem pohybu	40
3.3 První odvozená <i>dynamis</i>	43
3.4 Podmíněnost činné <i>dynamis</i>	45
3.5 Nepodmíněnost činné <i>dynamis</i>	51
3.6 Náčrt řešení	55
3.7 Přirozená změna	57
4 <i>Dynameis alogoi kai meta logú</i>	61

4.1	<i>Dynamis</i> nerozumová je jednosměrná, <i>dynamis</i> rozumová je dvousměrná	61
4.2	Vše neoduševnělé je nerozumové, některé oduševnělé je rozumové	64
4.3	Účinek a uskutečnění	65
4.4	Protikladný účinek rozumové <i>dynamis</i>	68
4.5	Fyzikální vlastnost a rozumový pojem	70
4.6	„Vlastní“ účinek rozumové <i>dynamis</i>	72
5	Bytí <i>energeiai</i> a bytí <i>dynamei</i>	74
5.1	Úvod k interpretaci 6. kapitoly	74
5.2	Vymezení záměru	75
5.3	Změna jako <i>energeia</i>	79
5.4	Náčrt vymezení	80
5.5	Tři příklady	82
5.5.1	První příklad	82
5.5.2	Druhý příklad	85
5.5.3	Třetí příklad	86
5.5.4	Rozdíly a podobnosti	91
5.6	<i>Analogia</i> a <i>epagóge</i>	93
5.6.1	Nástroje metafyziky	94
5.7	<i>Epagóge</i> pojmu <i>energeia</i>	97
5.7.1	První tři příklady	98
5.7.2	Poslední dva příklady	101
5.7.3	Ilustrativní charakteristika příkladů	103
5.8	Analogické vymezení <i>energeia</i>	104
6	Závěr	107
7	Literatura	109

1. Úvod

1.1 Aktualita Aristotelovy ontologie *dynamis a energeia*

Problém povahy změny, jemuž je věnována kniha *Théta*, představuje dílem dědictví odkázané Aristotelovi předcházejícím myšlením, dílem se jedná o sporné téma, jež je z hlediska vědy hodné zkoumání, abychom tak řekli, samo o sobě, a dílem jde o otázku, která je nadána konkrétním, bezprostředním odůvodněním jakožto otázka fundamentálním způsobem lidská.

Prostřednictvím konceptualizace *dynamis a energeia* se předně Aristotelés přihlašuje k tématu, které bylo jeho předchůdci pocíťováno jako palčivé, a které sám považoval za neuspokojivě vyřešené: odpovědět na otázku po povaze změny a neměnnosti jsoucího. Jako odpověď na ni se z hlediska tradice nabízely zhruba následující kombinovatelné možnosti: Realitu změny bylo možno buď zcela popřít a učinit ji pouze zdánlivou, případně bylo lze ztotožnit pole změny s oblastí pouhé nahodilosti a tím význam změny umenšit na nejmenší možnou míru, anebo naopak – avšak s toutéž starořeckou důsledností – dovést do důsledků opačnou tezi a prohlásit změnu za to jediné, co ve jsoucnu neměně přetrvává.

Pokus o vysvětlení povahy změny Aristotelés dále podniká z toho důvodu, že je třeba její zdůvodnění zahrnout do každého ontologického návrhu, který si činí nárok na vysvětlení toho, co je. V tomto smyslu je položená otázka smysluplná jaksí sama o sobě: Ať už je změna něčím podstatným, nahodilým, či pouze zdánlivým, vysvětlení fenoménu proměny a poznání povahy změny jsoucna je součástí a podmínkou celkového pravdivého poznání jsoucna.

A konečně Aristotelés vznáší otázku po povaze změny, aby vyložil, jak je ve změně přítomna hodnota. – Pokud určité jsoucno může působit či podstupovat změnu a jestliže zároveň není nutně dáno, který z obou protikladů ve změně nastane, nýbrž princip tohoto vývoje tkví do jisté míry, tak jako u člověka, ve jsoucnu samém, pak se otázka po povaze změny rozšiřuje o otázku, zda se jsoucno má měnit spíše tímto způsobem, nebo jiným. Podle Aristotela se tato změna realizuje jako pohyb vztažený k určitému cíli a odbývá se ve sféře účelnosti. Změna v tomto pojetí není nereálná, není bez podkladu a nemá charakter pouhé transformace neměnných elementů, jejichž vztah k tomu, co skrze ni vzniká, je ryze lhostejný, takže veškeré zdokonalování by bylo produktem pouhé nahodilosti. Je naopak změnou ve formě vývoje, jímž jsoucno prostřednictvím své vnitřní artikulace prochází od daného začátku

k určitému konci jakožto výsledku změny. Prostřednictvím takto pojaté změny se jsoouno stává shodným s vlastní podstatou a její výsledek pro něj znamená završení.

Koncepce teleologie předpokládá, že vedle poznání toho, co jsoouno je a čím případně být může, existuje i poznání toho, čím být má. V tomto kontextu má zvláštní význam pojem možnosti, protože rozhodující otázka, již si lze klást u každého nerozumového jsoouna a již samo klade každé jsoouno rozumové, zní, kterou z možností uskutečnit. Pokud lidská zkušenost faktického rozhodování není zcela zdánlivá, může si člověk na tuto otázku do jisté míry odpovídat a v souladu se získanou odpovědí mezi svými možnostmi volit. Jinými slovy: Poznání toho, co má být, zahrnuje poznání struktury možnosti a významu toho, co být může.

V tomto bodě tkví aktualita Aristotelovy ontologie *dynamis* a *energeia*. – Významným momentem vývoje současné filosofie se stalo prohlášení z Heideggerova *Bytí a času*, podle něhož lidská podstata nespočívá v tom, co je skutečné, a tedy definitivní, ale v tom, co je možné, a proto problematické. Lze nicméně konstatovat, že jednoznačné vymezení možnosti a její ontologické struktury v této knize spíše nenajdeme.¹ – Ať už s prohlášením z *Bytí a času* souhlasíme, anebo nikoli, jeho intence do jisté míry obrací naši pozornost ke skutečnosti, že obecná otázka po povaze změny má smysl tehdy, když je zároveň spojena s otázkou po tom, jaký charakter má změna, v níž sami právě stojíme. Ukazuje, že zajímavost, kterou má obecná ontologická otázka „o sobě“ je – nemá-li se jednat o pouhý oxymoron – třeba spojit s otázkou po povaze zájmu, kterým sami jsme. Prostřednictvím tohoto náhledu se ne snad nutně lidská podstata, ale filosofická otázka stává problematickou lidskou možností. – Aktualita filosofické koncepce knihy *Théta* spočívá jednak v tom, že si explicitně klade otázku, co je to možnost a co je uskutečnění, respektive, jejími vlastními slovy řečeno, jak se vypovídá δύναμις a jak ἐνεργεία, jednak v tom, jak tuto odpověď formuluje, že totiž zjednává přechod mezi fyzikální rovinou jsoouna a rovinou ontologickou, a tedy dovoluje pochopit skok od střetání věcí ke způsobům bytí.

1.2 Obecná formulace přínosu a cíle knihy *Théta*

Je možné říci, že obsahem a záměrem knihy *Théta* je zprostředkování přechodu mezi změnou, která se odehrává na hodnotově neutrální rovině účinného působení, a vývojem jsoouna, který se uskutečňuje na axiologické rovině účelnosti. Z terminologického hlediska je tedy úkolem této knihy převést filosofické poznání od obecně srozumitelného pojmu schopnosti (*dynamis*) jako počátku změny (*metabolé*, *kinésis*), a tedy od *dynamis* v širokém smyslu kinetické, resp.

¹ Srv. Jan Puc, *Být sám sebou, Heideggerův pojem autenticity a jeho kritika*, diplomová práce, obhájeno na FF UK 2009, str. 6 – 11.

fyzikální, k ontologickému charakteru, způsobu bytí jsoucna jako takového, v souladu s nímž je jsoucno v moci (*dynamei*) svým uskutečněním (*energeia*).

Aristotelův podnik stojí v tomto případě před dvojí obtíží: Jednak před filosofickým problémem překlenutí fyzikální a ontologické úrovně, jednak před pojmoslovným, resp. pedagogickým úkolem rozšíření dosavadní terminologie: *Dynamis* a *energeia* v ontologickém smyslu totiž podle všeho není možné definovat přímo; poznání dosud téměř nepromyšleného ontologického pojetí korelátů *dynamis* a *energeia* je tudíž třeba zprostředkovat pomocí pojmu *dynamis* kinetické a korelativního pojmu změny.

V protikladu k ontologickému pojetí není *dynamis* ve fyzikálním významu termínem nijak neznámým. V tomto případě se jedná nejen o výraz, který je přítomen ve starších filosofických dílech, ale který je především živý v každodenní řeči. V tomto ohledu, z hlediska předchůdnosti poznání co do času, proto Aristotelés podřizuje pojem ontologické *dynamis* pojmu *dynamis* kinetické. Z toho důvodu bude nutné započít celou úvahu knihy *Théta* právě u něho.

Gwenaëlle Aubry upozorňuje, že toto překlenutí a propojení dvou různých rovin umožňuje porozumět tomu, jak se prostřednictvím střetání a srážek – čili nahodilého fyzikálního kontaktu různých jsoucna – utváří vývoj určitého jsoucna po stránce jeho bytí, vývoj, který má charakter zdokonalování.²

Fyzikální či kinetická rovina představuje sama o sobě oblast vzájemného působení více jsoucna, anebo několika relativně nezávislých složek jsoucna jediného. Z perspektivy této roviny se změna, jež na ní nastává, jeví být něčím o sobě úplným, co má jaksi účel samo v sobě, jako například srážka dvou těles. Takto nahlížená změna tedy o jsoucnu nic podstatného nevyovídá a vzhledem k jeho bytí se jeví být více méně nahodilou, a tedy zaměnitelnou skutečností.

Na základě rozhodující filosofické volby klade Aristotelés do základu takto pojaté kinetické roviny rovinu účelnosti. Účelem, o nějž se zde jedná, je plné uskutečnění dané formy v jisté látce. Pokud nahlížíme kinetickou rovinu tímto prizmatem, jeví se každá dílčí změna jako konkrétní artikulace formy a látky, a tedy vždy jako krok, který jsoucno

² Gwenaëlle Aubry, *Dieu sans puissance, Dynamis et Energeia chez Aristote et Plotin*, Vrin, Paris 2006, 24 n. Srv. také Aristotelés, *De An II*. 5 417b 6-7 a 14-16.

Následující úvod dluží za mnohé právě úvodní pasáži z knihy Gwenaëlle Aubry *Dieu sans la puissance*. Některé z jejích oživujících vhlédů do souvislostí Aristotelova myšlení přebírá a referuje a na jejich základě rozvíjí své vlastní. Budiž řečeno, že dílo Gwenaëlle Aubry činí úmysl a vnitřní spojitost Aristotelovy koncepce *dynamis* a *energeia* přítomným: uvěřitelným a relevantním.

přibližuje, anebo vzdaluje vzhledem k cíli na jeho cestě k vlastnímu uskutečnění.³ – Aristotelova koncepce formy a látky, jeho pojetí *dynamis* a *energeia* a jeho teleologické pochopení existence jsou jako vývoje jsou tedy na sebe vzájemně odkázány.

A tak to, co se v tomto procesu uskutečňuje, není relativně libovolná možnost čímsi být, ale determinované bytí *dynamei* určité věci. Je sice pravda, že v protikladu vůči uskutečnění představuje bytí *dynamei* jisté nebytí. Ontologická *dynamis* však není něčím zcela neurčitým: Získává svoji pozitivitu z vlastností příslušného jsoucna, a je tedy vymezenou ontologickou *dynamis* být právě tímto, anebo – a to je stejně tak důležité – tím nebýt.⁴ Každá dílčí změna či pohyb má následkem toho charakter přechodu mezi dvěma stavy bytí: od horizontu možností otevřeného vlastnostmi věci, k jeho uzavření v uskutečnění jedné alternativy, od ohraničené neurčitosti bytí *dynamei* k plnému, konkrétnímu a také definitivnímu bytí *energeiai*.

Jak je patrné, určitost, která charakterizuje *dynamis*, není téhož druhu jako ta, jež charakterizuje *energeia*. Zatímco určitost *energeia* pramení z toho, že jsoucno, nakolik je uskutečněné, nese vždy právě jednu vlastnost a nikoli její protiklad, díky čemuž může nabýt konkrétní podoby, specifická determinovanost *dynamis* obsahuje eventualitu, že se bude realizovat protiklad, nebo že k žádnému uskutečnění nedojde: *Dynamis* je schopností či možností obou protikladů zároveň, a to protikladů kontrárních, ale i kontradiktorních. – Takto vyložený pojem bytí *dynamei* je jednou z podmínek kontingence.⁵

Na základě své specifické neurčitosti se bytí *dynamei* jeví jako to, co jaksí odděluje jsoucno od jeho uskutečnění: Pojmeme-li je zjednodušeně jako látku, představuje určitou překážku, která se klade mezi jsoucno a jeho formu, a znamená dokonce možnost celkového selhání jsoucna v jeho rozvoji. Vedle těchto faktorů je ovšem i principem, který uvádí jsoucno do pohybu, a tím, skrze co může jsoucno dosáhnout své dokonalosti.⁶ – Rozdíl z hlediska určitosti obou principů lze tedy shrnout takto: Bytí *dynamei* implikuje identitu mezi formou a látkou, jež má být teprve realizována, zatímco bytí *energeiai* identitu již realizovanou.⁷

Pokud jde o uskutečnění jsoucna, pojmem *energeia* není, jak později uvidíme, původně pojmenována „skutečnost“, a to ani skutečnost konkrétního jsoucna, čili substance.

³ Srv. Aubry, cit. d. str. 24. Srv. také „[L]'en-puissance n'est réductible ni à la puissance active ni à la puissance passive. La notion d'en puissance vient nommer la possibilité même de l'interaction d'un agent et d'un patient en vue d'un changement déterminé et finalisé par l'acte.“ Srv. tamt.

⁴ „L'en-puissance est donc pour un être, la possibilité réelle, inscrite à même les qualités dont il a son essence, de réaliser celle-ci.“ Srv. Aubry, cit. d., str. 25.

⁵ Srv. Aubry, cit. d., str. 25. Srv. také tamt., str. 137.

⁶ „L'en puissance est l'indice, et le principe de ce devenir qui conduit un être à son accomplissement. Il porte à la fois la distance entre un être et ce qu'il a à être, et la possibilité de son franchissement.“ Srv. Aubry, cit. d., str. 25.

⁷ Srv. Aubry, cit. d., str. 25.

Energieia neznamená pouhé bytí, ale bytí pojaté axiologicky: vyjadřuje naplňování účelu existence a dosahování dobra, které vzhledem k účelu příslušné věci náleží. Proto jsoucno, které je *energeiai*, je tímto pojmem původně označováno jako jsoucno, které je ve shodě se sebou samým.

Domnívám se, že Aristotelovo teleologické pojetí jsoucna umožňuje myslet bytí, které je nadáno smyslem.⁸ Bytí *dynamei*, neuskutečnění formy v určité látce, je každému jsoucnu dána jako úkol, který je třeba zvládnout a dosáhnout jejich vzájemného adekvátního uspořádání. Existenci jsoucna pojímá tedy Aristotelés jako pohyb k cíli, a tím jako cosi smysluplného.

1.3 Motivace k vypracování knihy *Théta*, vyrovnání se s předchůdci

Aristotelés se snaží podat odpověď na otázku, co je příčinou toho, že věci jsou takové, jaké jsou. Zvláště potřebné je podle jeho mínění nalézt příčinu krásy a dobra ve světě, protože jejich existenci není možné vysvětlit jen na základě pouhé náhody.⁹ Za účelem těchto vysvětlení podniká Aristotelés nejprve rozsáhlé vyrovnání se svými předchůdci, jež se nám dochovalo v *Metafyzice A*.

Bez ohledu na rozdílnost literární intence aspirovali kritizovaní předchůdci v Aristotelových očích na vysvětlení povahy toho, co je, a nalezení obecných počátků jsoucího. Provádí proto vyrovnání s tradicí zahrnující filosofii i epiku, jehož účelem je jednak zjistit, zda starší myslitelé odhalili nějakou jinou příčinou jsoucího, než jsou ty, které předpokládá Aristotelés, a dále ověřit, zda našli principy v úplném počtu.

Aristotelův interpretační postup zavrhuje důvod k mnohým pochybnostem ohledně spravedlivosti jeho výkladů starších názorů. Je-li však našim primárním cílem výklad Aristotelovy filosofie, může nás pochopení tohoto postupu poučit o Aristotelově vlastním filosofickém stanovisku a jeho názoru na místo, které zaujímal ve vývoji myšlení a poznání jsoucího.

V průběhu doxografického zkoumání a s ním související kritiky platonismu dochází Aristotelés k závěru, že starší vykladaatelé jsoucího dosáhli bezpečného poznání látkové příčiny a příčiny účinné, avšak pokud jde o zbývající příčiny, dospěli pouze k nepřesnému a vposled matoucímu poznání příčiny formální, zatímco příčinu účelovou neidentifikovali vůbec.

⁸ Srv. Aubry, cit. d., str. 24 n.

⁹ Aristotelés, *Met.*, 984 b 11–15.

Na tento závěr navazuje kniha *Théta* prostřednictvím ontologického pojetí *dynamis* a *energeia*. Filosofická koncepce těchto pojmů je Aristotelovou originální odpovědí na otázku, proč je jsooucné takové, jaké je. Tato koncepce představuje návrh na řešení aporie pohybu jsooucné. Pokud jsou vznik a změna jsooucího skutečné a nikoli pouze zdánlivé, pak jsou dány dva póly, mezi nimiž se musí pohybovat veškeré vysvětlování její povahy: Buďto jsooucí vzniká z nejsoucího, anebo v jedné věci oba protiklady existují zároveň. – Stojí-li aporie takto, dostáváme na výběr mezi suspendováním racionality, která není schopna pojmut absolutní vznik *ex nihilo*, a anulováním logiky, totiž zneplatněním principu sporu, resp. principu identity, a to jak na rovině myšlení, tak na rovině věci.¹⁰

Aristotelova odpověď zní, že za určitých podmínek jsou obě protikladná tvrzení skutečně platná. Domnívá se, že je myslitelné, že jsooucné v jistém smyslu skutečně pochází z nejsoucné, které je však v jiném ohledu jsooucí, a že totéž je vskutku zároveň jsooucí i nejsoucí, avšak nikoli tímž způsobem.¹¹ Je možné mít za to, že něco je jsooucí a nejsoucí zároveň, aniž by to obnášelo logický spor, protože nejsoucím je toto jsooucné toliko *dynamei*: *Dynamis* zde koexistuje spolu s protikladným aktem, aniž by to obnášelo kontradikci.¹² Rovněž tak je možné, aby něco mohlo být, přestože to dosud není: Aristotelés byl schopen vytvořit pojem myslitelného nejsoucné, na jehož základě je vznik vypovídán jako něco reálného, nikoli pouze zdánlivého, a jenž racionalitu ani logické zákony neznemožňuje, ale naopak dovoluje jejich plné uplatnění. – Tento výklad povahy změny je vybudován na specifickém případě bytí *dynamei*, jejíž představuje vlastnictví určité kinetické *dynamis*: Jsooucné je v tomto smyslu *dynamei* tehdy, když není nemožné uskutečnění, *energeia* příslušené *dynamis*.

Koncepce *dynamis* a *energeia* tak dává Aristotelovi do rukou nástroj, díky němuž je schopen zdůvodnit obecnou zkušenost, totiž že určité jsooucné se ve změně stává z určitého hlediska jiným a zároveň z jiného hlediska zůstává tímž. Slovy Gwenaëlle Aubry, díky *dynamis* může vydat počet jak z toho, že se jsooucné mění, tak z toho, že je, protože *dynamis* se ukazuje být principem, který umožňuje myslet vznikání, aniž by se prohřešoval proti principu identity.¹³ *Dynamis* má podle Aubry pro možnost myslet vznikání analogickou roli, jakou má princip identity pro myšlení jsooucné: Je jeho nutným předpokladem. Tato nutnost je ovšem, jak dodává, odvozená, protože nejprve musíme myslet ne-identitu *dynamis* a *energeia* a možnost jejich koexistence.¹⁴

¹⁰ Srv. Aubry, cit. d., str. 60.

¹¹ Aristotelés, *Met.*, 1009 a 32 – 36.

¹² Srv. Aubry, cit. d., str. 61 n.

¹³ Srv. Aubry, cit. d., str. 60.

¹⁴ Tamt.

1.4 Specifický význam knihy *Théta* v rámci Aristotelova filosofického systému

Korelativní pojmová dvojice *dynamis* a *energeia* má v Aristotelově filosofickém systému zvláštní význam. – Jedním z hlavních cílů, které si Aristotelés jako filosof klade, je nalezení počátků toho, co je. To, co je, v nás podle jeho slov vyvolává údiv; tento údiv však podle Aristotela nepatří původně jsoucímu z hlediska jeho existence, totiž skutečnosti, že je spíše něco nežli nic, ale jsoucímu z hlediska jeho rázu, totiž faktu, že jsoucí je právě takové spíše než, aby bylo jiné.¹⁵ Toto východisko představuje jeden z dále nezdůvodnitelných předpokladů, na jejichž základě se formuje Aristotelova filosofie: Aristotelés nepocítuje potřebu vysvětlit vznik jsoucího jako takového, neboť se domnívá, že jsoucno je věčné. Z jeho hlediska proto není na místě hledat účinnou příčinu jsoucího.

Věčnost jsoucího obnáší, alespoň v jedné jeho části, neustálý vývoj. V protikladu k existenci je podle Aristotela setrvalost pohybu něčím, co je nutné vysvětlit.¹⁶ Za účelem vysvětlení této skutečnosti Aristotelés postuluje nezbytnost existence dokonalého principu, který svou povahou podněcuje v ostatním jsoucnu pohyb či změnu, aniž by se sám pohyboval či pohyb účinným způsobem vyvolával. Dokonalost tohoto jsoucna není artikulována pomocí kategoriálních vlastností, ani prostřednictvím vzájemné adekvace formy a látky. Toto jsoucno je schopné splnit požadovanou úlohu, protože není z látky, není formou, a také proto, že se na něj nevztahuje kategoriální rozlišení substance a akcidentu. Své specifické role je hodno z toho důvodu, že není v žádném ohledu *dynamei*, nýbrž samo o sobě je *energeia*, jinými slovy, jeho *úsia* je čistou *energeia*. Je jsoucnem zcela beze změny a pohybu, a tedy také bez moci cokoli působit, a právě tím k sobě poutá a přitahuje veškeré ostatní jsoucno.¹⁷

Energeia, jaká podle Aristotela charakterizuje bytí boha, je odlišná od *energeia*, která charakterizuje např. stavějícího stavitele nebo hořící oheň: božská *energeia* není uskutečněním žádné *dynamis*. Přesto všechny tyto *energeiai* nejsou něčím zcela odlišným: všechny tvoří součást jednotné souvislosti analogie pojmu *energeia*, stejně jako všechny stojí v určitém vztahu k *dynamis*: *Energeia* nehybného hybatele je takovým uskutečněním, k němuž všechna méně uskutečněná jsoucna nadaná *dynamis* tíhnou jako k účelové příčině. – Je to tedy právě a pouze tato dvojice pojmů, která popisuje celé aristotelské universum a na jejímž jednotném pojetí spočívá jednota Aristotelovy ontologie.

¹⁵ Aristotelés, *Met.* A 2, 983 a 12 - 23.

¹⁶ „Certes, le Premier Moteur immobile ne vient pas en réponse à la question du surgissement de l'être, mais à celle de l'éternité du mouvement.“ Srv. Aubry, cit. d., str. 21.

¹⁷ Srv. Aubry, cit. d., str. 21. Srv. také: „Son efficacité peut être dite non-efficiante ; sa force se confond avec le désir qu'il suscite.“ Srv., tamt., str. 22.

1.5 Tři metodické poznámky

1.5.1 Poznámka k výběru pramenného materiálu

Kniha *Théta* je prvním a hlavním zdrojem poznání Aristotelovy koncepce *dynamis* a *energeia*, přičemž o její pravosti nepanují pochyby. V korpusu aristotelských textů nacházíme toto téma dále pojednáno již pouze v kratších textech a zmínkách; v jejich rámci vyniká 12. kapitola knihy *Delta*, souvislý text, který přináší definici *dynamis*.

Kniha *Théta* představuje text, jehož soudržnost zajišťuje jednotný záměr, jenž je v 1. kapitole deklarován, v průběhu knihy prováděn a v 8. kapitole naplněn. – Dosahování tohoto cíle však není zcela postupnou záležitostí: Ne všechny kapitoly k němu přispívají rovnocenným dílem.

Práce, kterou zde předkládáme, činí tuto skutečnost vodítkem, podle něhož bude strukturovat svůj výklad. Na základě tohoto faktu, jak níže nastíníme, budeme moci téma vhodně omezit a strukturovat v souladu s požadavky zadání diplomové práce. – Jako doplňující vodítko pro volbu textu přistupuje k této základní skutečnosti jisté specifikum Aristotelovy *Metafyziky*. Složení textu, jenž se nám dochoval pod označením *Théta*, je podle přesvědčivých indicií částečně rovněž produktem pozdější editorské úvahy. Následkem toho se vedle hlavní argumentační linie nacházejí v textu knihy také úvahy, které jsou do knihy připojeny na základě určité tématické spřízněnosti a podobnosti intenci původního textu. Tyto pasáže lze sice důvodně pokládat za vzešlé z Aristotelovy ruky, ale – stejně důvodně – za nepůvodní z hlediska umístění v knize *Théta*.

Druhým vodítkem volby je povaha Aristotelova textu: Téměř všechny kapitoly knihy pojednávají téma *dynamis* a *energeia*, zaujímají však vůči němu specificky různá hlediska a z toho důvodu operují s rozdílnými specifickými významy těchto pojmů: Jedná se o hledisko fyzikální, logické a ontologické. S touto charakteristikou souvisí specifický, problematický rys knihy, jenž se projevuje eliptičností dochovaného výkladu a téměř úplnou absencí argumentace, z níž by Aristotelova filosofická koncepce kontrolovatelným způsobem vyrůstala. Vzhledem k těmto dvěma okolnostem se jeví jako problematické klást do souvislosti pasáže a teze, které jsou obsažené v různých kapitolách, pokud není nejprve provedena interpretace kontextu obou srovnávaných vyjádření.

Práce tedy uplatňuje dvojí kritérium omezení interpretovaného textu: jednak věcné, jednak metodicko-ekonomické. Na jejich základě provádí celistvou interpretaci kap. 1¹⁸ a 2., nepředkládá diskusi kapitol 4., 5., 7., 8., 9. a 10. a vypracovává výklad pouze části textu kapitoly 6. – Předkládaná práce je tedy založena na podrobném výkladu několika kapitol, resp. jejich částí. Výběr těchto oddílů není nicméně nahodilý, ale řídí se původním záměrem knihy *Théta*: Formulace ontologického významu pojmů *dynamis* a *energeia* prostřednictvím významů fyzikálních.

Tohoto záměru není ve všech kapitolách dosahováno rovnoměrným způsobem. Podstatný význam pro jeho naplnění má kap. 1., která obsahuje jeho vyjádření, nárys postupu jeho dosažení a vypracování prvního bodu tohoto postupu, kterým je vymezení fyzikální *dynamis* jakožto počátku změny. Kap. 2 na tento krok navazuje rozpracováním charakteristik fyzikální *dynamis*. Objasnění tohoto výkladu není striktně vzato podmínkou pro rekonstrukci Aristotelovy ústřední úvahy, jeho pochopení má nicméně klíčový význam. Konceptuální difference pojmu fyzikální *dynamis*, jež je zde představena, totiž dělení *dynamis* z hlediska rozumu, má jednak zásadní ontologické důsledky pro Aristotelovo pojetí kontingence a s ním související témata jako např. lidská svoboda, jednak je konstitutivní součástí výkladů, které Aristotelés rozvíjí v pozdějších kapitolách. Z tohoto důvodu je užitečné zařadit kapitolu 2. mezi základní kapitoly knihy. Totéž neplatí o kap. 3., jež ve svém prvním plánu přináší polemiku s megarickou doktrínou *dynaton* a která nakonec ukáže *dynamis* jako podmínku možnosti vznikání. V této kapitole je poprvé použit termín *energeiai* a je zde implikováno, že megarické učení otevírá ontologický smysl *energeia*. Tento zajímavý důsledek je nicméně pochopitelný až na základě celkového výkladu knihy, a proto je kap. 3 z výkladu zcela vynechána. Kapitola 4. navazuje na kap. 3. a postupuje částečně od fyzikálního významu pojmu *dynamis* k významu logickému – nakonec se nicméně ukáže, že pro Aristotela je rovina logická s rovinou fyzikální úzce spojena. Z hlediska koncepce interpretace je však podstatné, že celková perspektiva výkladu je odlišná a nese sebou také specifické problémy spadající do svébytného kontextu, jako je např. problém determinismu a otázka modalit pravdivých tvrzení, které odkazují k analogickým pasážím v *De Interpretatione*. Z tohoto důvodu považuji za legitimní kapitolu z předkládaného výkladu vyřadit. Kapitola 5. se od logického hlediska vrací k perspektivě fyzikální: týká se toho, kdy je určité jsoucno v nějakém ohledu schopné (*dynaton*). Důležitost otázky podmínek, za nichž je jsoucno schopné, je zjevná již od 1. kap. Kap. 5 nepředkládá v tomto ohledu obecné stanovení podmínek uskutečnění *dynamis*, k němuž – na ontologické úrovni – dojde až později, ale spíše

¹⁸ Vyjma závěrečného pasu (1046 a 29 – 35), na jehož výklad komentáře z důvodu jeho přílišné eliptičnosti souhlasně rezignují, případně se pouští do nedoložitelné spekulace.

obecný výklad její podmíněnosti. Jedná se tedy o oddíl, který by úplnější výklad hlavní linie knihy měl zpracovat, kvůli jeho nejasnému přínosu je však možné jej pominout. 6. kap. znamená bod obratu v Aristotelově výkladu. Představuje vymezení ontologického pojmu *energeia* prostřednictvím indukce a analogie, a má proto pro předkládanou interpretaci rozhodující význam. To však neplatí pro celek textu označeného číslem 6. Zhruba třetina kapitoly (1048 b 18 – 35) je tvořena textem, který hovoří rovněž o pojmu *energeia*, přenáší jej však do jiného kontextu. Klade jej do opozice vůči dvojici pojmů: *praxis* a *kinésis* a zkoumá z hlediska pojmu účelu. Toto pojetí je v nápadném nesouladu s dosavadním výkladem, v němž jsou *energeia* a *kinésis* pojímány jako ekvivalenty a nikoli jako protiklady; druhou zvláštností pasáže je skutečnost, že není obsažena v některých rukopisech (EJ).¹⁹ Tuto pasáž je tedy rovněž možné z interpretace hlavní linie knihy důvodně vypustit. Do interpretace nebude zahrnut také závěrečný úsek vlastního textu 6. kapitoly, který pojednává o nekonečnu a prázdnu. Tato pasáž je pro svůj spekulativní a nejasný charakter předmětem značného interpretačního úsilí, avšak její přínos k tématu této práce je minimální. Korelátom originální části 6. kapitoly je kapitola 7. Tato kapitola zpracovává specifickou otázku vyplývající z povahy ontologické *dynamis*, resp. bytí *dynamei*. Tento pojem je zprvu negativně vymezen pomocí *energeia* jako označující to, co nedosahuje uskutečnění. Takto vymezená sféra nejsoucna není však podle Aristotela jednoduše identická s oblastí ontologické *dynamis*. Tato *dynamis* předpokládá značnou restrikcí, která teprve dovolí nahlížet její pojem v obsahové plnosti. Z tohoto důvodu je kapitola 7. ve velice omezené míře začleněna do výkladu, ačkoli následuje po faktickém vypracování korelativní dvojice ontologických pojmů *dynamis* a *energeia*: Práce na okraji zmiňuje první podané vymezení bytí *dynamei* a jeho význam pro pochopení tvrzení obsažených v předcházející kapitole, vůbec se však nepodjímá jeho zevrubného výkladu. Interpretace kap. 8. není v této práci podána. Důvod této skutečnosti netkví ani tak v jejím obsahu, jako spíše v limitech předkládané diplomové práce: 8. kapitola sice vysvětluje podstatné rysy Aristotelova pojetí *dynamis* a *energeia* a je také jistým *telos* knihy *Théta*, nepředstavuje však samotné *telos* vymezení těchto pojmů, neboť podání jejich výměru tvoří obsah kapitoly 6. Podstatnou část předkládané práce tvoří zevrubný výklad Aristotelových vyjádření, pokud jde o kapitolu 8., vzhledem k její obsáhlosti a specifičnosti problémů v ní obsažených bych interpretaci téhož anebo podobného duchu v této práci nebyl schopen provést, rozhodl jsem se ji proto vypustit s vědomím toho, že tím předkládaný výklad získává citelné omezení. Kap. 9. představuje rozličné poznámky tématicky navazující na předcházející kapitolu. Poslední, 10. kapitola se věnuje svébytnému tématu, které nesouvisí

¹⁹ Srv. Aubry, cit. d., str. 128.

s tématem knihy *Théta*, a je proto často považována za přívažek doplněný anonymním editorem. Důvodem tohoto připojení je nejspíše vyjádření z *Delta 7*, které vyjmenovává různé významy pojmu *jsoucna* a v němž po *jsoucnu* ve smyslu substance, *dynamis* a *energeia* následuje význam pravdivé a nepravdivé. Jäger se domnívám, že text kapitoly byl připojen, protože na konci svitku zbývalo místo. Ať tomu je jakkoli, editoři sdílejí přesvědčení, že text pochází z Aristotelovy ruky.²⁰

1.5.2 Poznámka k překladu

Překlad ústředních pojmů knihy *Théta* představuje obtížný teoretický problém. Jeho komplikovanost vyplývá z povahy Aristotelova ústředního záměru: Na základě fyzikálního pojmu *dynamis* jako počátku změny a pojmu změny jakožto dílčí podoby *energeia* Aristotelés objasňuje ontologický význam obou pojmů, který je odlišný, protože vystihuje *jsoucí* ze zcela svébytného hlediska, dokonce v určitém smyslu původnější, a od nějž zároveň vede bezprostřední souvislost zpět k významu fyzikálnímu. Překlad těchto pojmů není ovšem pouze problémem filologickým a filosofickým, ale také kulturním: Překladatelské rozhodnutí může v tomto případě mít praktické důsledky pro formování odborného diskurzu a pedagogické důsledky týkající přístupnosti kanonického filosofického textu a především samotného porozumění Aristotelovým konceptům.

Kombinace těchto dvou hledisek staví překladatele před obtížnou otázkou, která kritéria překladu upřednostnit a v jakém poměru je spojit; je přitom zjevné, že relevantní kritéria vzbuzují do jisté míry protikladné nároky: Do jaké míry má být zohledněna srozumitelnost určitého ekvivalentu v jazyce, do něhož originál převádíme? Nakolik máme být právi historickým a významovým souvislostem řeckého jazyka? Nakolik naopak Aristotelově filosofické intenci? Rozhodnutí překladatele předpokládá vlastně ustanovení kritéria vyššího řádu, na jehož základě mezi specifickými kritérii bude moci rozhodnout. – Ve skutečnosti se však tyto různé nároky také do jisté míry prolínají a podporují, neboť Aristotelovo pojmosloví vzniká v mezích řeckého jazyka a posléze dílčím, avšak dodnes citelným způsobem přispívá k jeho vývoji, jakož i (prostřednictvím latiny) k vývoji moderních evropských jazyků. Vylíčené rozhodování nicméně není pouze podřízeno vnějším nárokům, neboť tak jako Aristotelova terminologická instituce bude i překladatelské rozhodnutí v omezené míře kulturotvorné.

²⁰ Aristotle, *Aristotle's Metaphysics*, ed. W. D. Ross, Clarendon Press, Oxford 1924, str. 274. (Dále citováno jako „Ross“.)

Předkládaná práce neaspiruje na řešení tohoto svébytného úkolu. Její případný přínos by mohl spočívat pouze v přípravě výkladu filosofického hlediska celé záležitosti, neboť v českém kontextu nebyla doposud Aristotelova koncepce *dynamis* a *energeia* příliš prozkoumána.

S problematikou terminologie je nicméně nutné se vypořádat. K tomu budiž učiněno nejprve několik poznámek. Překlad Aristotelova novotvaru *energeia* by měl dostatečně zjevně odrážet jeho teleologický smysl. Z tohoto důvodu je v prvním přiblížení nevhodné užívat ekvivalentu „skutečnost“. Naopak výraz „u-skutečnění“ v sobě názorným způsobem nese jak zřetel završení čili dosahování účelu, tak aspekt reality, jíž jsoucno nabývá, když skrze realizaci jedné z *dynamis* získává v daném ohledu plnou určitost. Jonathan Beere přesvědčivě ukazuje, že zohlednění teologického aspektu má pro argumentaci knihy *Théta* klíčový význam.²¹

Úkol mnohem větší náročnosti představuje překlad pojmu *dynamis*. Jako relevantní ekvivalenty zde připadají v úvahu buďto běžnější výrazy: moc, schopnost, či síla, anebo méně běžné: kapacita, mohutnost, mohoucnost, nebo potence. – Práce předběžně postuluje následující kritéria překladu pojmu *dynamis*: Tento ekvivalent by měl jednak respektovat Aristotelovo zasazení pojmu *dynamis* do běžné řeči a spojit význam počátku změny s obecně rozšířeným výrazem, jednak by měl zohlednit originalitu a neběžnost Aristotelova pojmu bytí *dynamei*, a konečně by měl být práv Aristotelově rozhodnutí zvolit pro výraz *dynamei* slovo stejného kořene jako je *dynamis*.

V jiné stati se pokusil autor této práce uplatnit předložená kritéria, která sama předpokládají zvláštní zdůvodnění, na potenciální ekvivalenty výrazu *dynamis*.²² Závěr této práce přiznává určitou přednost mimo jiné pojmu schopnost.²³ Výraz *dynamei* by měl na základě této opce být překládán jako „[bytí] ve schopnosti“. – Toto slovní spojení vzbuzuje v českém mluvčím částečně nepřirozený dojem. Lze se ovšem vhodně ptát, zda aristotelské užití výrazu *dynamei* neznělo současníkům podobně.

Vzhledem k tomu, že tyto návrhy mají velmi pracovní charakter, a také k tomu, že diplomová práce představuje žánr ryze odborného textu, rozhodl jsem se v této práci Aristotelovy termíny nepřekládat a zvolit jako výrazového prostředku transkripci řeckých

²¹ Beere, cit. d., str. 218,

Na pertinentní otázku, jaký ekvivalent zůstává za těchto okolností volný pro překlad termínu *entelecheia*, je možné odpovědět, že v případě tohoto pojmu je do popředí kladena teologická stránka. Jeden z možných kandidátů na překlad by takto mohl být výraz „naplnění“, který se přirozeně váže k pojmu účelu.

²² Martin Rabas, *Jak (ne)překládat Aristotelův pojem dynamis*, seminární práce, nevydáno.

²³ Pro tento pojem rovněž optuje prof. Filip Karfík v nedávno vydaném překladu *Metafyziky A*. Srv. Aristotelés, *Metafyzika A*, přel. Filip Karfík, Oikoymenh, Praha 2015.

výrazů do češtiny. – Tento postup je zároveň cestou, která nepředjímá a neimputuje textu výklad, který má interpretace teprve nalézt.

1.5.3 Poznámka k předporozumění pramennému textu

Jak Aristotelovo vyjádření, tak pokus o jeho interpretaci chápe tato práce v rámci živé souvislosti evropského myšlení. – Pojímat text knihy *Théta* jako dílo, jehož smysl je definitivní, a které proto lze neinteresovaným a konečným způsobem vyložit, znamená minout původní intenci, s níž byl napsán. Viděli jsme, že kniha *Théta* usiluje o to, aby přinesla odpověď na otázky, které byly položeny specifickým způsobem a za konkrétních okolností. Pakliže má její obsah moci být adekvátně vyložen, je nutné k ní přistupovat rovnocenným způsobem: Aristotelův text není pouhý historický dokument – ten je z něj možné pouze vytvořit. Z hlediska filosofické interpretace pak není ani již dávno překonaným názorem. Kritika Aristotelova textu může být smysluplná, pokud bude zůstat v kontextu jeho vlastního tázání, neboť účelem kritiky textu, na němž je pozdější tradice do jisté míry geneticky závislá, je předně jeho pochopení. Tuto kritiku však nelze ztotožňovat s jeho překonáním. Je totiž málo účelné překonávat Aristotelův text v kontextu tázání dnešního. Pokud jej však čteme a vykládáme v souvislosti vlastní otázky, pak se jeho charakteristický záměr čili skutečnost, která nás z neinteresovaného hlediska od historického textu odděluje, stává tím, co nás s ním spojuje.

Kontinuita myšlenkové tradice se specificky projevuje na rovině jazyka. Některé z našich výrazů jsou s Aristotelovými pojmy spřízněné, totiž jsou od nich dílčím způsobem odvozené, a zároveň jsou jim vzdálené. – Tázání této práce přivádí k Aristotelovu textu otázka, co znamená *být* ve smyslu *být v možnosti* či *v moci* a co ve smyslu *vyskytovat se zde*, respektive *být uskutečněný*. Tím, že Aristotelés konceptualizoval ontologické pojmy *dynamis* a *energeia* – v rámci čehož byl doveden k rozhodnutí obohatit slovní zásobu řečtiny –, k utváření významu těchto výrazů zásadně přispěl. Pokud dnes ovšem nacházíme v Aristotelově textu jazykové ekvivalenty vlastních termínů, nemůžeme – vzhledem ke změně kontextu – pokládat za samozřejmé, že slova z jeho textu znamenají právě totéž, co nám samým tane na mysli. Proto porozumět Aristotelovým pojmům, právě tak jako porozumět našim vlastním, znamená být si odpovídajícím způsobem vědom spřízněnosti i distance, kterou vůči nim máme a pomocí jednoho osvětlovat druhé.

1.6 Formulace konkrétního interpretačního problému

Jak *být v možnosti*, tak *být v uskutečnění* se přirozeně vypovídá ve více významech. Vždyť *být v možnosti* má význam být možný, být schopen, atd., ale také může zahrnovat být neurčitý, nehotový, snad i pomyslný, zatímco *vyskytovat se zde* či *uskutečnění* je spojeno s určitostí, dokončeností, a to znamená jak s nezměnitelností, tak s plností toho, co v tomto smyslu je, oproti tomu, co být může. Abychom Aristotelovu vkladu porozuměli, nebudeme moci mít za to, že jeho pojmy *dynamis* a *energeia* mají buď shodný, anebo příbuzný význam s našimi výrazy *být uskutečnění* a *být v možnosti*. Budeme pouze předpokládat, že nějakým způsobem patří do široce pojaté souvislosti, v níž jsou vypovídány mnoha způsoby, a mohou nás na základě jejich poznání cosi naučit i o našich vlastních konceptech.

Aristotelés dal pojům *dynamis* a *energeia* význam, který patrně přesahuje i mimo oblast, v níž jim či jejich etymologickým předchůdcům (v případě pojmu *energeia*) rozumělo starší řecké myšlení. Právě v tomto aspektu spočívá jejich zajímavost i s nimi spojená nesnadnost. Aristotelés svým pojetím *dynamis* a *energeia* navazuje na obecné porozumění ztělesněné v jazyce, když *dynamis* pojímá jako počátek změny a *energeia* jako samotnou změnu, tedy zhruba řečeno jako vlastnost věci a změnu této vlastnosti. Od tohoto porozumění se však jaksi vzdaluje, když *dynamis* a *energeia* chápe rovněž jako způsoby, jakými jsouco je. Jak prvému, tak druhému se Aristotelés rozhoduje říkat společným výrazem a v každodenní řeči ani v předcházející filosofické tradici není patrně nic, co by jej k tomu zavazovalo.

Jestliže připustíme, že Aristotelés neoznačuje obě *dynamis* a obě *energeiai* tímž slovem z vnějších důvodů, ale naopak na základě něčeho, co je jim podstatně vlastní – jinak řečeno, pokud je pojem *dynamis* i pojem *energeia* v tomto smyslu jednotný –, pak by toto rozhodnutí mohlo mít podstatné důsledky. Vyplývalo by z něj, že jednak počátek změny a bytí v možnosti, jednak nastalá změna a bytí daným jsou v nějakém ohledu jedno a totéž. To by na zcela obecné úrovni znamenalo, že způsob, jakým je jsouco vřazeno do kauzální souvislosti jsoucího, a způsob, jakým jest, by existovaly v určité vzájemné spojitosti.

Oba pojmové páry současně pojednává Aristotelés patrně nejdůkladněji v *Metafyzice Théta*. Text této knihy přináší ovšem pochybnost, zda jsme oprávněni rozumět Aristotelově pojetí *dynamis* a *energeia* jakožto spjatosti dvou modů. V úvodu knihy *Théta* je jasně deklarován cíl zabývat se *dynamis* jsoucího jakožto jsoucího. Je však okamžitě pozdržen ve prospěch výkladu *dynamis* ve smyslu počátku změny, o kterém je řečeno, že není pro zkoumání *dynamis* coby způsobu bytí příliš užitečný. Kniha *Théta* je následně rozdělena na

dvě poloviny, z nichž každá je věnována jedné z *dynameis* a jejímu korelátu. Pokud se pro jednoduchost omezíme pouze na *dynamis*, pak by na základě těchto indicií mohlo být adekvátnější předpokládat, že Aristotelés ve skutečnosti neučí jednotné pojetí *dynamis*, ale dvě třídy *dynameis*, z nichž každé je vlastní specifický výkladový rámec: jednak *dynamis* ve smyslu schopnosti, jednak *dynamis* jakožto potencialitu.

2 Příprava k výkladu knihy *Théta*

2.1 Jsoucnost jako οὐσία

Úvodní věta knihy *Théta* ohlašuje předěl v postupu zkoumání *Metafyziky*. Aristotelés se v knihách *Z* a *H*, jež editorská tradice zařadila na bezprostředně předcházející místo, věnoval objasnění pojmu οὐσία. V úvodní pasáži knihy *Théta* uvádí základní vztah, který *úsia* charakterizuje v celku jsoucího.

Περὶ μὲν οὖν τοῦ πρώτως ὄντος καὶ πρὸς ὃ πᾶσαι αἱ ἄλλαι κατηγορίαι τοῦ ὄντος ἀναφέρονται εἴρηται, περὶ τῆς οὐσίας.²⁴

Tematizovaný vztah je zde konstatován jako vztah ontologický a zároveň jako vztah logický, to znamená na jedné straně jako vztah mezi věcmi, na straně druhé jako vztah mezi pojmy. Aristotelés říká, že to, co je jsoucí prvotně (τοῦ πρώτως ὄντος) a na co lze převést všechny ostatní výpovědi (κατηγορίαι) o jsoucím, je οὐσία. Jsoucí ve smyslu *to on* se zde klade jako to, co je v ontologickém a logickém smyslu závislé na tom, co je primárně jsoucí, totiž na *úsia*, na jsoucnu či substanci.²⁵ Poté se dostává úvodnímu vyjádření určitého zdůvodnění:

κατὰ γὰρ τὸν τῆς οὐσίας λόγον λέγεται τᾶλλα ὄντα, τό τε ποσὸν καὶ τὸ ποιὸν καὶ τᾶλλα τὰ οὕτω λεγόμενα· πάντα γὰρ ἔξει τὸν τῆς οὐσίας λόγον, ὥσπερ εἴπομεν ἐν τοῖς πρώτοις λόγοις.²⁶

Bezprostředním smyslem uvedeného dovětku je určení, za jakých podmínek je možné pravdivě říci, že jsoucí je i to, co samo není *úsia*. Vyjádření hovoří explicitně z logického hlediska: Praví, že o ostatních jsoucích věcech (τᾶλλα ὄντα), které samy nejsou substancí, se vypovídá (λέγεται) jakožto o jsoucích, vypovídá-li se o nich se zřetelem k definici pojmu *úsia*. Toto vypovídání „se zřetelem k“ je nakonec určeno jako vztah pojmové implikace, podle něhož nelze vypovídat pojem něčeho nesubstanciálně jsoucího, aniž by v této výpovědi nebyl přinejmenším implicitně zahrnut pojem substance.

²⁴ Aristotelés, *Met.*, 1045 b 27. Cit. dle Aristotle, *Aristotle's Metaphysics*, ed. W. D. Ross, Clarendon Press, Oxford 1924. „Nuže pojednali jsme o tom, co je jsoucím prvotně, to znamená (*kai*) o tom, vůči čemu se odvolávají všechny ostatní výpovědi jsoucího, o jsoucnu (*úsia*).“ (Pokud není uvedeno jinak, autorem překladů z knihy *Théta* je autor práce. V případě pojmů δύναμις a ἐνεργεία nedodrží striktně jeden způsob přechodu, ale transliteraci střídám s českými ekvivalenty, kterých užívám, pokud je v daném případě význam pojmu zjevný.)

²⁵ Pojmy jsoucnost a substance budeme v celé práci používat zaměnitelně.

²⁶ 1045 b 29. „Neboť se zřetelem k pojmu jsoucnost (*úsia*) vypovídají se jsoucími ostatní jsoucí věci, to, kolik něčeho je, jaké to je a vše ostatní takto vypovídáné. Všechny totiž – jak jsme řekli v dřívějších výkladech – budou zahrnovat pojem jsoucnost.“

Vlastním smyslem pasáže je takové shrnutí Aristotelovy nauky o *úsia*, které nechá vyvstat jejím hranicím. Cokoli, co určitým způsobem jest, může být nazváno jsoucím (*to on*). Tento pojem ovšem ve vlastním slova smyslu náleží pouze *úsia*, zatímco vše ostatní je jsoucí toliko jejím prostřednictvím. Z logického hlediska proto platí, že každý pojem jsoucího je buď sám pojmem substance, nebo tento pojem předpokládá. Konečně, pokud jde o samotný pojem substance, ten je jakožto pojem nutně obecný a předpokládá substanci v původním smyslu, čili konkrétní jsoucnou. Ve všech oblastech jsoucího platí, že poznání pojmu je podmíněno existencí jeho předmětu. Pouze o substanci je tedy možné pravdivě říci, že je prvotně jsoucí, *πρώτως* ὄν. Tímto způsobem je zde logické hledisko přivedeno zpět k hledisku ontologickému.

Kategorie jsoucího umožňují pochopit pojem jsoucnou určitým způsobem: Dovolují zachytit strukturu jsoucnou, hierarchii a vzájemnou odkázanost některých dílčích momentů, z nichž se skládá. Neskýtají však výklad toho, jakým způsobem se tato struktura proměňuje, vyvíjí a dosahuje svého účelu.

Aristotelova nauka o substanci je tedy v prologu knihy *Théta* nahlížena z obecnějšího hlediska, které ukazuje její omezení. Vyplývá odtud bezprostřední odůvodnění smyslu počínajícího podniknutí. Aristotelés se domnívá, že dokonalé zkoumání, které by vycházelo pouze z pojmu *úsia* a pojmů na substanci participujících kategoriích, by ve skutečnosti nebylo schopno ve všech ohledech vyložit, co je to substance, a vpsled by tak nedokázalo zodpovědět otázku, co je jsoucí jakožto jsoucí.²⁷

2.2 Místo knihy *Théta* v *Metafyzice*

Poté co kniha *Théta* naváže souvislost se zkoumáním podniknutým v bezprostředně předcházejících knihách, zdůvodňuje stručně svoje místo v širším celku díla. Předmětem zkoumání *Metafyziky* je obecně řečeno jsoucí jakožto jsoucí. Jsoucí se na jednu stranu určuje jako *úsia* a ostatní kategorie. Na druhou stranu je jsoucí možné určit tak, že kategoriální výklad uchopíme jako jeden samostatný charakter, jímž se pojem jsoucího vyznačuje, avšak ve své samostatnosti tento pojem nevyčerpává.

²⁷ Tento výklad zastává M. Frede. M. Frede, *Aristotle's Notion of Potentiality in Metaphysics Théta*, in: T. Scaltsas, D. Charles and M. L. Gill (eds.), *Unity, Identity and Explanation in Aristotle's Metaphysics*, Clarendon Press, Oxford 1994, str. 174.

ἐπει δὲ λέγεται τὸ ὄν τὸ μὲν τὸ τί ἢ ποιὸν ἢ ποσόν, τὸ δὲ κατὰ δύναμιν καὶ ἐντελέχειαν καὶ κατὰ τὸ ἔργον, διορίσωμεν καὶ περὶ δυνάμεως καὶ ἐντελεχείας.²⁸

Východním cílem projektu *Metafyziky* je určeno nalezení takového vědění, které má charakter moudrosti. Tomuto vědění podle Aristotelova názoru odpovídá poznání pojmu jsoucího jakožto jsoucího, τὸ ὄν ἢ ὄν. Sám pojem jsoucího v jeho obecnosti podle něj ovšem není nicméně jednoduše poznatelný, protože mu neodpovídá žádný jednotný korelát. Pojem jsoucího se tedy vypovídá více způsoby. O jsoucím jakožto jsoucím, neboli jsoucím chápaném jednoduše (*haplós*), lze proto obecně mluvit pouze prostřednictvím charakteristik, jimiž se jako jsoucí vyznačuje. Jednou z těchto charakteristik je jsoucí ve smyslu substance a ostatních kategorií, jednou je jsoucí ve smyslu *dynamis* a *energeia*. Jako zkoumání jedné charakteristiky jsoucího se kniha *Théta* začleňuje do celkového projektu *Metafyziky*. Výklad pojmů *dynamis* a *energeia* dostává svůj celkový smysl jako součást tohoto zkoumání.

Aristotelovo konstatování existence dvou různých způsobů pojmání jsoucího implikuje otázku, zda a jak spolu tyto způsoby souvisí. Zde se ovšem jedná o specifický problém, který má spojitost s knihou *Théta* právě natolik, nakolik ji nahlížíme z hlediska jejích závěrů a z tohoto hlediska jako součást specifické úvahy o pojmu jsoucího obecně. V jednom konkrétním ohledu však existuje mezi vlastním obsahem pojednání knihy *Théta* a specifickým problémem jednoty a rozmanitosti pojmu jsoucího těsnější souvislost.

Poté co Aristotelés stručným způsobem poukázal na nejednoznačnost pojmu jsoucího, přechází k určování pojmu *dynamis*. Přitom praví, že nejprve bude definována *dynamis* ve smyslu, který je možná nejvýznamnější, ale z hlediska účelu přítomného zkoumání ne zcela prospěšný.²⁹ Toto zprvu neurčité tvrzení Aristotelés záhy vysvětluje: Ὅτι μὲν ὄν λέγεται πολλαχῶς ἢ δύναμις καὶ τὸ δύνασθαι.³⁰ K vymezení pojmů *dynamis* a *energeia* je tedy v určitém ohledu třeba přistupovat tímž způsobem jako k vymezení pojmu jsoucího. Přestože se přirozeně liší svým obsahem, mají stejný formální charakter.

²⁸ 1045 b 35 – 6. „Jelikož jsoucí se dále (*de*) vypovídá ve dvojím ohledu, [totiž] na jednu stranu: čím je, kolik jej je a jaké je, a na druhou stranu: ve smyslu *dynamis* a uskutečnění, neboli ve smyslu činnosti, vymežeme také to, co se týká *dynamis* a uskutečnění.“

²⁹ „διορίσωμεν καὶ περὶ δυνάμεως καὶ ἐντελεχείας, καὶ πρῶτον περὶ δυνάμεως ἢ λέγεται μὲν μάλιστα κυρίως.“ (1045 b 35 – 5) „Vymežeme také to, co se týká *dynamis* a uskutečnění, a nejprve *dynamis* z toho hlediska, jež sice vypovídá v primárním smyslu (*kyriós*).“

³⁰ 1046 a 5. „Nuže, že *dynamis* a býtí mocen se vypovídá více způsoby (vymezili jsme [již] na jiných [místech]).“

2.3 Neznámá *dynamis* a *dynamis* ne zcela užitečná

διορίσωμεν καὶ περὶ δυνάμεως καὶ ἐντελεχείας, καὶ πρῶτον περὶ δυνάμεως ἣ λέγεται μὲν μάλιστα κυρίως, οὐ μὴν χρησιμωτάτη γέ ἐστι πρὸς ὃ βουλόμεθα νῦν.³¹

Úkolem knihy *Théta* je vymezit to, „co se týká *dynamis* a uskutečnění.“ Prvním krokem, který Aristotelés za tímto účelem činí, je výpověď, že nejprve bude definován jeden termín této dvojice a to jen v jednom ze svých pojetí, které „není ... nejužitečnější vzhledem k tomu, o co usilujeme nyní“. Již samotné uvedení záměru představuje problém. Jednak Aristotelovo vyjádření implikuje, že pojem *dynamis* není takovým jednotným pojmem, který by umožňoval jednoznačnou definici. Jednak vymezení *dynamis*, která Aristotelovi tane na mysli jako předmět vlastního zkoumání, není podle všeho jednoduše proveditelné bezprostředně.

Aristotelův zájem se obrací k *dynamis*, již v této chvíli, na tomto místě žádným způsobem pozitivně nespecifikuje. Než k jejímu probírání přistoupí, hodlá vyložit *dynamis* v jiném smyslu, která je posléze určena jako δύναμις κατὰ κίνησιν, jejíž poznání však nepředstavuje cíl vlastního zkoumání.

Lze se důvodně domnívat, že hledaný pojem *dynamis* získává svoji prioritu vůči *dynamis kata kinésin* na základě celkového hlediska metafyziky jako vědy: Je to takový pojem *dynamis*, který představuje *dynamis*, nakolik charakterizuje jsoucí jakožto jsoucí. Lze se rovněž důvodně domnívat, že poznání *dynamis kata kinésin*, které vlastnímu záměru předchází, není pro tento záměr něčím vnějším. Aristotelés neříká, že by pojem *dynamis kata kinésin* zachycoval svůj předmět na základě pouhého vnějšího určení, čili nahodile. Aristotelés jej naopak označuje jako μάλιστα κυρίως, přiznává mu tím blíže neurčenou přednost přinejmenším mezi některými pojmy sdílejícími jméno *dynamis*. Na základě toho nelze vyloučit, že pojem *dynamis kata kinésin* má pro poznání hledaného pojmu *dynamis* podstatný či alespoň užitečný význam.

Vnitřní souvislost Aristotelova postupu, která by vycházela z nenahodilé spojitosti mezi oběma pojmy *dynamis*, obnáší zároveň nutnost položit si otázku koherence samotné Aristotelovy koncepce *dynamis*, totiž otázku, zda dokáže obě, jakož i jakákoli případná další pojetí *dynamis* spojit způsobem založeným v obsahu obou pojmů a zároveň předejít nadbytečnému překrývání i konfúzi jednotlivých pojetí.³²

³¹ 1045 b 34 – 35. Překlad viz výše.

³² Z tohoto druhu inkonsistence byl Aristotelův výklad *dynamis* v knize *Théta* obviňován. Ross a Bonitz např. soudili, že Aristotelés není schopen skloubit obě pojetí *dynamis*, jimž je věnována první a druhá část knihy, protože v obou jsou vyloženy *dynameis* jakožto rozdílné druhy. Ross se domnívá, že primárním významem *dynamis* je schopnost přejít do nového stavu sebe sama nebo přejít do nového stavu svojí pomocí (state of itself

2.4 *Dynamis legetai malista kyriós*

V čem spočívá význam přednosti pojmu *dynamis kata kinésin*? První možností, jak danému výrazu rozumět, je pochopit jej v souvislosti s Aristotelovým zvykem vycházet při koncipování pojmu z živé řeči a ze starší filosofické tradice. Ve svých pojednáních týkajících se kupř. *fysis* či *eudaimoniá* Aristotelés vychází z obecného před-reflexivního porozumění věci, které je zachyceno v každodenním jazyce, a z autoritativních názorů předchůdců, aby posléze v nich obsažené pochopení precizoval a na základě tohoto upřesnění vymezil, v čem byla jejich původní intence správná. Výraz *λέγεται μὲν μάλιστα κυρίως* by v tomto výkladu měl zhruba smysl takového pojetí *dynamis*, které „v řeči (*legetai*) nejvíce převládá“. Primát tohoto pojetí by tedy spočíval v jeho srozumitelnosti a zakotvenosti v před-reflexivním porozumění a zkušenosti.

Příklon knihy *Théta* k prvotnímu pojednání *dynamis kata kinésin* dosvědčuje její jisté zakořenění v obecném názoru, jakož i v naukách předchůdců. *Dynamis* spojená s pohybem či proměnou jsoucna (zejména fyzického) je jistě nejnázornějším a v dosavadní tradici nejvíce zastoupeným pojetím *dynamis*.³³ V knize *Théta* jsou však možnosti takového východiska ze specifických důvodů podstatně omezené: Aristotelovo zkoumání z něj nemůže neproblematicky vyjít z toho důvodu, že pojmy *energeia*, *entelecheia* a taktéž specifické užití pojmů *ergon* a *dynamis* jsou Aristotelem samým vynalezené novotvary.³⁴ Odvolání na obecný názor či nauku autority by proto pravděpodobně muselo na prvním místě obnášet ustavení spojení mezi jejich významovou intencí a Aristotelovou terminologií.

Druhý důvod, který nás opravňuje rozumět výrazu *malista kyriós* v obsahově určitějším smyslu, představuje způsob používání tohoto výrazu v rámci aristotelského korpusu ve spojitosti s bezprostředním kontextem jeho výskytu v knize *Théta*. Tak např. Aristotelés praví, že pojem *filia* se vypovídá mnohým způsobem, avšak v prvním smyslu a způsobem *kyriós* se vypovídá pouze o přátelství mezi dobrými lidmi.³⁵ Pokusíme se tedy tento pojem vyložit v kontextu Aristotelovy nauky o významu.

or by itself), zatímco Bonitz má za to, že je jím *dynamis* ve smyslu pouhé potence. Srv. shrnutí Rossova a Bonitzova výkladu daného problému podává Frede. Frede, cit. d., str. 176 – 7.

³³ Jak to dosvědčuje mimo jiné Aristotelova důkladná analýza starších koncepcí počátků provedená v knize *A Metafyziky*.

³⁴ Srv. G. Aubry, *Dieu sans puissance, Dynamis et Energeia chez Aristote et Plotin*, Vrin, Paris 2006, str. 64; J. Beere, *Doing and Being, An Interpretation of Aristotle's Metaphysics Théta*, Oxford University Press, Oxford 2009, str. 3.

³⁵ Srv. např. *Eth. Nic.*, 1157 a 31 n.: εἶδη δὲ τῆς φιλίας πλείω, καὶ πρότως μὲν καὶ κυρίως τὴν τῶν ἀγαθῶν ἢ ἀγαθοί·

Pokud se týče Aristotelovy teorie významu, jedna ze základních podmínek jazyka zní, že jedno slovo buď znamená jednu věc, anebo pokud tomu tak není a jedno slovo znamená více věcí, je v každém případě nutno upřesnit, který smysl je míněn.³⁶ V *Druhých analytikách* Aristotelés pokládá základy vědeckého důkazu. Cílem vědeckého důkazu je ve všech případech: přisoudit zkoumanému předmětu podstatné vlastnosti. Všechny tyto predikáty musí mít charakter synonym. To znamená, že to, co je přisuzováno nějaké množině věcí, musí mít pro každou z těchto věcí stejný význam vyjádřený pomocí téhož výrazu.³⁷

Nauka o významu uvozuje Aristotelovo pojednání o kategoriích. Synonymní význam je zde určen jako takový, pro nějž platí, že jméno a výměr odpovídající jménu se shodují pro různé případy.³⁸ Homonymie je v tomto ohledu protikladem synonymie. Aristotelés zná však i takové struktury významu, které se od synonymie i homonymie liší a jež nenazývá v některých případech nenazývá žádným zvláštním jménem: „Since Aristotle distinguishes between homonymy and synonymy by reference to the definitions corresponding to the term, there is logical space for a third category between homonymy and synonymy—cases in which the definitions are neither the same, nor merely different, but related in some structured way.“³⁹ Jedna z těchto odlišných struktur významu je zmíněna v naší kapitole a označena výrazy *pros hén*, resp. *kyriós*. O jednotě pojmu *pros hén* a jednotícím pojmu, který je nazýván *kyriós*, je přinejmenším jasné, že se v jejich případě nejedná o jednotu pojmu v podobě synonymie. Aristotelés o nich však nemluví ani jako o homonymii. Moderní interpretace knihy *Théta* se však uchylují k tomu, že jednotu pojmu *pros hén* označují jako určitou formu homonymie, kterou na základě její charakteristické struktury odlišují od *pouhé* homonymie.⁴⁰ Tento krok se zdá být logický, protože jednotu *pros hén* neobnáší jednoznačnou shodu mezi jménem a definicí, a proto všechny méně jednotné pojmy jsou v určitém ohledu homonymní. V rámci různých druhů homonymie, které lze v Aristotelově díle nalézt, nás budou dále

³⁶ Stevens tuto tezi odvozuje z *Druhých analytik*. Srv. A. Stevens, *L'ontologie d'Aristote. Au carrefour du logique et du réel*, Vrin, Paris 2000, str. 86.

³⁷ Srv. *An. post.*, I 24, 85 b 4 – 86 a 21. Tuto skutečnost uvádí Annick Stevens a zároveň poznamenává, že současný nárok na jednoznačnost výrazu a na jeho obecnost jsou ve vzájemném napětí: „Comme la connaissance est d'autant meilleure qu'elle est plus *katholou*, il faut maintenir l'équilibre entre la recherche du plus vaste ensemble d'attribution possible et la méfiance vis-à-vis homonymies, qui se cachent davantage dans les termes généraux que dans les non différencies“ (*An. post.* II 13, 97 b 30-31).³⁷

³⁸ *Cat.*, I, 1 a 6 – 12.

³⁹ S. Makin, *Aristotle: Metaphysics Book Théta. Translated with an Introduction and Commentary*, Clarendon Press, Oxford 2006, str. 24. Makin tyto případy na základě svého výkladu označuje jako „non-synonymous instances“. Srv. tamt.

⁴⁰ „Analogy is one of two sorts of non-synonymous grouping of objects. The other is core-dependent homonymy. In core-dependent homonymy, the various members of the kind are clearly *not* with one another. This is the very point of core dependence. There is a core class of cases that are non-derivative members of the kind. All the others are member of the kind in virtue of their relation to the primary case. For instance ... the active power are primarily power.“ Srv. Beere, cit. d., str. 186. Chtěl bych zde říci, že v i textech, které se odkazují na interpretaci jednoty pojmu *pros hén*, jak ji podal G. E. L. Owen (viz níže), je tento pojem chápán jako druh homonymie. Srv. také níže uvedené výklady Stevens.

zajímat jen ty, v nichž Aristotelés pro zachycení jednotícího aspektu homonymie používá výrazu *kyriós*.⁴¹

Pojem *kyriós* však patrně neodkazuje k jednotícímu aspektu homonymie *pros hén* nutně ve všech případech, kdy jej Aristotelés v této souvislosti užívá. Ve své analýze různých typů homonymie vyskytujících se v Aristotelově díle, rozlišuje Stevens případ homonymie, která zahrnuje jeden význam, o němž Aristotelés praví, že je *kyriós*, zároveň však tento význam nemá jiný vztah k ostatním významům než čistě homonymní.⁴² Takovým případem je například výraz ἄφθαρτον.⁴³ V těchto případech Aristotelés hovoří o primárním významu (τὸ τε γὰρ κυριώτατα λεγόμενον ἄφθαρτον), avšak zde jde o pouhou homonymii: „[D]ans tous les cas il s’agit de véritables homonymies, c’est-à-dire de significations essentiellement différentes, et non tantôt d’homonymies tantôt de plurivocité non homonymiques.“⁴⁴

Vedle pouhé homonymie nacházíme v Aristotelových vyjádřeních také pojetí významu, v němž jméno a výměr nejsou ani zcela shodné, ale ani zcela nahodilým způsobem různé. Stevens nalézá v textu knih *Delta* a *Théta* pojetí, podle něhož pojem *dynamis* není pouhou homonymií: „[Les puissances] ont une plurivocité uniréférentielle, c’est-à-dire possèdent toutes dans leur définition la référence à la première.“⁴⁵ Definice jednotlivých případů totožného jména se tedy sice odlišují, existuje však mezi nimi reálná souvislost. Zakládá ji jeden z případů, jehož výměr je zahrnut v definici všech ostatních homonymních pojmů. Pojem, jenž je principem jednoty významu homonymního pojmu, nazývá Aristotelés výrazem *kyriós*. V tomto případě, na rozdíl od předchozího příkladu pouhé homonymie pojmu „ἄφθαρτον“, se vypovídá πρὸς ἓν, vůči jednomu (pojmu). Pojem *kyriós* zde plní roli ἓν, vůči

⁴¹ Překladatelé se často přiklánějí k převodu, jehož českým ekvivalentem je výraz „vlastní“, příp. „nejvlastnější“ (le sens plus propre; most properly called) pojem. V anglosaské interpretační tradici je v kontextu interpretace knihy *Théta* často užíván výraz *dynamis* „ve striktním smyslu“, v protikladu k *dynamis* v metafyzickém smyslu, případně též „ohniskový význam“ (focal meaning) v návaznosti na vlivnou interpretaci homonymního pojmu *pros hén* od G. E. L. Owena. André de Muralt volí výraz „nejhlavnější“ (la puissance dite le plus principalement), který odráží nuance originálu. Srv. Aristote, *Les Métaphysiques. Traduction analytique des livres Γ, Ζ, Θ, Ι et Λ, introduite, commentée et annotée par André de Muralt*, Les Belles Lettres, Sagesses médiévales, 2010, str. 226. Pro účely této práce se přikláním k překladu *dynamis* „v primárním smyslu“, a to z důvodu jeho relativně větší obsahové určitosti oproti českému „vlastní“, větší výraznosti ve srovnání s pojmem „hlavní“ a větší názornosti, pokud jej nahlížíme prizmatem Aristotelovy koncepce homonymie *pros hén*, aniž se vzdaluje sémantické intenci originálního termínu.

Přikládám výběr z překladatelských řešení: „capacity that is above all spoken of in the strict sense“ Beere, cit. d., str. 23; „la puissance qui est dite le plus principalement“ de Muralt ad loc. (v poznámce k témuž místu ovšem překladatel dodává: „Il faudrait traduire plutôt: *le plus couramment*“); „la puissance dite en son sens le plus propre“, Duminil—Jaulin, ad loc.; „o možnosti ve vlastním smyslu“ Kříž, ad loc.; „potentiality most properly so called“ Makin, ad loc.; „la puissance dans son sens le plus fondamental“ Tricot.

Výňatek z hesla „κυρίως“ v LSJ: 4. *properly*, πρώτως καὶ κ. Arist. EN 1157 a 31; τὸ κ. [ἓν καὶ εἷναι] Id. *de An.* 412 b 9; esp. of words, in the proper sense, opp. μεταφορῆσθαι, κατὰ μεταφοράν, κ. κατὰ τινος κατηγορεῖσθαι Id. *Top.* 123 a 35, cf. 139 b 36; κ. λέγεσθαι Id. *Metaph.* 1015a14.“

⁴² „[U]ne homonymie extrême, qui ne se détecte pourtant immédiatement.“ Srv. Stevens, cit. d., str. 86.

⁴³ *De cael.*, 280 b 1 – 281 a 4.

⁴⁴ Stevens, cit. d., str. 86.

⁴⁵ Stevens, cit. d., str. 108.

němuž jsou homonymní významy sjednocené.⁴⁶ Tato souvislost nicméně nestačí k tomu, aby umožňovala jednoznačné vypovídání pojmu, a z tohoto důvodu se stále jedná o druh homonymie. V následujícím textu ji budeme označovat jako homonymii *pros hén* v protikladu k homonymii pouhé.

Od pojetí významu *pros hén* je na tomto místě užitečné předběžně odlišit pojem analogie, s nímž se setkáme v pozdější části výkladu. Také analogie představuje pojetí významu, které nemá zcela homonymní charakter. Struktura významu analogie je nicméně od homonymie *pros hén* odlišná: „L’analogie consiste à établir un même rapport entre quatre termes accouplés deux à deux. ... Les mots rapprochés par ce procédé ne le sont pas en vertu d’une identité de genre ou de définition, mais en vertu de l’identité du rapport qu’ils entretiennent avec les réalités quelconques auxquelles ils s’attribuent. Ce rapport est souvent une même fonction.“⁴⁷ Rozdíl mezi oběma těmito způsoby signifikace spočívá tedy mimo jiné v tom, že jednota homonymního pojmu *pros hén* má reálný základ, zatímco jednota analogie je jednotou, kterou sami konstituujeme mezi reálnými věcmi, čili jednotou pouze pro nás: „Given that analogy is distinct from core-dependent homonymy, there is every reason to expect no such structures of dependence among the members of analogical kind. This expectation is not defeated by any direct evidence to the contrary. ... For core dependent homonymy, the dependence of the non-core cases on the core cases is an ontological, mind-independent dependence.“⁴⁸

S tímto pojetím homonymie *pros hén* se setkáváme ve výkladu *dynamis* v první kapitole knihy *Théta* a obdobným způsobem také v knize *Delta* v kapitole věnované pojmu *dynamis*. Podle *Metafyziky Théta* 1 a *Delta* 12 jsou *dynamis*, *dynaton* a *dynasthai* mnohoznačné výrazy, avšak jejich různé významy jsou všechny sjednocené vztahem k jednomu prvnímu významu.

Z této jednoty jsou výslovně vyloučeny pojmy, o nichž se v první kapitole knihy *Théta* praví, že jsou jako *dynameis* označovány na základě pouhé homonymie: „τούτων δ' ὅσαι μὲν ὁμωνύμως λέγονται δυνάμεις ἀφείσθωσαν ἔναι, γὰρ ὁμοιότητί τιμι λέγονται, καθάπερ ἐν γεωμετρία

⁴⁶ „A favourite example of Aristotle’s is health (*Met. Γ* 2, 1003a34–1003b1). ... What it is for an animal and a diet to be healthy is not the same (so these are not synonymous cases of health); but nor are they merely and accidentally different (so they are not homonymous either). Rather, explaining what it is for a diet to be healthy involves reference to an animal’s being healthy (a healthy diet is one that conduces to a healthy animal); and so, too, in the other cases (a healthy complexion is one that indicates a healthy animal, etc.). That is, one of the cases is primary and a focus for the other secondary cases.“ Makin, cit. d., str. 24.

⁴⁷ Stevens, cit. d., str. 133.

⁴⁸ Beere, cit. d., str. 186 n.

καὶ δυνατὰ καὶ ἀδύνατα λέγομεν τῷ εἶναι.⁴⁹ Významová mnohost jednoho výrazu může být způsobena výlučně nahodilými okolnostmi: Např. tehdy, jestliže byl určitým výrazem pojmenován předmět na základě přenesení pojmenování takové vlastnosti, kterou obě věci sice jistým způsobem sdílejí, nesdílejí ji však obě ve stejném smyslu. V takovém případě má homonymie podobu toho typu metafory, který nezakládá žádnou věcnou ani analogickou souvislost, protože přenesení pojmenování má ryze nahodilý důvod.

Domnívám se, že právě takto je třeba rozumět vztahu mezi pojmem *dynamis* a ideou *dynamis* ve slově „mocnina“. Lze důvodně předpokládat, že Aristotelés rozumí pojmu mocnina primárně v geometrickém smyslu. V souladu se starověkým pojetím matematiky si Aristotelés, pokud jde o pojem mocniny, pravděpodobně nepředstavuje na prvním místě pouhou kvantitu, ale mnohem spíše čtverec. Umocňovaným základem čtverce je rozlehlá čára, která má konečnou velikost a kterou bychom pomocí dnešního úzu nazvali „úsečka“. Úsečka má *dynamis* utvořit čtverec. Jakožto část přímky mezi dvěma body je úsečka vymezena určitou vzdáleností, která geometrovi dovoluje sestrojít čtverec o téže délce strany. Úsečka však nemá sama o sobě žádnou *dynamis kata kinésin*, aby způsobila sestrojení čtverce buď způsobem činným, či způsobem trpným – čili ani jednu ze dvou základních forem *dynamis kata kinésin* –, a nemá ani jinou *dynamis* v obecnějším smyslu. Obnáší „*dynamis*“ jen na základě toho, že je tak a tak dlouhá čili, jak praví Aristotelés na jiných místech, toliko *kata metaforan*.⁵⁰ Ke shodnému pojmenování zde patrně vede společná vlastnost. Zatímco však vlastnost tvoří podstatu té věci, která původně nese příslušné pojmenování, vlastnost věci pojmenovávané tuto věc necharakterizuje jako tuto věc. Sdílí tedy s podstatnou vlastností originálu jen některé vnější charakteristické rysy. V takovém případě podobnost nemá počátek ve věcech samých, ale v člověku.

Bezprostředně poté, co takto omezil definici *dynamis*, vyloží Aristotelés, jakým způsobem se vypovídá *dynamis* v nikoli ryze homonymním smyslu: „ᾧσαι δὲ πρὸς τὸ αὐτὸ εἶδος [ἀναφέρονται δυνάμεις], πᾶσαι ἀρχαὶ τινές εἰσι, καὶ πρὸς πρώτην μίαν λέγονται, ἧ ἔστιν ἀρχὴ μεταβολῆς ἐν ἄλλῳ ἢ ἢ ἄλλο.“⁵¹ Pojem *dynamis* je určen jako pojem vypovídáný *pros hén* (πρὸς πρώτην μίαν). Toto ἔν je nejprve označeno jako εἶδος, které je posléze blíže určeno jako ἀρχὴ

⁴⁹ 1046 a 6 – 8. „Některé se [tak] totiž nazývají prostřednictvím jisté podobnosti, tak jako [například] v geometrii říkáme, že [některé věci jsou] možné (*dynata*), respektive (*kai ... kai*) nemožné (*adynata*) na základě toho, že jsou, nebo nejsou takové[, že mají příslušnou *dynamis*].“

⁵⁰ 1046 a 4 – 8.

⁵¹ 1046 a 9 – 10. „Všechny [*dynameis*, které se odvolávají] k téže formě (*eidos*), jsou bez výjimky jakési počátky a jsou vypovídány vzhledem k první [a] jedině [*dynamis*], kterou je [*dynamis* činná, to znamená] počátek změny (*metabolé*) v jiném nebo [v témže] nakolik je [v sobě] jiné.“

μεταβολῆς ἐν ἄλλῳ ἢ ἢ ἄλλο.⁵² Pojem *eidos* může v Aristotelově vyjádření nabývat významu formy, anebo rodu, reps. druhu. Oba významy jsou ovšem do značné míry zaměnitelné, neboť je zřejmé, že *eidos* ve smyslu formy je formálním principem (a tedy principem jednoty) určitého rodu či druhu. *Eidos* zde není pochopeno jako princip jednoty rodu, resp. druhu, jehož jednotlivé případy se vypovídají synonymně, je tu principem jednoty homonymního pojmu *dynamis pros hén*.

Dynamis, pomocí níž jsou ostatní *dynameis pros hén* sjednoceny, je činná *dynamis kata kinésin* neboli počátek změny v jiném či v témže, nakolik je jiné. Jako pojem této *dynamis* můžeme nyní identifikovat pojem δύναμις λέγεται μάλιστα κυρίως. Pokud již víme, co je oním *hén* reálně založené homonymie, můžeme si nyní položit otázku, které všechny *dynameis* spadají do homonymního okruhu *pros hén*, jinak řečeno: V pojmu kterých *dynameis* je zahrnut pojem činné *dynamis*? Existují v zásadě dvě možnosti: Buďto se zde míní jen *dynamis kata kinésin*, anebo i *dynamis* jsoucího jako jsoucího. Protože Aristotelés dosud o jiných pojmech *dynamis* nehovořil, rovnala by se z tohoto provizorního hlediska druhá možnost *dynamis* obecně.

V závěru této části se pokusíme shrnout, jaké máme důvody k tomu, abychom se přiklonili spíše k jedné, či k druhé z možností. Aristotelův postup začíná konstatováním významové mnohosti pojmu *dynamis*. Od této mnohosti je následně pomocí příkladu *dynamis* ve smyslu mocniny oddělen každý pojem, který je jakožto *dynamis* označen pouze homonymně. Po tomto odloučení ohlašuje Aristotelův text existenci *dynameis*, které se vypovídají vzhledem k jednomu *eidos*. Podívejme se tedy, do jaké míry se *dynameis*

⁵² Pojem počátku tvoří konstitutivní součást definice *dynamis kata kinésin*. Co je to *arché*? Vysvětlení tohoto pojmu lze začít odlišením Aristotelova pojmu příčiny, který se zdá mít podobnou funkci: Mají aristotelské pojmy *arché* a *aitai* stejný rozsah? Že oba termíny jsou zaměnitelné, se patrně domnívá M. Heidegger: „Dále víme, že Aristotelés pro *arché* často používá také *aitia*, což překládáme slovem příčina.“ Srv. M. Heidegger, *Aristotelova Metafyzika IX. 1 – 3. O bytí a skutečnosti síly*, Praha 2001, str. 69. Tuto domněnku do jisté míry potvrzuje Aristotelovo vyjádření v knize Delta, kde se praví, že „každá příčina je počátkem.“ Srv. 1013 a 17. Toto vyjádření je však třeba zasadit do kontextu vymezení pojmu *dynamis*, které Aristotelés v příslušné kapitole knihy Delta provádí. Peroutka: „Princip je [z této dvojice] širším pojmem, pod nějž spadají mimo jiné i příčiny. ... [Počátkem] je dle Aristotelova taxativního výčtu také např. výchozí bod či začátek věci, společenská autorita, východisko poznání, počátek, prvky... (1012 b 34 – 1013 a 23). Z těchto příkladů je zjevné, že ačkoli každá příčina je principem, ne každý princip je příčinou (začátek úsečky není její příčinou; premisy v sylogismu jsou důvodem nikoli příčinou závěru). Je pravdou, že Aristotelův peripatetický Alexandros z Afrodisiady ... se domnívá, že slovo *arché* znamená v definici příčinu, rovněž Martin Heidegger míní, že *dynamis* je příčina (a že výraz *aitia* je alternativním slovem pro *arché*) a konečně Ursula Wolfová mluví o kinetické *dynamis* jako o ‚Kausalursache‘. Nicméně přes to všechno pro nás musí být pozoruhodný fakt, že sám Aristotelés nikdy nenazývá *dynamis* příčinou.“ Srv. D. Peroutka, *Aristotelská nauka o potencích*, Filosofie, Praha 2010, str. 33 – 34. Tento výklad má své věcné odůvodnění v tezi, podle níž působící příčinou změny je spíše podklad činné *dynamis*, „sama potence je toliko principem, díky němuž něco může být příčinou.“ (Tamt., str. 34) Princip je podle Aristotela něco, z čeho něco jakkoli pochází (1013 a 17 – 19). Pokud by pojmy „princip“ a „příčina“ měly stejný význam, tvořily by ve stejném smyslu součást výměru *dynamis* i jejího podkladu.

vypovídáné vzhledem k jednomu *eidos* překrývají s *dynameis* vztatými obecně, pokud pomineme pojmy ryze homonymní.

Pokusme se určit, z kterých Aristotelových vyjádření lze přesně odvodit, jaké *dynameis* má mysli, když mluví o *dynameis* vypovídáných *pros hén*. Aristotelés nejprve sděluje, že *dynamis* se vypovídá mnoha způsoby.⁵³ Z tohoto konstatování vyplývá pouze negativní tvrzení ohledně jednoty pojmu. Znamená, že pojem není jednoznačný a nelze jej tedy vypovídat synonymně. Aristotelés dále identifikuje a ponechává stranou *dynameis* v přeneseném smyslu slova. Z jeho následujícího vyjádření vyplývá, že existuje určitá množina *dynameis*, na niž se toto kritérium nevztahuje. Tato množina nicméně nepředstavuje případy jednoho rodu či druhu *dynamis*, ale případy, jež jsou spojeny do věcné souvislosti vztahem ke společné *dynamis*, jejíž pojem je zahrnut v jejich definici.

Není jasné, zda toto Aristotelovo vyjádření dovoluje uzavřít, že nehomonymní pojem *dynamis* je bez dalšího pojmem *dynamis simpliciter*, který by zahrnoval např. také ty *dynameis*, jejichž uskutečněním není změna naplňující se v čase, anebo, což je z našeho hlediska nejdůležitější, *dynamis* jsoucího jakožto jsoucího. Není totiž možné říci, zda z daného vyjádření vyplývá, že tato množina *dynameis* vyčerpává všechny případy, které nalezneme, pokud *dynameis* v přeneseném slova smyslu necháme stranou. Aristotelés říká tolik, že „všechny [*dynameis*, které se odvolávají] k témuž druhu (*eidos*), jsou bez výjimky jakési počátky.“ Problém tedy tkví v otázce, zda jsou zbývající, dosud netematizované podoby *dynamis* (jako např. *dynamis* neuskutečňující se v čase či *dynamis* jsoucího jakožto jsoucího) také počátky. Pokud by se ukázalo, že tomu tak je, pak by bylo nutné tuto hypotézu potvrdit dále tím, že by pojem činné *dynamis* musel být rozlišen v pojmech všech takto sjednocených *dynameis*.

Vedle této relativně komplexní interpretační možnosti, je myslitelný druhý, jednodušší výklad, který chápe Aristotelovo vyjádření o jednotě pojmu *dynamis* v těsné souvislosti s bezprostředním kontextem. Aristotelés zde hovoří o *πᾶσαι ἀρχαί*; pokračuje tím, že jmenuje pojem *dynamis*, který charakterizuje jako primární význam určité homonymie *pros hén*, „kterým je počátek změny v jiném nebo [v témže] nakolik je [v sobě] jiné.“⁵⁴ Poté uvádí různé případy této *dynamis*, z nichž všechny bezprostředně souvisí se změnou probíhající v čase. Nakonec uzavírá: „Neboť ve všech těchto výměrech je obsažena (*enesti*) definice

⁵³ „Ὅτι μὲν οὖν λέγεται πολλαχῶς ἡ δύναμις καὶ τὸ δύνασθαι, διώρισται ἡμῖν ἐν ἄλλοις.“ (1046 a 5)

⁵⁴ „Ἡ μὲν γὰρ τοῦ παθεῖν ἐστὶ δύναμις, ἢ ἐν αὐτῷ τῷ πάσχοντι ἀρχὴ μεταβολῆς παθητικῆς ὑπ' ἄλλου ἢ ἢ ἄλλο.“ (1046 a 11 – 12) „Jest jak (*men*) *dynamis* trpět, která je v trpícím samotném počátkem trpné změny od jiného nebo nakolik je jiné.“

první *dynamis*.⁵⁵ Ze znění této pasáže tedy neplyne zjevný důvod, proč bychom se měli domnívat, že je zde tematizován jiný pojem *dynamis*, nežli pojem *dynamis z hlediska změny*, jehož všechny členy jsou tak či onak *dynameis* charakterizující změnu jsoucna v čase a nad tuto oblast se nijak nepozvedají.

Interpretace, která omezuje rozsah pojmu *dynamis pros hén* na pojem *dynamis kata kinésin*, má mezi interprety své zastánce. Stevens se odkazuje k analogické pasáži v knize *Delta*.⁵⁶ Úvodní pasáž knihy *Théta* interpretuje v tom smyslu, že významy *dynamis*, kterých se týká význam *pros hén*, jsou jen a pouze různými podobami *dynamis kata kinésin*. „Au livre *Delta*, la première puissance est dite être le principe de changement dans autre chose ou en tant qu'autre, c'est-à-dire la cause du changement extérieure à la chose changée ou intérieure, mais pas en tant que changée. Une autre sorte est la capacité de subir changement sous l'effet d'autre chose ou sous l'effet de la même chose considérée comme autre. Ensuite, ces deux capacités peuvent être de produire ou de subir non pas n'importe comment mais bien ou selon une préférence. Sont en outre appelées puissances toutes les dispositions (ἐξεῖς) selon lesquelles une chose ne peut altérée ni changée ni modifiée vers le moins bon. *Ces cinq significations sont les mêmes pour le possible. ... Quant aux ... significations du possible, celles qui correspondent à la puissance, elles sont une plurivocité uniréférentielle. ... Après avoir écarté les puissances dites par homonymie* (par exemple celles de la géométrie), *Aristote distingue les cinq significations décrites en Delta 12, en les reliant. ... [L]a première signification est celle qui sert de base à toutes les autres, qui y ajoutent une détermination, restreignant par là la portée de la signification commune. C'est donc en tant que signification générale que la première sorte de puissances se trouve dans l'énoncé des suivantes, qui n'expriment qu'une partie de ses applications.*“⁵⁷

Částečně shodný názor předkládá Makin. Na základě poněkud odlišné klasifikace *dynameis kata kinésin* vyhrazuje homonymii *pros hén* pro *dynameis* předvedené v první kapitole, jeho výklad nicméně přesně vzato ani nepřipouští, ani nevyvrací, že by měla homonymie *pros hén* zahrnovat ještě nějakou další *dynamis*: „(i) Active capacities (1046a11)

⁵⁵ „Ἐν γὰρ τούτοις ἔνεστι πᾶσι τοῖς ὄροις ὁ τῆς πρώτης δυνάμεως λόγος.“ (1046 a 15) „Neboť ve všech těchto výměrech je obsažen (*enesti*) pojem první *dynamis*.“

⁵⁶ „V přeneseném smyslu se v geometrii mluví o mocnině. O těchto různých významech slova ‚možný‘ nemluví se tedy z hlediska pojmu ‚mohoucnost‘. Ale všechno, co se tak jmenuje z hlediska tohoto pojmu, jmenuje se tak jenom se zřetelem k prvnímu významu, že totiž je to počátek změny v jiném nebo pokud je jiné. Neboť jiné se nazývá mohoucím proto, že něco jiného nad ním takovou mohoucnost má nebo nemá, anebo má určitým způsobem. A stejně tak je tomu u toho, co je nemohoucí. A tak vlastní pojem mohoucnosti v prvním významu je asi ten, že je to počátek působící změny v jiném nebo pokud je samo jiné.“ Aristotelés, cit. d., str. 139. Ταῦτα μὲν οὖν τὰ δυνατὰ οὐ κατὰ δυνάμιν· τὰ δὲ λεγόμενα κατὰ δύναιμι πάντα λέγεται πρὸς τὴν πρώτην μίαν· αὕτη δ' ἐστὶν ἀρχὴ μεταβολῆς ἐν ἄλλῳ ἢ ἢ ἄλλο. Τὰ γὰρ ἄλλα λέγεται δυνατὰ τῷ τὰ μὲν ἔχειν αὐτῶν ἄλλο τι τοιαύτην δύναιμι τὰ δὲ μὴ ἔχειν τὰ δὲ ὅδι ἔχειν. Ὁμοίως δὲ καὶ τὰ ἀδύνατα. Ὡστε ὁ κύριος ὅρος τῆς πρώτης δυνάμεως ἂν εἴη ἀρχὴ μεταβλητικῆ ἐν ἄλλῳ ἢ ἢ ἄλλο. (1019 b 33 – 1020 a 4)

⁵⁷ Stevens, cit. d., str. 105 – 107. Zvýraznil MR.

... (ii) Passive capacities (1046a11–12) ... (iii) 1046a13–15: the capacity something has to resist being changed to its detriment ..., or to resist being destroyed. Further, parallel to each of these there is another capacity whose exercise is a *good* instance of the exercise of the corresponding unqualified capacity (1046a15–16). ... Finally there are distinctions among incapacities corresponding to these distinctions among capacities (1046a29–31). According to Aristotle these different types of capacity are related in a determinate way. One of them—the active capacity, (i) —is the primary type, and characterizing any of the others involves some reference to that primary type. ... It may not be immediately obvious how the primary case of an active capacity occurs in the characterization of the other cases. Aristotle's view is that, in saying, for example, what a passive capacity is, it will be necessary to refer in some way to an active capacity (1046a15–16, 17–19). The focal analysis is explicitly illustrated only for (iii), the capacity something has to resist being changed for the worse. The description of that case reads, in part, 'not being liable to be acted on ... *by an origin of change*' (1046b13–15), where the italicized phrase is (part of) the definition of the primary case of active capacity (1046a10–11).⁵⁸

Existuje patrně jedna skutečnost, která – nakolik rozumím postupu první kapitoly – by mohla svědčit proti tomuto skromnějšímu výkladu. V úvodu celého zkoumání Aristotelés zcela zřetelným způsobem konstatuje, že pojem *dynamis* bez dalších přívlastků je *jeden*: ἐπὶ πλέον γάρ ἐστιν ἡ δύναμις καὶ ἡ ἐνέργεια τῶν μόνων λεγομένων κατὰ κίνησιν. Ἀλλ' εἰπόντες περὶ ταύτης, ἐν τοῖς περὶ τῆς ἐνεργείας διορισμοῖς δηλώσομεν καὶ περὶ τῶν ἄλλων.⁵⁹ Je možné, že tuto tezi již v následujícím výkladu předpokládá, když hovoří o *dynamis* vypovídané *pros hén*. Tato slova jsou v úvodní kapitole zkoumání pravděpodobně jediným vyjádření, v němž Aristotelés staví obě *dynameis*, které mají být jeho předmětem, do jednoznačného vztahu a závislosti.

⁵⁸ Makin, cit. d., str. 23 – 24.

⁵⁹ 1046 a 3 – 5. „[D]ynamis a energeia jest totiž více než to, co se vyjadřuje výlučně se zřetelem k pohybu. Avšak až promluvíme o této [dynamis se zřetelem k pohybu], ukážeme v našich úvahách týkajících se energeia i to, co se týká jiných [druhů dynameis].“

3 *Dynamis kata kinésin*

3.1 Jednota a rozmanitost pojmu *dynamis* a její vztah k pojmům pohybu

První pozitivní určení pojmu *dynamis*, které Aristotelés v knize *Théta* podává, je obsažené v ohlášení postupu zkoumání, které nejprve krátce zrekapitulujeme. Je zde evokována významová mnohost pojmu *dynamis* a identifikován jeden prvek této mnohosti, který je označen jako primární význam homonymie *pros hén*.⁶⁰ Existence primárního významu *dynamis* předpokládá, že příslušný pojem *dynamis* se vypovídá *pros hén*. Jak vyplývá z daného vyjádření, primárním významem je *dynamis* z hlediska změny, *δύναμις κατὰ κίνησιν*, který je nejprve ponechán bez bližšího určení. K výše podanému výkladu je třeba dodat, že pojem *dynamis kata kinésin* není jako primární označen explicitně. Toto ztotožnění je vyjádřeno nepřímou: Aristotelés praví, že o *dynamis kata kinésin* bude pojednáno na prvním místě a posléze praví, že na základě objasnění pojmu *kata kinésin* budou určeny i další *dynameis*.⁶¹

Aristotelés činí dva kroky ve svém postupu: Blíže určuje charakter významu pojmu *dynamis* a staví mimo rámec zkoumání všechny významy ryze homonymní. Načež se vrací k analýze významu pojmu *dynamis*. Praví, že jiné významy *dynamis* nejsou pouze nahodilé a jako takové jsou nutně beze zbytku sjednoceny vůči témuž *eidos*.⁶² Souřadně s tímto tvrzením dodává: „[Všechny *dynameis*] jsou vypovídány vzhledem k první [a] jediné [*dynamis*], kterou je počátek změny (*metabolé*) v jiném nebo [v témže], nakolik je [v sobě] jiné.“ Zatímco při prvním přiblížení významu *dynamis* je primární význam označen jako *kyriós* a vztažen k pojmu *kinésis*, zde je sjednocující pojem identifikován s *eidos* a určen pomocí pojmu *metabolé*.

Jedná se v obou těchto případech o tentýž pojem? Po formální stránce panuje mezi oběma shoda, pokud jde o obsah, je zde možný rozdíl. Shoda co do formální stránky znamená, že pojem *kyriós* i pojem *eidos* implikují v rámci definice tytéž logické vztahy. Pojmu *eidos* můžeme na tomto místě rozumět na základě jeho logického významu a chápat jej

⁶⁰ „καὶ πρῶτον περὶ δυνάμεως ἢ λέγεται μὲν μάλιστα κυρίως ... ἐπὶ πλέον γὰρ ἐστὶν ἡ δύναμις καὶ ἡ ἐνέργεια τῶν μόνων λεγομένων κατὰ κίνησιν.“ (1045 b 35 – 37) „[N]ejprve [vymezte] *dynamis* z toho hlediska, jež sice vypovídá v hlavním smyslu (*kyriós*) ... *Dynamis* a *energeia* jest totiž více než to, co se vyjadřuje výlučně se zřetelem k pohybu.“

⁶¹ ἐπὶ πλέον γὰρ ἐστὶν ἡ δύναμις καὶ ἡ ἐνέργεια τῶν μόνων λεγομένων κατὰ κίνησιν. Ἄλλ' εἰπόντες περὶ ταύτης, ἐν τοῖς περὶ τῆς ἐνεργείας διορισμοῖς δηλώσομεν καὶ περὶ τῶν ἄλλων. (1045 b 36 – 38) Překlad viz výše.

⁶² „ὅσαι δὲ πρὸς τὸ αὐτὸ εἶδος, πᾶσαι ἀρχαὶ τινές εἰσι, καὶ πρὸς πρώτην μίαν λέγονται, ἢ ἐστὶν ἀρχὴ μεταβολῆς ἐν ἄλλῳ ἢ ἢ ἄλλο.“ (1046 a 10 – 11) Překlad viz výše.

jako „rod“ vůči určitým „druhům“.⁶³ Pokud jde o primární pojem, ten je definován jako první a jediný pojem z homonymní množiny pojmů, na něž se každý z těchto pojmů odvolává ve své definici. Na základě předložené interpretace homonymního pojetí pojmu lze tedy říci, že v tomto ohledu si obě vyjádření odpovídají. – Možnost rozdílu z hlediska obsahu plyne z toho, že druhé z obou vyjádření používá k určení sjednocujícího pojmu homonymie jiný pojem a o obsahu pojmu *dynamis* říká mnohem více. V prvním je zcela bez jakéhokoli určení řečeno, že *dynamis* uvažovaná ve svém primárním významu je podstatně spojená s *kinésis*. V pozdějším vymezení je namísto tohoto pojmu použit pojem *metabolé*, přičemž *dynamis* je zde kladena vůči *metabolé* jako její počátek (*ἀρχή*) a je dále precizována z hlediska svého předmětu.

Probíraná *dynamis* je takovým počátkem, z něhož vychází změna či pohyb. Jsou pohyb a změna totéž nebo má jeden širší rozsah? *Metabolé* zahrnuje vznik a zánik, které nespádají pod pojem pohybu v užším smyslu, to znamená pohybu kontinuálně sukcesivního. V *Phys.* V. 1, 2 a v *Met.* K, 12 není tato změna uznána za případ pohybu. I vznik podstaty nicméně spadá pod pojem pohybu v širším smyslu (*Cat.* 14, 15a; *Phys.* III., 1). Na základě toho je možné uzavřít: „V [daném] kontextu nás samotný ohled na vznik a zánik nenutí k závažné distinkci mezi změnou a pohybem. ... V Aristotelově výchozí definici *dynamis* jsou pojmy *kinésis* a *metabolé* zamýšleny jako totéž.“⁶⁴ V kontextu knihy *Théta* vyjadřují oba pojmy pravděpodobně totéž, totiž přechod z jednoho protikladu do druhého, specificky pak jako přechodu od *dynamis* k *energeia*.⁶⁵

Pokud uznáme, že v kontextu knihy *Théta* mají pojmy *kinésis* a *metabolé* též smysl, můžeme z dosavadní interpretace vyvodit následující: 1. Neexistuje žádná *dynamis* v jednoznačném, synonymním smyslu slova. 2. Existují pojmenování, na něž byl pojem *dynamis* přenesen na základě vnější podobnosti, takže věci, které jsou těmito jmény označeny, žádnou *dynamis* v pravém slova smyslu nemají. 3. Existují homonymní pojmy *dynameis*, které jsou jako takové vypovídány *pros hén*, a těm odpovídají buďto všechny zbývající pojmy

⁶³ Takto např. v knize Gamma Aristotelés praví o vnitřním členění pojmu jsoucna: „A tak kolik je druhů jsoucna, tolik je druhů jedna. ... A filosofie má tolik částí, kolik je podstat, takže jedna z nich musí být filosofii první a druhá následovat za ní. Neboť v jsoucnu a v jednu jsou od začátku rody.“ Srv. Aristotelés, cit. d., str. 95, 1004 a 1 – 5. De Muralt k tomuto místu v knize *Théta* poznamenává: „Il vaut mieux parler ici de *genre*, ou de *notion*, en raison du caractère analogique de la puissance. Il arrive souvent à Aristote de parler d'espèces d'une notion analogique ou transcendente.“ Srv. de Muralt, cit. d., str. 427.

⁶⁴ Srv. Peroutka, cit. d., str. 35 n. Tak soudí také Makin: „Aristotle does elsewhere draw significant distinctions by means of this pair of terms. Nevertheless he does not make anything of the distinction in Θ .“ Srv. Makin, cit. d., str. 21.

⁶⁵ Srv. de Muralt, cit. d., str. 477.

dynameis, anebo pouze *dynameis kata kinésin*.⁶⁶ Tímto rozdělením jsou vyčerpány všechny pojmy *dynamis*.

3.2 Rozmanitost pojmu *dynamis* vypovídáného se zřetelem pohybu

(1) Primární pojem *dynamis* není jakýmkoli libovolným počátkem změny, ale je charakterizován jako počátek změny v jiném nebo [v témže], nakolik je [v sobě] jiné.⁶⁷ Abychom lépe pochopili, v čem je *dynamis* ve svém primárním významu specifická, podívejme se, jak jsou charakterizovány *dynameis*, které představují rovněž počátky změny, leč v jiném smyslu: „Jest [totiž *dynamis kata metabolén*] jak (*men*) (2) *dynamis* trpět, která je v trpícím samotném počátkem trpné změny od jiného nebo nakolik je jiné, tak (*de*) (3) *hexis* neschopnosti [utrpět a spět] k horšímu, to znamená (*kai*) neschopnosti zaniknout skrze počátek schopný způsobit změnu [neboli] od jiného, anebo pokud je jiné.“⁶⁸

První vodítko, jak tomuto dělení porozumět, poskytuje Aristotelovo vyjádření, které charakterizuje změnu relevantní pro tyto pojmy *dynameis* jako změnu ἐν ἄλλῳ ἢ ἢ ἄλλο, resp. ὑπ' ἄλλου ἢ ἢ ἄλλο. Všem třem *dynameis kata metabolén* je v příslušném smyslu společné, že předpokládají vzájemné působení dvou odlišných podkladů (*hypokeimenon*) určitých *dynameis*. Těmito podklady mohou, ale nemusí být numericky různé substance. Výraz ἢ ἢ ἄλλο indikuje, že poklady odlišných *dynameis* podílejících se na změně mohou být i různé části téhož jsoucna, nakolik je toto jsoucno dostatečně vnitřně rozrůzněné a současně vnitřně jednotné, aby bylo schopno samo na sebe působit jako na jiný *hypokeimenon*. Pokud tedy jedna substance působí na sebe samu jako na jiný podklad, rozdíl mezi oběma podklady není numerický, ale jde o rozdíl hlediska.

Tuto tezi Aristotelés ilustruje např. v knize *Delta*: „[L]ékařství coby *dynamis* může náležet tomu, kdo je léčen, ale nikoli však [témuž] jakožto léčenému“.⁶⁹ Platí tedy, že podklad *dynamis* v primárním smyslu a trpné *dynamis*, kterým je ve vlastním smyslu substance, může být v některých případech týž: Lékařství je *dynamis* vyvolat změnu v jiném podkladu, nicméně lékař může léčit sám sebe. Neléčí totiž sebe jakožto lékaře, čili jakožto podklad nesoucí *dynamis* léčit. Předmětem této *dynamis* jsou určité kvality, které si žádají léčbu, a je

⁶⁶ Pojmy *kata metabolén* a *kata kinésin* mají v celém textu práce shodný význam.

⁶⁷ ἢ ἐστιν ἀρχὴ μεταβολῆς ἐν ἄλλῳ ἢ ἢ ἄλλο. (1046 a 10) Překlad viz výše.

⁶⁸ Ἡ μὲν γὰρ τοῦ παθεῖν ἐστὶ δύναμις, ἢ ἐν αὐτῷ τῷ πάσχοντι ἀρχὴ μεταβολῆς παθητικῆς ὑπ' ἄλλου ἢ ἢ ἄλλο· ἢ δ' ἐξίς ἀπαθείας τῆς ἐπὶ τὸ χεῖρον καὶ φθορᾶς τῆς ὑπ' ἄλλου ἢ ἢ ἄλλο ὑπ' ἀρχῆς μεταβλητικῆς. (1046 a 12 - 14) „Jest jak (*men*) *dynamis* trpět, která je v trpícím samotném počátkem trpné změny od jiného nebo nakolik je jiné, tak (*de*) *hexis* neschopnosti [utrpět a spět] k horšímu, to znamená (*kai*) neschopnosti zaniknout skrze počátek schopný způsobit změnu [neboli] od jiného anebo nakolik je jiné.“

⁶⁹ 1019 a 17 – 18.

zcela nahodilé, kdo je jejich nositelem, pokud mu tyto kvality jakožto témuž podkladu případný lékařský zákrok vůči sobě samému neznemožňují.⁷⁰

Pokud jde o tuto společnou charakteristiku, odlišuje jednotlivé *dynameis* směr působení, jímž se jeden podklad obrací k druhému. (1) *Dynamis* v primárním smyslu je počátkem v tom ohledu, že je *dynamis* podkladu působit změnu v jiném podkladu, aniž by tím byl nutně měněn její vlastní podklad. Představuje tedy činný prvek celku změny, a proto ji můžeme nazvat činnou *dynamis*. (2) *Dynamis* trpět je počátkem v tom ohledu, že je *dynamis* podkladu být změněn působením jiného podkladu, jehož působení přijímá, aniž tomuto podkladu sám nutně něco činí.

(3) Na první pohled se zdá paradoxní, že *dynamis* neschopnosti zaniknout má představovat rovněž počátek změny. Proč bychom měli vůbec hovořit o *změně* např. v případě dřeva, které odolává hoření? Či proč bychom jako příčinu tohoto výsledku neměli spíše označit *nedostatek dynamis*?⁷¹ – Tato *dynamis* ke své realizaci zjevně předpokládá obě předcházející: Musí zde být podklad, který může působit, a jiný podklad, jenž může toto působení přijímat. Účelem *dynamis* neschopnosti zaniknout pak není jakýmsi vůči činiteli změny aktivním způsobem zastavit samotné působení jednoho podkladu na druhý, nýbrž způsobem vůči němu zcela pasivním odolat v nejvyšší možné míře jeho účinku, třebaže je podklad této *dynamis* schopen působení přijmout. Tato *dynamis* se tedy podílí na průběhu *téže* změny stejně produktivně jako ostatní počátky a může být chápána v pozitivním smyslu a plnohodnotným způsobem jako jeden z nich. Protože nicméně neuskutečňuje žádnou činnost v primárním smyslu slova, představuje *dynamis* v odvozeném smyslu. Protože pak *dynamis* neschopnosti zaniknout nepředstavuje trpný počátek bez dalších určení – který je podmínkou, aby změna vůbec mohla nastat –, je nutné ji odlišit i od *dynamis* trpné *simpliciter*. Nutnou podmínkou zde nicméně je, aby vůbec nastalo působení jednoho podkladu na druhý. Je irelevantní, zda došlo k reakci, která nám tane na mysli, lépe řečeno k určitému stupni této reakce, např. k zahoření dřeva. Rozhodující je, že došlo k interakci mezi oběma členy změny, k působení jednoho na druhý, které je změnou v původním slova smyslu.⁷²

Nejde zde tedy o „nedostatek“ *dynamis* či o prostou *adynamia*. *Dynamis* neschopnosti zaniknout pro svoji realizaci předpokládá takovou trpnou *dynamis*, která je příslušným korelátem určité činné *dynamis*. Tak např. dřevo splňuje na rozdíl od vody podmínku

⁷⁰ Beere, cit. d. str. 42.

⁷¹ Tuto otázku klade Beere, str. 43.

⁷² Aristotelés rozlišuje ještě jeden případ *dynamis*, jež na tomto místě nezmiňuje a který představuje charakteristický doplněk *dynamis*, jíž působí jedno jsoucnu samo sebe jakožto na jiné. Totiž *dynamis* přirozeného jsoucnu, které je schopno působit samo sebe jakožto na identické. Aby se živočich dal do běhu, nemusí proto jedna jeho tělesná část působit na jinou, nýbrž tělo jako celek pohybuje samo sebe. Srv. *Fys.*, II, 192 b 23 n. Odkaz přejímám od Beera.

hořlavosti; v našem případě je však z vnitřních důvodů mimořádně odolné zapálení. Je tedy splněna základní podmínka, aby činný podklad vůbec mohl působit na trpný. Jakkoli je předmětem působení činné *dynamis*, utrží trpný podklad pouze malou či případně vůbec žádnou škodu. Zdá se tedy, že v tomto případě může platit, že působením obou počátků mezi oběma podklady nastává *změna*, neboli proces působení jednoho na druhý, v určitých případech však nenastává žádná *způsobená změna*, tedy účinek v působení přijímajícím podkladu. Je tedy možné, aby došlo ke změně, v níž se obě *dynamis uskuteční*, avšak z jejich prostého uskutečnění nemusí dojít k žádnému *následku*, ke způsobení změny v jednom z podkladů.

V knize *Delta* v kapitole věnované *dynamis* Aristotelés pravděpodobně rozlišuje ještě dvě *dynamis*, které vykládá v souvislosti s *dynamis kata kinésin* a které v knize *Théta* nejsou explicitně zmíněny. Je to jednak *dynamis* provést něco správně nebo podle záměru, jednak *dynamis* být změněn k lepšímu.

Pokud jde o výměr první z nich, Aristotelés praví: „Dále se také nazývá *dynamis* něco dobře nebo podle záměru provést. Neboť někdy říkáme o těch, kdo jen jdou nebo mluví, ale ne dobře nebo ne tak, jak zamýšleli, že jsou neschopni mluvit nebo chodit.“⁷³ Tento výklad implikuje rozlišení dvojí podoby téže *dynamis* vzhledem k témuž účelu: Na jedné straně pouze faktickou *dynamis*, která dostatečně uschopňuje k faktickému provedení příslušné činnosti. Na druhé straně tutéž *dynamis*, která uschopňuje k faktickému provedení téže činnosti a nadto k jejímu dobrému provedení, nebo alespoň takovému, jaké jsme zamýšleli. Prosté faktické provedení nicméně v tomto případě neznamená naplnění vlastního účelu *dynamis* samotné, neboť neodpovídá stanovenému záměru. Tak pokud někdo vydá ze svého hrdla hlas se záměrem zpívat, avšak nezazní zpěv, který lze považovat za dobrý nebo alespoň za takový, jaký sám autor zamýšlel, nelze říci, že má příslušnou *dynamis*. Naopak ten, kdo je schopen zpívat dobře, dokáže rovněž zpívat falešně, pokud si to sám přeje. Opravdu vykonat tuto *dynamis* tedy neznamená uskutečnit ji jakýmkoli způsobem, ale provést ji dobře, nebo alespoň tak, jak je zamýšleno.⁷⁴

Pokud jde o výměr *dynamis* být změněn k lepšímu, Aristotelés praví: „[Ř]íkáme pak také, že něco může trpět, někdy ať je to cokoli, někdy nikoli se zřením k veškerému trpění, nýbrž jenom podléhá-li působení, jímž se zdokonaluje.“⁷⁵ V tomto případě se nejedná o působení, které by mělo na podklad trpné *dynamis* libovolný účinek z těch, který činná a trpná

⁷³ Aristotelés, *Metafyzika*, přel. A. Kříž, str. 137, uprav.; 1019 a 23 – 6.

⁷⁴ Beere se domnívá, že tematizovaná *dynamis* je implicitně, totiž *ex negativo* obsažena v závěrečné části první kapitoly, která předkládá výčet *adynamiai* „odpovídajících každé *dynamis*“. Srv. Beere, cit. d., str. 47.

⁷⁵ Aristotelés, cit. d., str. 137, uprav. 1019 a 22 – 3.

dynamis vzhledem ke své povaze připouští, ale o působení, které proměňuje podklad trpné *dynamis* v souladu s jeho vlastním účelem. Příkladem budiž pedagogické působení na lidskou schopnost naučit se gramatiku.⁷⁶ V tomto případě dochází tedy nejen k realizaci trpné *dynamis simpliciter*, jež je dotčena příslušným činným počátkem. Dochází k jejímu uskutečnění v tom smyslu, v němž způsobená změna znamená naplňování účelu jejího podkladu.

Aristotelés udává v knize *Delta* pouze některé prvky výměru obou *dynamis*. Z toho důvodu je problematické určit, zda se v obou případech jedná o *dynamis kata kinésin*, či nikoli. Souvislost s *dynamis* jakožto počátkem změny v jiném je zjevná pouze v případě *dynamis* být změněn k lepšímu. Naopak pokud jde o *dynamis* provést něco správně nebo podle záměru, zdá se spíše nepravděpodobné, že by tato *dynamis* byla momentem změny, jež předpokládá působení činného počátku na trpný. To potvrzují příklady, které Aristotelés předkládá: Pohyb živočicha nelze určit jako působení jedné části těla na druhou ve smyslu působení činné *dynamis* na *dynamis* trpnou.⁷⁷

3.3 První odvozená *dynamis*

Z výměrů všech tematizovaných *dynamis kata metabolén* plyne, že všechny jsou určitými principy změny, nejsou jimi však vždy stejně původním způsobem. *Dynamis* neschopnosti zaniknout i *dynamis* být změněn k lepšímu každá svým specifickým způsobem spoludeterminují, jak změna probíhá, žádná z nich není nicméně nutnou podmínkou změny samotné a je naopak co do své existence podmíněna *dynamis* změnu působit a korelativně k ní *dynamis* změnu přijímat.

Tato teze se na první pohled jeví jako přirozená, není nicméně zcela zřejmé, v čem tato podmíněnost jedné *dynamis kata metabolén* druhými vlastně spočívá. Tento problém lze formulovat jako následující otázku: Jaké jsou základní, nutné *dynamis* každé změny, která probíhá mezi dvěma různými podklady? Dále je poněkud nesamozřejmé, že trpná *dynamis*, ačkoli je ve svém pojmu v jistém smyslu odvozena z *dynamis* v primárním smyslu, jeví se z hlediska změny jako nezbytná podmínka všech ostatních odvozených *dynamis* i *dynamis* činné.

⁷⁶ Tento výklad přejímám od Beera, srv. Beere, cit. d., str. 48. K implikaci této *dynamis* v knize Théta srv. Beere, tamt.

⁷⁷ „[J]e-li [jednotlivá věc] přirozeně srostlá v jedno, je bez vzájemného působení, dotýká-li se však navzájem, podléhá vzájemnému působení a navzájem na sebe působí.“ Srv. Aristotelés, *Fyzika*, přel. A. Kříž, Rezek, Praha 2010, str. 97 (Dále jen *Fyzika*); 212 b 31 – 33. Příklad a jeho výklad přejímám od Beera, str. 48. Z tohoto vyjádření však ani neplyne, že by v rámci přirozené změny nebylo možné rozlišit dva rozdílné *momenty*, činný a trpný, které nemají charakter *dynamis kata kinésin*.

Vodítko k částečnému řešení těchto otázek poskytuje Aristotelés o něco níže, když vysvětluje, co znamená, že je určitá *dynamis* trpná. Trpnost trpné *dynamis* není jakýmsi metafyzickým určením, čili vlastností, která by charakterizovala jsooucnu vůbec ve vztahu k jinému jsooucnu, není to ani jakási obecná fyzická vlastnost, jež by umožňovala působení mezi libovolnými fyzickými jsooucnými: „[Trpná *dynamis*] je v trpícím; neboť díky tomu, že má [v sobě] jistý počátek, a protože také látka je jistý počátek, proto trpící trpí, [jedno od takového] a jiné od [nějakého] jiného. Tučné [je] totiž hořlavé, poddajné zas křehké a obdobně v jiných [případech].“⁷⁸ Aristotelés v tomto vyjádření vysvětluje, co přesněji znamená, že ve jsooucnu podléhajícím změně je trpná *dynamis*. Trpná *dynamis* jakožto počátek změny je zde kladena do souvislosti s látkou jakožto jiným počátkem změny. Pojem trpné *dynamis* označuje *dynamis* podkladu podstoupit změnu. Toto obecné vymezení má v souladu s Aristotelovým vyjádřením následující konkrétnější význam: Jsooucnu může v daném ohledu podstoupit změnu, pokud podklad sestává z určité látky, jež má takovou vlastnost, že umožňuje působení příslušné činné *dynamis*.

Aristotelova ne zcela jasná formulace je tedy odůvodněná: Trpící trpí neboli podstupuje změnu díky tomu, že je vůbec nadáno pasivním principem; to je obecně platná podmínka jakékoli změny: „díky tomu, že má [v sobě] jistý počátek ..., proto trpící trpí“. K této podmínce přistupuje podmínka specifická, která se týká veškerého jsooucnu složeného z látky; je to totiž látka, co je ve změně trpným principem.⁷⁹

Dynamis trpět určitou změnu, neboli přijímat určité působení je tedy v probíraném ohledu obecně řečeno založena ve specifických vlastnostech látky; toto tvrzení bude třeba později upřesnit. *Dynamis* roztlouci něco je uskutečnitelná jedině tehdy, když je zde něco v zásadě křehkého a ne např. pouze tekuté věci. Proto zjevně platí, že nic, co není tvořeno látkou, trpnou změnu podstupovat nemůže. Z Aristotelova vyjádření rovněž vyplývá, že trpná *dynamis* je něčím podstatně konkrétním, neboť je-li definována látkou, je určena tím, co činí každé jsooucnu konkrétním. Na základě tohoto výkladu můžeme nakonec odvodit, v čem spočívá charakteristická přednost trpné *dynamis* před ostatními odvozenými *dynamis*. Má-li činná *dynamis* moci způsobit změnu v jiném podkladu, musí v něm být odpovídající trpná *dynamis*. Jsou-li dány *dynamis* v primárním smyslu i odpovídající trpná *dynamis*, mohou se

⁷⁸ Srv. 1046 a 23 – 6. Ἡ μὲν γὰρ ἐν τῷ πάσχοντι (διὰ γὰρ τὸ ἔχειν τινὰ ἀρχήν, καὶ εἶναι καὶ τὴν ὕλην ἀρχὴν τινὰ, πάσχει τὸ πάσχον, καὶ ἄλλο ὑπ' ἄλλου· τὸ λιπαρὸν μὲν γὰρ καυστὸν τὸ δ' ὑπεῖκον ὡς θλαστὸν, ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων).

⁷⁹ Toto vysvětlení zahrnuje předpoklady, které ze znění Aristotelovy formulace, ani z příslušného kontextu odvodit nelze; jeví se mi nicméně plausibilnější než interpretace de Muraltova, jež předpokládá, že Aristotelés má v obou částech věty na mysli látku. De Muralt proto překládá následovně: „Car [c'est] parce qu'il a [en lui] quelque principe, [la matière], et [que] la matière aussi [est] quelque principe...“. Srv. de Muralt, cit. d., str. 228.

projevit i zbývající *dynamis* v odvozeném významu, např. *dynamis* odolávat působení k horšímu. V opačném případě ke změně vůbec nedojde.

Z podaného výkladu vyplývá, že *dynamis* v primárním významu je v jistém ohledu podmíněna *dynamis* trpnou. V nejzákladnějším smyslu lze o této závislosti říci, že co do svého uskutečnění činná *dynamis* předpokládá, že existuje jsoucno, které má *dynamis* korelativní; pokud tomu tak není, pak je činná *dynamis* neuskutečnitelná, jinak řečeno: neexistuje uskutečnění příslušné k této *dynamis*. Tento fakt přirozeně vede k otázce: Jaký je ontologický status neuskutečnitelné *dynamis*? Patrně nemůžeme uzavřít konsekvantním způsobem, že takováto *dynamis* v žádném ohledu neexistuje – jako tomu je v případě jejího uskutečnění. Adekvátní závěr zní, že mezi neuskutečnitelnou a neexistující *dynamis* není z hlediska jejího projevení v rámci jsoucího žádný rozdíl.

Z Aristotelova podání ovšem nevyplývá ani závěr, podle něhož by činná *dynamis* byla vůči korelativní *dynamis* čímsi veskrze rovnocenným či relativním. Pokusme se tedy nyní alespoň rámcově vymezit, kde leží hranice závislosti *dynamis* v základním významu na jejím korelátu. Abychom vymezili, v čem spočívá ten rys činné *dynamis*, který nemá u žádné jiné *dynamis kata kinésin* svůj protějšek a který ji činí primárním pojmem homonymie *pros hén*, pokusíme se nejprve definovat, v jakém ohledu představuje trpná *dynamis* nutnou podmínku uskutečnění *dynamis* činné.

3.4 Podmíněnost činné *dynamis*

Otázku, v čem spočívá nepodmíněná stránka aktivní *dynamis*, která z ní činí *dynamis* v primárním smyslu, lze jiným způsobem formulovat také takto: Do jaké míry či v jakém smyslu může být něco aktivně mohoucí samo o sobě, tj. aniž by to bylo beze zbytku závislé na svém trpném protějšku ve změně? Tento potenciální problém nějakým způsobem implikuje řada vyjádření první kapitoly knihy *Théta*. Je obsažen už v samotné „definici“, přesněji řečeno ve vyjádření, v němž Aristotelés charakterizuje činnou *dynamis*: Aktivní *dynamis* je zde popsána jako podstatně závislá na *jiném*, na něž může působit, a vůči čemu se tedy teprve *dynamis* stává.

Aristotelés v první kapitole formuluje tvrzení, jež předpokládá, že trpná *dynamis* je natolik podstatná pro uskutečnění primární *dynamis*, že je možno dokonce říci, že obě jsou *v určitém smyslu* jednotné. Tato jednota se však bezprostředně ukáže být těsně spojena s jejich vzájemnou růzností. V závěrečné fázi výkladu první kapitoly Aristotelés tvrdí, že *dynamis* činit a trpět jsou v jednom ohledu jednotné, v jiném ohledu různé.

Φανερόν οὖν ὅτι ἔστι μὲν ὡς μία δύναμις τοῦ ποιεῖν καὶ πάσχειν (δυνατὸν γὰρ ἔστι καὶ τῷ ἔχειν αὐτὸ δύναμιν τοῦ παθεῖν καὶ τῷ ἄλλο ὑπ' αὐτοῦ), ἔστι δὲ ὡς ἄλλη.⁸⁰

Aristotelés obě hlediska jasně stylisticky odděluje (μὲν ὡς – δὲ ὡς) a dává tak najevo, že chce tvrdit obě zároveň v jejich dílčí protikladnosti. Současná platnost obou tvrzení bude předmětem následujícího výkladu. Problematickou část Aristotelova konstatování představuje zejména teze, která praví, že obě *dynamis* jsou „jaksi jedna“⁸¹; této tezi se budeme věnovat nejprve. Je třeba dodat, že Aristotelés charakterem svého vyjádření ukazuje způsob, jakým je vhodné a snad i nezbytné otázku po jednotě obou *dynamis* položit: Musíme se ptát, v čem spočívá jednota *dynamis*, které jsou zároveň různé: Nejedná se tu o pojem jednoty ve smyslu totožnosti. Z hlediska opačného extrému nás Aristotelova formulace vybízí k předpokladu, že toto tázání nemá za úkol ani najít způsob, jakým se sjednocují obě *dynamis*, které původně existují každá zvlášť, neboť spolu s tímto přístupem by byl problém přeskóčen.

Obecná formulace otázky, již si klademe, zní: Disponuje libovolné jsoucno určitou uskutečnitelnou činnou *dynamis*, pokud není ve zcela obecném smyslu podmiňováno *dynamis* korelativní? Při jejím řešení vyjděme od příkladů, které nám v této souvislosti Aristotelés podává: „[Činná *dynamis*, je] v činiteli; jako [například] teplo a schopnost stavět: první v teplotvorném, druhá v tom, kdo je schopen stavět.“⁸² Na základě těchto příkladů můžeme obecnou otázku konkretizovat: Může oheň uskutečnitelnou *dynamis* ohřívat, pokud zde není nic, na co by bylo možné takto působit? Disponuje stavitel příslušnou uskutečnitelnou *dynamis*, není-li zde žádný materiál, který by ke stavění mohl posloužit? Interpretace, kterou se pokusím navrhnout, se posléze odvíjí od rozlišení různých způsobů chápání nejednoznačného výrazu „být zde“. Nejprve je však nutné se vrátit k výkladu principu a způsobu jednoty činné a trpné *dynamis*.

Nejsou-li obě *dynamis* jednotné ve smyslu totožnosti, je přirozené předpokládat, že existuje nějaký princip jednoty, který není ani jednou z nich. Komentáře v této souvislosti

⁸⁰ „Je tedy zcela zjevné, že *dynamis* činit a [*dynamis*] trpět jsou v jednom ohledu jedna, [něco] je totiž mohoucí (*dynaton*) jak skrze to, že má samo *dynamis* utrpět, tak tím, že jiné [má *dynamis* utrpět] od něho, a že [*dynamis* činit a *dynamis* trpět] jsou v jiném ohledu různé, [totiž co do podkladu].“ 1046 a 21 – 23.

⁸¹ Srv. Aristotelův výklad jednoty pohybovaného a pohybuujícího: „[P]ohyb je v tom, co je pohybováno. Neboť jest jeho uskutečňováním, jež pochází od toho, co je skutečně schopno pohybovat; a *energeia* toho činitele, schopného pohybovat není jiná. Neboť pohyb musí být uskutečněním obou. Něco je totiž schopno pohybovat proto, že je toho mocno, a hybným činitelem jest proto, že jest skutečně činné. Jeho *energeia* se však vztahuje k tomu, co jest pohybováno, takže *energeia* obou jest stejným způsobem jedna, jako vzdálenost od jedné k dvěma a ode dvou k jedné jest táž, a jako je stejná vzdálenost ve směru zdola nahoru a shora dolů. To totiž jest *jedno*, avšak jejich pojem není jedno. Stejně je tomu také u pohybuujícího a pohybovaného.“ Srv. Aristotelés, *Fyzika*, str. 69, 202 a 13 – 22.

⁸² „ἢ δ' ἐν τῷ ποιοῦντι, οἷον τὸ θερμὸν καὶ ἡ οἰκοδομική, ἢ μὲν ἐν τῷ θερμαντικῷ ἢ δ' ἐν τῷ οἰκοδομικῷ· διὸ ἢ συμπεφουκεν, οὐθὲν πάσχει αὐτὸ ὑφ' ἑαυτοῦ· ἐν γὰρ καὶ οὐκ ἄλλο.“ Srv. 1046 a 26 n.

znají dvě možnosti, jak k problému jednoty obou různých *dynamis* přistoupit: Buď je principem jejich jednoty něco, co je předchází, anebo něco, co vzniká spolu s jejich uskutečňováním, na němž se obě podílí.⁸³ První z obou způsobů vysvětlení je znám nejpozději od Rosse. Toto vysvětlení předpokládá, že pokud se má vůbec moci uskutečnit nějaká *dynamis*, musí ve jsoucím existovat reálná souvislost mezi ní a jejím korelátem: „[S]ome item *prior* to the capacities themselves, which underpins them, and the existence of which ensures that both the appropriate capacities exist together.“⁸⁴ Podle tohoto výkladu existuje tedy na konkrétním uskutečnění obou *dynamis* nezávislá „skutečnost“, z níž vyplývá např. možnost, že oheň může ohřívat vodu.⁸⁵

Toto zdůvodnění se zdá mít poměrně dobrý smysl, je s ním však spojen jeden vážný problém. Není zřejmé, jakou konkrétnější podobu má toto pouto: jak mu explicitně ontologicky rozumět. Rossův komentář je zde příliš stručný.⁸⁶ To ilustruje Makin, který Rossovi oponuje a z jeho heslovité teze vyvozuje neblahé důsledky: „[This approach] unifies capacities far more strongly ... : indeed too strongly for it to be an acceptable way of supporting [the first part of Aristotle's claim = unity of the different capacities]. The reason that [this] approach unifies active and passive capacities so strongly is that it entails that active and passive capacities have to occur in correlative pairs: for example, that fire has the active capacity to heat water if and only if water has the passive capacity to be heated by fire. For, if fire has the active capacity to heat water, then it is a fact that fire can heat water, in which case water has the passive capacity to be heated by fire (and vice versa).“⁸⁷ Rossově návrhu lze patrně nejlépe rozumět tak, že předpokládá následující pochopení jednoty činné a trpné *dynamis*: Ve struktuře dvou fyzických jsoucen existuje vlastnost či soubor vlastností, jež znamenají, že na sebe tato dvě jsoucna mohou působit. Tak např. vlastnosti ohně a vlastnosti vody dovolují ve svém vzájemném vztážením, aby oheň mohl zahřívat vodu. Obecně řečeno jednotlivé věci jakožto artikulace formy a látky či, z jiného hlediska, skladby určitých prvků mají takovou povahu, že si v určitých ohledech korelativně odpovídají, a proto na sebe mohou působit.

⁸³ Srv. Makin, cit. d., str. 29.

⁸⁴ Srv. tamt.

⁸⁵ „For example, Ross, who takes this sort of approach, refers to facts, such as the single fact that fire can heat water, in virtue of which fire has an active capacity to heat and water a passive capacity to be heated, and which thus serves to unify the active and the passive capacity (see Ross 1924: i, pp. cxxiv–cxxv, ii. 241).“ Srv. tamt.

⁸⁶ „Rather the unity, in some sense, of the active and the passive δύναμις on this, that the single fact that A can change B leads us to ascribe both an active power to A and a passive power to B. The active and the passive power are thus the complementary aspects of a single fact.“ W. D. Ross, *Aristotle's Metaphysics. Vol. 2 / Aristoteles ; a revised text with introduction and commentary by W. D. Ross*, str. 241.

⁸⁷ Srv. tamt.

Makin Rossovu interpretaci odmítá, neboť podle jeho názoru implikuje vzájemnou determinaci korelativních *dynameis*. Své odmítnutí zakládá na následujícím porozumění Rossově výkladu: Je-li ve struktuře jsoucna takováto souvislost přítomna, pak je aktivní *dynamis* nutně *ve všech ohledech* podmíněna svým korelátem, což je ovšem ve výrazném rozporu s tím, co předpokládá Aristotelés, a tedy stěží přijatelné. Toto Makinovo pochopení není explicitně vyjádřeno v jeho referátu, vyplývá nicméně z námitek, s nimiž referovaný interpretační návrh konfrontuje. Abychom mohli posoudit odůvodněnost Makinova odmítnutí Rossovy interpretace, jakož i pravdivost případné interpretace alternativní, bude užitečné objasnit, jak je v Makinově podání Rossovy interpretace vzájemná podmíněnost korelátů implicitně vyložena.

Jednota činné a trpné *dynamis* pochopená jako vzájemná podmíněnost uskutečnitelnosti obou *dynameis* je podle Makina v rozporu (i) jednak s konceptem homonymie *pros hén*, neboť je neslučitelná se samotnou definicí primárního pojmu: „It is inconsistent with the view suggested by the focal analysis, that there is an asymmetric dependence of passive on active capacities. For, if active and passive capacities have to occur in correlative pairs, then there is a *symmetrical* dependence between them.“⁸⁸ (ii) Jednak je v rozporu s tvrzením, že jsou to vlastnosti jen a pouze podkladu samého, co determinuje určitou jeho *dynamis*: „It is inconsistent with a view appealed to later in support of [the thesis], that a passive capacity exists in virtue of features of the patient in which it inheres, while an active capacity exists in virtue of features of the agent in which it inheres. For holding that active and passive capacities have to occur in correlative pairs entails that an active capacity equally depends on features of the patient in which the correlative passive capacity inheres (and likewise *mutatis mutandis* for passive capacities).“⁸⁹ (iii) Jednak a nakonec Makin praví, že kritizované čtení je neslučitelné s Aristotelovým názorem vyjádřeným ve 3. a 5. kapitole, podle nějž je nabytí a pozbytí uskutečnitelné *dynamis* záležitostí vnitřních, nikoli vnějších podmínek dotčené věci, neboť vnější podmínky jsou relevantní pouze z hlediska jejího konkrétního uskutečnění⁹⁰: „[I]t is inconsistent with Aristotle’s point there is that external conditions will not be relevant to something’s *possession* of a capacity, but they will be relevant to whether it is *possible* that something exercise[s] a capacity. ... The inconsistency arises because, if active and passive capacities

⁸⁸ Srv. Makin, cit. d., str. 30.

⁸⁹ Srv. Makin, cit. d., str. 30 n.

⁹⁰ V kap. 3. Aristotelés praví: „Je-li tedy nemožné mít taková umění, aniž se jim někdo naučil a osvojil si je, a je-li rovněž nemožné je již nemít, aniž jich kdy někdo pozbyl buď zapomenutím, nebo nějakou změnou, anebo délkou času ..., nebude již stavitel mít umění, jakmile ustane v činnosti?“ Srv. Aristotelés, cit. d., str. 216, 1046 b 36 – 1047 a 3. V kap. 5. praví, že vnější okolnosti zabrání uskutečnění možnosti, ale nikoli její posesi. 1048 a 15 – 16.

have to occur in correlative pairs, then there can be conditions external to the bearer of (say) a passive capacity which will be relevant to the continued possession of that capacity.“⁹¹

Proti kritizovanému Rossově výkladu staví Makin dle svého názoru plausibilnější možnost, podle níž jednotu činné a trpné *dynamis* představuje něco *pozdějšího* oběma, konkrétně jejich jednotlivé uskutečnění čili konkrétní změna.⁹² Zde totiž nedochází k problému vzájemné determinace, pokud jde o způsob, jakým podklad disponuje příslušnou *dynamis*, čili nedochází k problému, na nějž poukazuje druhá a třetí námitka. Jestliže Makinově kritice správně rozumím, zdá se mi, že ze stručně vyjádřeného Rossova výkladu odvozuje víc, než je v něm skutečně předpokládáno. Vysvětlení, podle něhož jednota obou různých *dynamis* má svoje založení ve struktuře věcí, nepředpokládá, že jednotlivé vlastnosti činitele či trpítele jsou touto skutečností podmíněny, pokud jde o jejich konkrétní uskutečnění či neuskutečnění anebo jejich konkrétní charakter. Krátce řečeno, nepředpokládá, že jsou v této vzájemné odkázanosti nutně podmíněny *ve své jednotlivosti*.

Pokud existuje korelativní reálná souvislost mezi ohněm a dřevem, která se obráží v jejich věcné struktuře a jejímž projevem je hoření dřeva, neznamená to např., že dřevo za všech okolností bude zapáleno či shoří. K vzájemnému uskutečnění *dynamis* nedojde, jestliže bude dřevo kupř. nasáklé vodou. Bude-li však mokré, nebude tím nicméně popřena kauzální souvislost, která obecně mezi věcnou strukturou ohně a dřeva existuje a která obě *dynamis* příslušným způsobem sjednocuje na základnější úrovni. Tato reálná strukturní souvislost, která představuje určitou podobu vzájemné odkázanosti, *není* toutéž vzájemnou odkázaností, jaká má podobu konkrétní změny, jež nastává mezi konkrétním ohněm a dřevem. Je naopak podmínkou, že taková změna vůbec nastat může a v tomto smyslu ji *předchází*. – Makin se svým odmítnutím předchůdné souvislosti mezi oběma korelátů změny pravděpodobně připravuje o možnost z tohoto hlediska vysvětlit, proč na sebe vůbec mohou dva různé podklady působit a proč v tomto působení existují určité obecné zákonitosti zjevně přesahující pouhé jednotlivé případy.

Reálná souvislost ve struktuře jsoucna, s níž pracuje Makinem odmítaná interpretace, znamená obecně tolik, že „je zde“ skutečnost, na jejímž základě může jeden podklad určitého druhu působit na druhý, jenž je druhu jiného, a proto v obecném smyslu existují příslušné uskutečnitelné korelativní *dynamis*. Výraz „být zde“ má nicméně v souladu s naším

⁹¹ Srv. Makin, str. 31.

⁹² „[T]he single change which is the exercise of both the active capacity and its correlated passive capacity: for example, the single rise in temperature which is the exercise of fire’s active capacity to heat water and water’s passive capacity to be heated by fire.“ Srv. Makin, cit. d., str. 30. Podobně soudí Beere: „Powers are identified by what they are powers for – by what happens when the power in question is exercised.“ Srv. Beere, cit. d., str. 55.

výkladem dva různé významy: jeden pro případ jednotlivé změny a druhý pro případ reálné souvislosti ve jsoucnu. Pokud *zde není* materiál, z něhož by stavitel mohl vytvořit dům, neznámá to, že stavitel pozbyl svojí *dynamis* stavět; konkrétní vlastnictví *dynamis*, která nemůže být v aktuální situaci nijak realizována, je nicméně možné pouze za obecné podmínky, že *zde* takový materiál vůbec *může být*, totiž že existuje reálná souvislost mezi stavitelovou *dynamis* a *dynamis* materiálu stát se domem.⁹³

Makin má tedy pravdu, když předpokládá, že je to jednotlivá změna, co je principem jednoty dvou *dynamis*, nakolik je uvažujeme z hlediska jejich jednotlivosti. Nemá nicméně pravdu, pokud odmítá interpretaci, která klade princip jednoty rovněž na obecnou úroveň, jež zahrnuje jednotlivé typy změn a *dynamis*, které jsou vůbec uskutečnitelné. – Stručně lze rozdíly mezi oběma perspektivami vyjádřit snad takto: Pokud nejsou splněny příslušné konkrétní podmínky vzájemného působení, jednotlivá činná a trpná *dynamis* se neuskuteční v konkrétní změně; pokud ovšem není dána reálná souvislost ve jsoucnu, pak se příslušná *dynamis* nemůže uskutečnit vůbec. V tomto, obecnějším ohledu je tedy snad poněkud přesnější hovořit o „vzájemné odkázanosti“ než o „vzájemné determinaci“ – jak by se vzhledem k Makinovým námitkám nabízelo –, neboť první z obou výrazů odkazuje primárně k samotné možnosti uskutečnění jedné *dynamis*, která vzniká skrze její korelát. Platí totiž, že právě proto se vůbec může uskutečnit konkrétní *dynamis*, i když *zde* není žádný konkrétní korelát, který by umožnil její aktuální uskutečnění, protože existuje reálná souvislost mezi dvěma jsoucnými korelativní povahy. Ta však není přímou determinací druhé *dynamis* jako takové; tato souvislost neznámá žádné působení, ale je „determinací“ v tom smyslu, že určitá *dynamis* je vůbec *dynamis* určitého typu a ne jiného, resp. že je vůbec uskutečnitelnou *dynamis*.

Pokud je podaná interpretace správná, by bylo přirozeně na místě identifikovat, který z předvedených principů jednoty má Aristotelés na mysli v uvedeném citátu: „[N]ěco] je totiž mohoucí (*dynaton*) jak skrze to, že má samo *dynamis* utrpět, tak tím, že jiné [má *dynamis* utrpět] od něho.“⁹⁴ Princip jednoty v jedné perspektivě znamená předchůdnou reálnou souvislost mezi dvěma jsoucnými, resp. jejich specifickými vlastnostmi, v druhé perspektivě znamená jednota obou *dynamis*, že jsou obě kauzálním základem pro tutéž konkrétní změnu.

⁹³ Makin chce zachránit možnost mít *dynamis* i bez ohledu na to, zda je k dispozici stavební materiál, který se v jeho volném chápání pojmu „být zde“ klade v Rossově argumentaci jako podmínka vlastnictví *dynamis*. Tím ovšem toto držení efektivně znemožňuje. Pokud totiž neexistuje předběžná jednota mezi *dynamis* stavět a *dynamis* materiálu stát se příbytkem, proč říkat o stavitelově *dynamis*, že je to *dynamis* postavit dům z příslušného materiálu?

⁹⁴ 1046 a 21 – 22.

Domnívám se, že bez dalšího upřesnění Aristotelovo vyjádření nedovoluje upřednostnit ani jeden z výkladů, resp. připouští rovnocenným způsobem oba. Jistou vyhlídku možného upřednostnění by však mohl skýtat Aristotelův bezprostředně následující výklad týkající se rozdílnosti korelativních *dynamis*.

I zde Aristotelés nejprve hovoří na zcela obecné úrovni, která nenabízí vodítko k rozhodnutí: „[*Dynamis* činit a *dynamis* trpět] jsou v jiném ohledu různé, [totiž co do podkladu]. Vždyť jedna, [*dynamis* trpná,] je v trpícím, [zatímco druhá v činícím].“⁹⁵ Posléze ovšem výklad ve své obecnosti nabývá jisté specifikace z hlediska rozhodnutí naší otázky: „[N]eboť díky tomu, že [trpící] má [v sobě] jistý počátek, a protože také látka je jistý počátek, proto trpící trpí, [jedno od takového] a jiné od [nějakého] jiného. Tučné [je] totiž hořlavé, poddajné zas křehké a obdobně v jiných [případech].“⁹⁶ První z obou citovaných vět je patrně možné interpretovat ve prospěch obou alternativ, neboť Aristotelés může docela dobře hovořit o látce, která charakterizuje dřevo jakožto určitý typ artikulace formy a látky, čili v obecném smyslu, a stejně tak může mít na mysli látku dřeva jako princip individuace tohoto konkrétního dřeva, čili z hlediska jednotlivosti. Druhá citovaná věta je v tomto směru určitější.

Aristotelés hovoří o jistých vlastnostech, jež jsou v obecném smyslu počátky určité změny. Vzaté takto samostatně představují tyto počátky pouze jednu z podmínek konkrétní změny. Jsou-li dány, změna může, ale nemusí nastat, pakliže tomu například brání vnější okolnosti. O žádné další podmínce změny zde ovšem Aristotelés nehovoří; praví jednoduše, že tučné je obecně vzato hořlavé. Ve stejném duchu se Aristotelés vyjádří v poslední větě pasáže, věnované určení principu rozdílnosti korelativních *dynamis*: „Druhá, [činná *dynamis*, je] v činiteli; jako [například] teplo a schopnost stavět: první v teplotvorném, druhé v tom, kdo je schopen stavět.“⁹⁷ Tak, jak byla vyložena, poskytuje probíraná pasáž důvod přiklonit se spíše k upřednostnění principu jednoty korelativních *dynamis* ve smyslu reálné souvislosti mezi koreláty změny jako té formy jednoty, kterou zde má Aristotelés na mysli.

3.5 Nepodmíněnost činné *dynamis*

Provedený výklad vyšel od otázky po explicitním vymezení rysu, v němž spočívá priorita činné *dynamis*, na jejímž základě má být určena jako primární pojem homonymie *pros hén* pojmu *dynamis*. Za tímto účelem jsme si položili nejprve otázku po charakteru vzájemné

⁹⁵ 1046 a 22 – 23.

⁹⁶ 1046 a 24 – 25.

⁹⁷ 1046 a 26.

odkázanosti činné a trpné *dynamis*. Jednota korelativních *dynameis* byla definována jako taková reálná souvislost mezi podklady obou *dynameis*, v níž si vlastnosti obou podkladů odpovídají tak, že jeden může coby činný působit na druhý coby trpný. Tato jednota se následně ukázala být podmínkou jednoty dvou jednotlivých korelativních *dynameis*, do níž vstupují v konkrétní změně, pro niž se stávají kauzálním základem prostřednictvím svých jedinečných vlastností.

Na otázku po vymezení priority činné *dynamis* dostáváme prozatím negativní odpověď. V doméně činné a trpné *dynamis* neexistuje žádné „absolutní činné působení“, které by nebylo vázáno vlastnostmi podkladu přijímajícího činné působení: Takové působení, které se nemá v obecném smyslu v čem projevit, je z hlediska svého vztahu k ostatnímu jsoucímu rovné neexistujícímu. Korelující vlastnosti činného a trpného můžeme nazvat „vnitřními podmínkami“ změny. Uskutečnitelnost korelativní *dynamis* je tedy závislá na vnitřních podmínkách činné a trpné *dynamis*. V konkrétní změně k těmto podmínkám přistupují vnější podmínky. V nich určitá *dynamis* za žádných okolností neztrácí svůj charakter *dynamis*, ale z nahodilých důvodů ztrácí schopnost vůči příslušnému podkladu změnu působit nebo přijímat. Nějaká *dynamis* tedy může mít v principu schopnost působit či přijímat příslušnou změnu, v daných podmínkách však její *dynamis* může být nedostatečná; to nicméně neznamená, že podklad o tuto *dynamis* v základnějším smyslu přichází. Tak např. látka mokrého dřeva neztrácí *dynamis* hořet, vnější podmínky nicméně neumožňují, aby ji v tomto případě uskutečnila. Vnější podmínky jsou tedy vůči podstatě *dynamis* nahodilé, jsou však podstatné z hlediska uskutečnění konkrétní změny mezi dvěma korelativními *dynameis*. Budiž proto na závěr tohoto shrnutí řečeno, že pokud vůči sobě stojí *dynameis*, které ve vnitřním ohledu korelují, a pokud jsou dány náležitě vnější podmínky, pak přinejmenším v případě neoduševnělých jsoucen nutně dochází ke změně.⁹⁸

V hranicích, které načrtla podaná interpretace, se bude muset pohybovat pokus o vymezení přednosti činné *dynamis*. Nejprve postoupíme k následujícímu Aristotelovu tvrzení, které s intencí naší otázky bezprostředně souvisí. Aristotelův výklad vedle výroku o jednotě korelativních *dynameis* předkládá rovněž tezi, podle níž jsou tyto *dynameis* různé: „[*Dynamis* činit a *dynamis* trpět] jsou v jiném ohledu různé, [totiž co do podkladu]. Vždyť jedna, [*dynamis* trpná,] je v trpícím. ... Druhá, [činná *dynamis*, je] v činiteli.“⁹⁹

Aristotelův argument je zde poměrně jasný: Činná a trpná *dynamis* jsou různé, protože každá tkví v jiném podkladu. Jakkoli je toto tvrzení na základě Aristotelových předpokladů zjevně pravdivé, toto zdůvodnění nám poskytuje pouze vodítko týkající se jejich numerické

⁹⁸ Podmínkám uskutečnění *dynamis* je věnována pátá kapitola.

⁹⁹ 1046 a 23 – 26.

různosti, resp. různosti ohledu. Oba podklady, jak bylo řečeno dříve, nemusí být nutně různé substance, ale mohou jimi být i relativně samostatné části téže substance.¹⁰⁰ Z tohoto zdůvodnění není nicméně nijak zjevné, čím se jedna *dynamis* liší od druhé z hlediska svých specifických charakteristik.

Druhá možnost, jak k Aristotelovu výroku přistoupit, je položit si otázku: Jakým způsobem *dynamis* v něčem spočívá jako ve svém podkladu? V souvislosti s touto otázkou pojednává Aristotelés explicitně pouze o trpné *dynamis*.¹⁰¹ Trpnost určité trpné *dynamis* spočívá vposled ve vlastnostech, které konstituují její podklad. Aristotelés v tomto případě podává příklad, který se týká látky: „Tučné [je] totiž hořlavé, poddajné zas křehké a obdobně v jiných [případech].“¹⁰² ¹⁰³ Mají-li být podklady jednak činné, jednak trpné *dynamis*, nemohou mít oba stejné vlastnosti, a tedy se v tomto ohledu liší: Hořlavé je nutně odlišné od zápalného. Perspektiva různosti *dynamis* jakožto různosti vlastností a jejich skladby ve jsoucnu nám nicméně jako taková patrně nemůže pomoci rozřešit otázku priority činné *dynamis*, protože mluví jednoduše o existenci korelativních kvalit či jiných vlastností, které za určitých okolností vedou prostřednictvím vzájemného spojení ke změně. Z této perspektivy se podklady obou *dynamis* ukazují zkrátka jako nositelé rozmanitých vlastností, v čemž ani jeden z podkladů nad druhým v ničem nevyčnívá a oba se shodně potřebují.¹⁰⁴

¹⁰⁰ Jak to implikuje Aristotelův výraz ἐν ἄλλῳ ἢ ἢ ἄλλο, výklad srv. výše.

¹⁰¹ „Neboť díky tomu, že má [v sobě] jistý počátek, a protože také látka je jistý počátek, proto trpící trpí, [jedno od takového] a jiné od [nějakého] jiného.“ (1046 a 24) Pokud jde o činnou *dynamis*, konstatuje pouze: „Druhá, [činná *dynamis*, je] v činiteli; jako [například] teplo a schopnost stavět: první v teplotovném, druhé v tom, kdo je schopen stavět.“ (1046 a 26)

¹⁰² Srv. 1046 a 25. Srv. také Makin, cit. d., str. 33: „A passive capacity (e.g. the capacity to be heated) is located in a particular type of patient (e.g. water), because it is crucially due to facts *about water* that the passive capacity exists: and, in general, a capacity is located in those objects such that it is facts about those objects which fix whether the capacity exists.“

¹⁰³ Zde je třeba podotknout, že Aristotelés nicméně netvrdí, že látka nějakého podkladu či látka jakožto podklad nějaké *dynamis* je shodná s *dynamis* samotnou. Aristotelés tu tedy může docela dobře zohledňovat určité jsoucnu z hlediska jeho látky, ta je nicméně vždy původně součástí složeného jsoucnu. Srv. Makin, cit. d., str. 33: „[N]othing here to suggest that Aristotle thinks ... capacities to be identical to categorical bases. The reference to matter at 1046a23 is not essential to Aristotle’s point, and is offered merely as one example of an origin in the patient in virtue of which it has a passive capacity. Further, the notion of matter—like the notion of potentiality with which it is linked—is applied widely by Aristotle, and encompasses more than the stuff of which something is made; so we cannot draw any strong conclusions here about the relation of capacities to material bases. In any case, other examples could have been given of non-material (formal) features of patients in virtue of which they have a passive capacity (for example, it is in virtue of their shape that footballs can be moved forward by a player’s boot).“

¹⁰⁴ „This problem [sc. active capacity exists in virtue of features of the agent, and not in virtue of those features of the patient on which the passive capacity depends] is generated by a significant tension in Aristotle’s thought about active and passive capacities. On the one hand, Aristotle wants to treat active and passive capacities similarly, arguing that active and passive capacities depend each in the same way (whatever that is) on agent and patient respectively: for he appeals to the same reasons for locating active capacities in agents as for locating passive capacities in patients. On the other hand, the tendency of the focal analysis is to treat active and passive capacities differently, positing an asymmetrical dependence of passive on active capacities, corresponding to the secondary status of the former and the focal status of the latter.“ Srv. Makin, cit. d., str. 34.

Rozlišení činné a trpné *dynamis* ve změně bychom mohli v duchu Aristotelova výkladu koncipovat ještě jiným způsobem, totiž aniž bychom předpokládali jako dané, že kritériem diference korelativních *dynamis* je pouze jejich lokalizace. Tento způsob navrhuje Beere; spočívá v tom, že tvrzení, podle něhož „činná *dynamis* je v činiteli“, pochopíme rovněž jako identifikaci příslušné *dynamis* s určitou rolí ve změně: „One might, alternatively, distinguish the powers in question by distinguishing what they do. ... The issue for Aristotle is not ... that they are powers for distinct events, but that the powers in question are *correlative* powers, in virtue of which things play the roles of *agent and patient* in [the same] change. ... The powers equip objects to play ... asymmetric roles in change. For this reason, Aristotle does not write here simply ‚But the active and the passive power are in different objects,‘ but rather that the one power is in the *agent* while the other in the *patient*.“¹⁰⁵ Beerova interpretace je nepochybně intuitivní: Čím by se korelativní *dynamis* měly od sebe odlišovat, když ne tím, že jedna je v podstatě činná a druhá trpná? Jde však zčásti proti literě Aristotelova textu, když jeho vyjádření imputuje jistý pleonastický ráz. Takový styl nicméně Aristotelově mluvě není zcela nevlastní. Co je ovšem důležitější, intence této interpretace je aristotelská. I kdyby Aristotelés sám tuto možnost rozlišení obou *dynamis* neměl v daném vyjádření na mysli, je možné ji odůvodněně užít.

Pro změnu, o které Aristotelés pojednává v 1. – 5. kap. v knize *Théta*, je zjevně podstatné, že v ní figurují činný a trpný moment, přičemž jeden s druhým nikdy nesplývá. Obě role musí být v každé změně rozděleny a základem k tomu jsou podle všeho vlastnosti obou podkladů angažovaných *dynamis*. Pokud vlastnosti podkladů změny nahlížíme z tohoto hlediska, neodvozujeme z jejich různosti pouze jejich numerickou odlišnost a specifickou různost, ale, jak uvidíme dále, pomocí hlediska role ve změně se budeme moci pokusit načrtnout odvození rovněž jejich charakteristické asymetrie. Můžeme tedy předběžně uzavřít, že je to způsob, jakým se realizuje určitá *dynamis* jsoucna, který upravuje její roli v rámci změny a následně také pozici v rámci homonymie *pros hén* pojmu *dynamis*.

Zde je možné se vrátit k Makinovu výkladu jednoty korelativních *dynamis* a dodat, že, jak sám Makin přiznává, jím preferované vysvětlení (jednota spočívá v jednotlivé změně, pro kterou jsou korelativní *dynamis* kauzálním základem) nedovede objasnit *současnou platnost* tvrzení priority činné *dynamis* a teze, podle níž každá *dynamis* závisí na vlastnostech jsoucna, jemuž náleží, čili teze, jíž Aristotelés zdůvodňuje různost činné a trpné *dynamis*.¹⁰⁶ Jestliže totiž tato teze platí pro obě *dynamis*, není žádný důvod přiznávat kterékoli z nich

¹⁰⁵ Beere, cit. d., str. 57.

¹⁰⁶ „[P]assive (active) capacity depends crucially on features of the patient (agent) in which it inheres.“ Srv. Makin, cit. d., str. 31.

přednost. Dospívá k tomuto závěru spokojuje se Makin s tím, že v této souvislosti označí koncepci homonymie *pros hén* za problematickou.¹⁰⁷

3.6 Náčrt řešení

Makin má pravdu, když praví, že vlastnosti jednoho podkladu nemohou mít vliv na to, jakým způsobem na základě svých vlastností *disponuje* druhý podklad určitou *dynamis*. Pokud nicméně hovoříme o dispozici *dynamis*, hovoříme jen o jednom ohledu, v jakém lze pojímat *dynamis* činit a trpět. Vlastnosti jednoho určitého podkladu jsou základem pro dispozici jistou *dynamis*, např. stavitelského umění stavitele. V tomto hledisku máme co do činění s *dynamis*, která, je-li dán správný materiál a vnější podmínky, je s to vést k určitému uskutečnění, např. ke stavbě. Činná *dynamis jakožto dispozice* je tedy ze své podstaty otevřena určité škále trpných *dynamis*, s nimiž za určitých podmínek může uskutečnit změnu. Avšak teprve spolu se svým konkrétním korelátem nabyde *dynamis*, jíž disponuje nějaký podklad, charakteru *určité dynamis*, teprve tehdy se ze všech možností realizace, kterými sama o sobě jest jistá dispozice, uskuteční jedna konkrétní *dynamis* stavět.

Konkrétní vlastnosti podkladu tedy nejsou podmínkou toho, že korelativní podklad disponuje určitou *dynamis*. Ve formě dispozice je však *dynamis* neurčitá a uskutečnit se může jen ve formě plné určitosti. Určitosti nabývá *dynamis* v konkrétní změně za daných podmínek vůči korelativnímu počátku, s nímž takto tvoří specifickou jednotu. Vlastnosti určitého korelativního podkladu tedy determinují *dynamis*, pokud jde o její uskutečnění. Stavitel např. může skutečně postavit jen takový dům, jaký mu dovoluje jeho materiál; tentýž materiál naopak představuje otevřenou možnost pro různé realizace různě schopných stavitelů, pokud necháme stranou vnější podmínky.

Vidíme, že uskutečnění konkrétní změny představuje zhruba řečeno bod, ve kterém se protnou škály možností vnitřních dispozic obou *dynamis* v určitých vnějších podmínkách. Nyní je možné přibrat do úvahy Beerovu tezi, podle níž v tomto vzájemném určení hraje každý aktér jinou roli, na základě čehož má ve změně asymetrické postavení vůči druhému. Beer naznačenou tezi později rozvíjí následujícím způsobem: „While the properties of the patient do constrain how the change proceeds, it is the agent that actively determines how the change proceeds. ... When a patient is involved in a change, the relevant passive power constrains the range of changes the thing can undergo. ... But, of the available changes, it is

¹⁰⁷ „Of course, the inconsistency ... between the focal analysis and the support about to be offered for [the second part of Aristotle's claim], does remain—but that is a problem about the focal analysis, rather than about [the first part of Aristotle's claim].“ Srv. Makin, cit. d., str. 32.

the agent that determines what change takes place... In this sense the agent, and only the agent, is in control of a change: not only of how the change occurs, but also of what the change is at all. I take this simply to be another way of saying that it is the agent that brings about the change. The change is something the agent not only occasions but *does*. Because of the priority of agents over patients in change, active powers are prior to passive powers.¹⁰⁸

Beerův podnětný návrh spočívá v tvrzení, že činná a trpná *dynamis* hrají ve vzájemném určení asymetrické role následujícím způsobem¹⁰⁹: pasivní *dynamis* má povahu dané škály možnosti, z nichž aktivní *dynamis* „vybírá“ tu, která je v souladu s její vlastní povahou či rozhodnutím. Tento návrh je přinejmenším na první pohled dobře slučitelný se změnami, v nichž je angažována rozumová *dynamis* oduševnělého jsouca: Stavitel skutečně jistým způsobem volí, kterou ze všech možných realizací dostupných cihel uskuteční jsa při tom veden především účelem, jenž mu tane na mysli.

Tatáž asymetrie však není zcela evidentní v případě nerozumových *dynamis*, kde se zdá, že škála možností uskutečnění trpné *dynamis* má rovněž konstitutivní význam pro to, v jaké podobě se činná *dynamis* nakonec uskuteční. Uvažme příklad dřeva a ohně. Určité dřevo prostřednictvím svojí specifické hořlavosti, stupně vlhkosti, atp. upravuje určitou škálu *dynamis* strpět činné působení, jímž je hoření. Tato škála je pro činnou *dynamis* patrně nepřekročitelná; pokud není s to působit na trpnou *dynamis* v daných mezích, pak nejspíš nedojde k žádnému účinku. Jsou-li však dány přiměřené vnější podmínky i trpná *dynamis* dřeva hořet, pak je to podle Beerovy argumentace oheň, co má v daných podmínkách určit svojí povahou, jakým způsobem proběhne změna. Tato teze nicméně není zcela evidentní, neboť se zdá, že oheň bude hořet právě tak dobře, jak mu to kombinace vnějších podmínek a hořlavosti dřeva dovolí. Lze tedy důvodně argumentovat, že je to konkrétní povaha nerozumové trpné *dynamis*, která vedle ostatních principů určí konkrétní podobu, v nichž se např. *dynamis* ohně spálit určité dřevo uskuteční.

Jak oheň, tak dřevo zde realizují svojí *dynamis* hořet nejlepším možným způsobem, což vyústí ve změnu. V čem zde tedy spočívá jejich údajná asymetrie? – Beerova argumentace do jisté míry spočívá v tom, že chce převést pojem činnosti činné *dynamis* na jiný pojem: „the agent ... is in control of a change“, „agent ... brings about the change“, „the change is something the agent ... does.“ Vysvětlení, podle něhož je činitel principem

¹⁰⁸ Beere, cit. d., str. 65.

¹⁰⁹ Není nicméně vždy zcela jasné, co chce Beere vlastně říci: „[D]erivative status of ... passive powers seems doubtful. Certainly, it does not follow from the mere fact that patients have powers to be acted on by something else. ... Aristotle nowhere explains why active powers are prior to passive powers. But I think it is pretty clear why he thinks this. Active powers are prior to passive powers because ... [it] is the agent that makes the change happen. The patient merely undergoes something done by the agent.“ Srv. Beere, cit. d., str. 65.

uskutečnění jedné z mnoha možností, které jsou v trpné *dynamis* k dispozici, není nicméně plausibilní. Spíše reiteruje vlastní otázku: Co to znamená „činit“? Jestliže činitel určuje jednu z možností realizace, jakým způsobem toho dosahuje?

Ve svých formulacích však Beere nabízí ještě jinou možnost, jak artikulovat pojem činnosti: „agent is in control ... of what the change is at all.“ Činnost aktivní *dynamis* můžeme popsat ještě jedním způsobem na hranici triviality: Tak např. činnost ohně vůči dřevu znamená, že dřevo hoří, spíše než, dejme tomu, že oheň dřevění. Nabízí se tedy možnost uvažovat zhruba v tom smyslu, že činné působení spočívá v přenášení formy činitele na trpitele. Dřevo se z hlediska změny, do níž vstupuje, stává trpným podkladem a nabývá v tomto smyslu charakteru látky. Na počátku změny je jeho bytí v tomto ohledu neurčité a teprve v průběhu změny prostřednictvím osvojení formy nabývá určitosti. Za podmínky, že se tato úvaha ubírá správným směrem, by přednost činné *dynamis* před *dynamis* trpnou spočívala zhruba řečeno v tom, že první odpovídá principu formálnímu, zatímco druhé látkovému. V tomto bodě by plnohodnotné zdůvodnění nemohlo skončit, ale muselo by přikročit k výkladu skutečnosti, že formální princip má ve změně charakter *energeia*, zatímco látkový princip charakter *dynamis*. Posledním důvodem diskutované přednosti by se tak mohla ukázat Aristotelova teze, podle níž má *energeia* ontologickou přednost před *dynamis*.

Úplné řešení tohoto problému se tedy zdá být relativně komplexní, neboť zahrnuje přinejmenším pojednání o formálním a látkovém principu změny a interpretaci ontologické přednosti *energeia* vůči *dynamis*. Těmito problémy se v naší interpretaci nebudeme moci zabývat. K otázce asymetrického vztahu *dynamis* nicméně přičiníme ještě několik poznámek. Abychom totiž byly s to porozumět, v čem spočívá přenos formy podkladu činné *dynamis* na podklad trpné *dynamis*, je mimo jiné nutné vysvětlit i Aristotelovo rozlišení činné *dynamis* na rozumovou a nerozumovou, jež se z tohoto hlediska odlišují. Tomuto tématu se budeme věnovat v kapitole 6.

3.7 Přirozená změna

διὸ ἢ συμπέφυκεν, οὐθὲν πάσχει αὐτὸ ὑφ' ἑαυτοῦ· ἐν γὰρ καὶ οὐκ ἄλλο.¹¹⁰

Dříve než první kapitola přejde k výčtu rozmanitých *adynamiai*, obrací se ke specifické oblasti jsoucího, jež z hlediska své specifčnosti nebyla předmětem dosavadního výkladu, k oblasti přirozenosti, která je evokována výrazem „συμπέφυκεν“. Není zcela jasné, co je

¹¹⁰ 1046 a 29. „Proto nakolik [činitel] tvoří přirozenou jednotu o sobě, nemůže žádným způsobem trpět sám od sebe, neboť je [o sobě] jedno a ne něco jiného.“

podmětem tohoto citovaného vyjádření. Jedním z užívaných překladatelských řešení je jeho ztotožnění s termínem „jsoucno“. Posledním zmíněným podmětem mimo vyjmenované příklady však není „jsoucno“, ale „činitel“. Jak nicméně uvidíme dále, činitel nemůže být v této větě pochopen tak, jak jsme jej chápali doposud, totiž jakožto částečný ohled jsoucna.

Jakkoli překlad pomocí výrazu „jsoucno“ může mít v zásadě odpovídající intenci, vytrácí se v něm poněkud kontinuita a odůvodnění Aristotelova vyjádření. V bezprostředně předcházejícím výkladu Aristotelés zdůvodnil různost činného a trpného počátku tezí, podle níž jsou oba různé, protože spočívají v různém podkladu. Z toho důvodu se zdá přirozené, aby v dalším textu vyvodil implikaci, která se týká takových entit, jež na sebe v určitém ohledu nemohou působit jako na jiný podklad.¹¹¹ Taková jsou jsoucna nadaná *fysis*, jsoucna přirozená, neboť tento způsob působení je v rozporu s pojmem přirozené jednoty. Z tohoto důvodu ovšem činitel nemůže být v dané větě pochopen jakožto částečný ohled jsoucna ve smyslu *dynamis kata kinésin*, protože pak by právě nebyla splněna podmínka, že jsoucno prodávající příslušnou změnu má z hlediska této změny přirozenou jednotu.

Pokud má něco moci působit samo na sebe, musí mít dostatečnou vnitřní jednotu, aby se mohlo rozrůznit do vzájemně působících částí a přitom zůstalo stále toutéž substancí. Přirozená změna však předpokládá silnější pojem jednoty. Nakolik jsoucno tvoří přirozenou jednotu, nemůže na sebe působit, *nakolik je jiné*, protože je v tomto ohledu jednou se sebou identickou věcí a nikoli toutéž jakožto jinou. Tento aspekt podle všeho není v souladu se strukturou působení *dynamis kata kinésin*.

Platí nicméně, že i přirozená jsoucna prodávají změnu, nakolik jsou jednotná, v níž je ve shodě s citovaným vyjádřením přítomen moment činnosti. Protože však jde o přirozené jsoucno, je vyloučen moment trpnosti ve smyslu počátku změny v témže jsoucnu, *na kolik je jiné*. V případě přirozené jednoty je tento způsob sebeafekce z podstatných důvodů nemožný.

Dynamis kata kinésin je počátkem změny v jiném, nebo nakolik je jiné. Všechny změny, které ji zahrnují, předpokládají, že podklady změny jsou nějakým způsobem různé a následkem toho mají ve změně jinou roli. Různé podklady mohou být dvěma různými substancemi, anebo jednou a toutéž substancí pojatou ze dvou hledisek, kterým odpovídají dvě různé části: např. dvě „části“ lékaře, který sám na sebe aplikuje své lékařské umění. Působení *dynamis kata kinésin* tedy předpokládá, že jsoucno, které působí samo na sebe, musí v jisté míře či v určitém ohledu postrádat jednotu: „In any action distinct active and passive principles are involved, something that acts on itself must have distinct active and passive

¹¹¹ V tomto duchu se Aristotelés vyjadřuje ve *Fyzice*, když praví: „[J]e-li [jednotlivá věc] přirozeně srostlá v jedno (*sympefyken*), je bez vzájemného působení, dotýká-li se však navzájem, podléhá vzájemnému působení a navzájem na sebe působí.“ Srv. Aristotelés, *Fyzika*, str. 97; 212 b 31 – 33.

principles and must be, to that extent, lacking unity. This conclusion appears to cover every case of change brought about by action. (I mean to be leaving open whether and in what sense natural changes are brought about by action.)“¹¹² Podle Beera Aristotelés nespécifikuje, v čem nedostatek jednoty jsou spočívá. Alespoň tolik je však na základě jeho předpokladů jasné, že zde musí být část, která změnu působí, a část, která změnu přijímá.

Přirozené změně můžeme rozumět následujícím způsobem. Jsou dva možné způsoby, jak na sebe přirozené jsoucno může působit v souladu se svojí podstatou. Pokud podstupuje přirozenou změnu, znamená to, že toto jsoucno může být *o sobě* činné či trpné, čili působit na sebe, nakolik je samo jednotné. Pak buď platí, že (1) tento způsob změny zahrnuje rovněž v nějakém smyslu činný a trpný princip, anebo platí, že (2) jakákoli činnost a trpnost spojená s růzností počátků je v přirozeném jsoucnu nerozlišitelná.

Domnívám se, že přesvědčivější argumenty lze složit pro možnost (1). K jejímu vykazání je třeba vysvětlit, v jakém smyslu může být *činný* počátek změny, který není rozlišenou částí jsoucna, jako je tomu u změny zahrnující *dynamis kata kinésin*. Ve *Fyzice* Aristotelés praví: „Je zjevné, že celek pohybuje sám sebe nikoli tím, že jeho část je schopná sama sebe pohybovat, nýbrž celek pohybuje sám sebe a zároveň jest pohybován a pohybuje, protože některá jeho část jest pohybující a jiná pohybovaná.“¹¹³ Z tohoto Aristotelova vyjádření můžeme získat vodítko pro obecné řešení předloženého problému.¹¹⁴ Nejprve je třeba říci, že rozlišované činné a trpné momenty musí být uchopeny jako různé *části*, avšak v jiném smyslu, než v jakém se o nich mluví v případě *dynamis kata kinésin*. Pokud v rámci přirozené změny figurují různé části, znamená to, že jednota přirozeného jsoucna zahrnuje v tomto ohledu určitou mnohost.

Na základě tohoto výkladu můžeme vést souvislost a rozdíl mezi pojetím přirozeného jsoucna a výkladem *dynamis* v první kapitole knihy *Théta*: „Powers are indifferent to the identity of the patient. Something with a power may be able to affect itself, but that is only because the power is indifferent to the identity of the patient, i.e., it does not even require the distinctness of the patient.“¹¹⁵ Naproti tomu přirozená jsoucna ve změně závisí na tom, že činitel i trpítel jsou jednotné. V přirozené změně jsou počátky změny principy změny v tomtéž jakožto v totožném: „I assume that active and passive principles involved in self-motion are principles whose action is connected with the identity of the patient. They are not

¹¹² Beere, cit. d., str. 58.

¹¹³ Aristotelés, *Fyzika*, str. 209; 258 a 23 – 26. Příklad uvádí Beere, cit. d., str. 59.

¹¹⁴ Toto řešení nabízí Beere. Srv. Beere, cit. d., str. 59.

¹¹⁵ Tamt, str. 60.

principles of bringing about change in another thing or in oneself as another thing. Hence they are not powers according to *Metaphysics* Theta's account of what a power is."¹¹⁶

¹¹⁶ Beere, cit. d., str. 60.

4 *Dynameis alogoi kai meta logú*

4.1 *Dynamis* nerozumová je jednosměrná, *dynamis* rozumová je dvousměrná

Uveďme nejprve stručně, jaké jsou hlavní teze druhé kapitoly knihy *Théta*.¹¹⁷ Tématem druhé kapitoly je pojem *dynamis* v jednom ze svých charakteristických určení, a to ve smyslu primárním neboli ve významu činné *dynamis kata kinésin*. V první kapitole byl pojem aktivní *dynamis* vymezen jako počátek změny v jiném podkladu nebo v témže, nakolik je jiné. Obecný cíl druhé kapitoly lze interpretovat jako úsilí o upřesnění podaného výměru. Definice činné *dynamis* nabývá totiž svého plného významu teprve s ohledem na druh, respektive rod substance, o jejíž *dynamis* se jedná.

V druhé kapitole dochází k rozlišování druhu činné *dynamis* z hlediska substanciální formy podkladu, v němž *dynamis* spočívá. Podle tohoto hlediska se zde nejprve rozlišuje aktivní *dynamis* v neoduševnělých jsoucnech a v oduševnělých, respektive v duši.¹¹⁸ Druhé rozlišení pak zohledňuje různost substanciálních forem v rámci rodu oduševnělého jsoucna. Toto dělení vychází tedy z první distinkce a dále rozlišuje pouze v rámci jednoho z jejích subalterních rodů podle toho, zda *dynamis* oduševnělého jsoucna spočívá v duši nerozumové či rozumové.¹¹⁹ Závěrem je rozdělení *dynameis* na rozumové a nerozumové, které nevyplývá vyčerpávajícím způsobem pouze z posledního dělení, nýbrž se s ním částečně překrývá, neboť nezohledňuje specifické rozdíly nerozumových *dynameis* v oduševnělé a neoduševnělé substanci.

Původní definice primární *dynamis* z první kapitoly tímto zpřesněním nepozbývá platnosti. Představuje pravdivé vyjádření podstaty činné *dynamis*, avšak toto vyjádření je příliš obecné z perspektivy zohledňující rozmanitost rodů různých substancí, resp. konkrétních jsoucn.

První z těchto distinkcí, která rozlišuje aktivní *dynamis* podle toho, zda počátek změny spočívá v oduševnělém, nebo v neoduševnělém jsoucnu jako ve svém podkladu, sama o sobě není předmětem přítomné úvahy a Aristotelés ji činí patrně pouze proto, aby na jejím základě mohl učinit rozlišení druhé: Činný počátek změny je specificky odlišný podle toho, zda spočívá v rozumové duši, nebo v duši nerozumové jako ve svém podkladu.

¹¹⁷ Srv. 1046 b 1 – 1046 b 27. Viz níže *in extenso* kap. 4.2 = začátek vlastního výkladu *Met.* IX, 2.

¹¹⁸ μὲν ἐν τοῖς ἀψύχοις ἐνυπάρχουσιν ἀρχαὶ τοιαῦται, αἱ δ' ἐν τοῖς ἐμψύχοις καὶ ἐν ψυχῇ. (1046 a 37 – 1046 b 2) „Protože takové počátky[, totiž činné schopnosti] jsou (*enyparchúsín*) jednak ve [jsoucnech] neoduševnělých, jednak ve [jsoucnech] oduševnělých – to znamená (*kai*) v duši.“

¹¹⁹ καὶ τῆς ψυχῆς ἐν τῷ λόγῳ ἔχοντι, δῆλον ὅτι καὶ τῶν δυνάμεων αἱ μὲν ἔσονται ἄλογοι αἱ δὲ μετὰ λόγου. (1046 b 2 – 1046 b 4) „A [přesněji] v té [části] duše, která má rozum (*logos*) –, [proto] je zjevné, že jedny [činné] schopnosti budou nerozumové, druhé nadané rozumem (*meta logou*).“

Účelem dělení je rozlišit rozumové a nerozumové *dynamis*, jejichž specifickému charakteru je kapitola věnována. Postupně vychází najevo, že mezi nerozumovými *dynamis* oduševnělých a neoduševnělých jsoucna na tomto místě Aristotelés žádné rozdíly nečiní. Z dvojice distinkcí tedy vyplývá, že existuje jednak nerozumová *dynamis*, jež může být jak v oduševnělém, tak v neoduševnělém podkladu, jednak *dynamis* rozumová, která může být pouze v podkladu oduševnělém, a to jen je-li nadán rozumovou složkou duše. Nerozumová *dynamis* může příslušet i oduševnělé rozumové substanci, nenáleží jí však, nakořik je tato substance rozumová.

Rozlišení, která zde Aristotelés zavádí, jsou možná motivována ideou, podle níž rodově odlišné substance mohou disponovat různými *dynamis* nejen vzhledem k druhu účinku činných *dynamis* – jako totiž kupř. oheň pálí, led chladí či stavitel buduje –, ale také co se týká samotné struktury činnosti, která je jako činné *dynamis* charakterizuje. Pokud by tomu tak nebylo, byla by patrně potlačena charakteristická rozdílnost obou rodů jsoucna a způsobu, jakým podstupují změnu.

Vlastním tématem kapitoly je rozlišení rozumové a nerozumové *dynamis*. Odlišnost, která mezi oběma druhy *dynamis* existuje, se projevuje rozdílným způsobem *uskutečnění* jejich *účinků*. Zatímco uskutečněním nerozumové *dynamis* je nutně vždy jeden a týž účinek jednoho druhu, uskutečněním rozumové *dynamis* mohou být účinky vzájemně protikladné. Protiklady se v tomto případě pojímají jako opačné polaroty téže škály.¹²⁰ V případě nerozumové *dynamis* jde o škálu spojící protikladné fyzikální vlastnosti, které jeden podklad působí v jiném. V případě rozumové *dynamis* jde o škálu protikladných užití téhož umění. Jedná se tedy o protiklady kontrární: např. zahřívání a ochlazování či budování a boření. Nerozumová *dynamis*, jejímž principem je určitá fyzikální vlastnost, může ze své podstaty působit pouze jeden z obou protikladných účinků na téže škále; naproti tomu rozumová *dynamis*, jejímž principem je *logos*, má takový ráz, že může působit vždy (avšak nikoli zároveň) oba protikladné účinky na téže škále. Takto se např. na škále teplotního působení určitá nerozumová *dynamis* uskutečňuje vždy pouze jako jeden z obou možných účinků, který jí podstatně náleží; na škále lékařského zákroku je to naopak jedna a táž *dynamis*, která má z podstatných důvodů schopnost pomoci i uškodit. – Vzhledem k této charakteristické odlišnosti budu po vzoru anglosaských interpretů tyto *dynamis* označovat jako „jednosměrné“ a „dvousměrné“ (*one-way*, resp. *two-way*).

V jednom případě zde nalézáme jedno uskutečnění, které vyjadřuje beze zbytku příslušnou *dynamis*, neboť ve změně činí svůj korelát takovým, jakým sama jest; v druhém

¹²⁰ Pojem škály jako výkladový prostředek přebírám od Beera. Srv. např. Beere, cit. d., str. 74.

případě rozpoznáváme *dynamis*, která se uskutečňuje jistým způsobem v obou možných účincích. Aristotelés staví rozumovou a nerozumovou *dynamis* do protikladu z hlediska jednotnosti a dvojnosti účinku jejich uskutečnění; z jeho vyjádření však vyplývá, že dvousměrná *dynamis* má v určitém smyslu rovněž toliko „jeden“ účinek svého vlastního uskutečnění. Podle Aristotelova tvrzení rozumová *dynamis* není co do uskutečnění své podstaty k oběma možným účinkům indiferentní, tj. není k oběma protikladům vztažena ve všech ohledech rovnocenným způsobem. V jednom z těchto následků uskutečňuje dvousměrná *dynamis* svoji podstatu v tom, co jí podstatně náleží, v druhém dochází rovněž k jejímu uskutečnění, podstata *dynamis* je zde nicméně realizována jen nahodile.

Jednosměrná *dynamis* je zcela obecně řečeno *dynamis* charakterizovaná určitou *vlastností* svého podkladu, jejímž prostřednictvím přímo působí na svůj korelát. Dvousměrná *dynamis* je naproti tomu obecně vzato *dynamis*, jež je založena v *pojmu*, který jako takový žádnou jednoznačnou realizaci neimplikuje. Pojem (*logos*) se může stát počátkem změny toliko prostřednictvím duše nadané rozumem (*logos*), která jej jakožto počátek určité změny uplatní. Povaha *logu* jakožto pojmu je taková, že zahrnuje zároveň svůj pozitivní obsah a implikuje rovněž jeho privaci. Oba dva v pojmu obsažené výměry jsou pak dvojicí protikladů, jimiž disponuje *logos* ve smyslu rozumu. Oba jsou mu tedy dány ve formě vědění a následně se stávají předmětem jeho volby za účelem uskutečnění změny.¹²¹

Pojem *logos* je v této úvaze užit dvojitým způsobem, k čemuž je užitečné učinit jednu poznámku. Jak poznamenává Makin, pojem *logos* může mít v zásadě dva obecnější významy: něco „vnějšího“ čili vyjádřeného nebo vyjádřitelného, např. vědění, výměr, argument nebo slovo, tj. v zásadě *logos*, který vyslovuje, co jistá věc je.¹²² Za druhé může *logos* znamenat něco „niterného“, tj. činnost, která vyjadřování toho, co věc je, provádí. – Rozumová *dynamis* se tedy nazývá rozumová proto, že je spojená s uplatňováním rozumu ve formě vědění a v podobě rozhodování.¹²³

¹²¹ Vycházím z Makinova shrnutí. Srv. Makin, cit. d., str. 38 n.

¹²² Srv. Makin, cit. d., str. 38.

¹²³ Makin předkládá shrnutí způsobu, jak spolu oba pojmy *logu* souvisí: „One part of the soul is rational (1046b1 has *logos*). So the capacities located in the rational soul are also rational (1046b2: associated with *logos*). The bodies of productive expertise which are craft knowledge involve grasping an account of their subject matter (1046b20–1: possession of a *logos* in the soul). Since the soul is an origin of change (1046b17), and since the grasp of a *logos* of something involves rationality (a tree or a fish can be healthy, but they cannot understand what health is), these bodies of knowledge are central examples of rational capacities (1046b2–3). And, since the same account applies, in different ways, to a positive and a privation (1046b8–9, 12–13, 20), capacities involving a grasp of that account, and agents with those capacities will be able to produce both positive and privation (1046b4–5, 10–12, 19–20).“ Srv. Makin, cit. d., str. 38 n.

4.2 Vše neoduševnělé je nerozumové, některé oduševnělé je rozumové

Teze, které jsme výše shrnuli, bude nyní třeba vykázat v textu a interpretovat. Aristotelův výklad v druhé kapitole začíná uvedením předmětu, jemuž se zde bude věnovat. Tento předmět je uveden pouze nepřímou: „takové počátky“. Výklad poté bezprostředně pokračuje k zavádění distinkcí, které v pojmu uváděného předmětu existují:

Ἐπει δ' αἱ μὲν ἐν τοῖς ἀψύχοις ἐνυπάρχουσιν ἀρχαὶ τοιαῦται, αἱ δ' ἐν τοῖς ἐμψύχοις καὶ ἐν ψυχῇ καὶ τῆς ψυχῆς ἐν τῷ λόγον ἔχοντι, δῆλον ὅτι καὶ τῶν δυνάμεων αἱ μὲν ἔσονται ἄλογοι αἱ δὲ μετὰ λόγου.¹²⁴

Počátky, o nichž zde Aristotelés hovoří, nejsou zprvu nijak určeny a zájmeno *τοιαῦται* jejich identifikaci neusnadňuje. Poslední explicitní zmínka výrazu *arché* v textu hovoří o látce jakožto počátku trpné změny.¹²⁵ Pasáž, jež v knize předchází, je pak věnována analýze privativních pojmů *adynamia* a *adynaton*, které *ex definitione* nemohou být počátky změny v původním slova smyslu.¹²⁶ Chceme-li identifikovat zastupovaný předmět, jde nám především o to upřesnit, zda tu Aristotelés hovoří o počátcích změny obecně, o *dynamis* bez dalšího určení, anebo specificky v jednom z významů, které dosud rozlišil, a následkem toho dále o to, čemu máme přiřknout vytčené distinkce. Tuto nejasnost odstraňuje až následující vyjádření, které jasně identifikuje tematizovaný pojem počátku jakožto aktivní *dynamis*, když použitými výrazy odkazuje explicitně na její definici: Počátek změny v jiném nebo nakolik je jiné.

διὸ πᾶσαι αἱ τέχναι καὶ αἱ ποιητικαὶ ἐπιστῆμαι δυνάμεις εἰσὶν· ἀρχαὶ γὰρ μεταβλητικαὶ εἰσιν ἐν ἄλλῳ ἢ ἑᾷ ἄλλο.¹²⁷

Druhá nejasnost spočívá v nezjevnosti důvodu, proč Aristotelés rozlišuje v úvodním vyjádření *dynamis* oduševnělé a neoduševnělé substance, zatímco mu tane na mysli distinkce, která

¹²⁴ 1046 a 36 – 1046 b 1. Protože takové počátky[, totiž činné schopnosti] jsou (*enyparchúsin*) jednak ve [jsoucnech] neoduševnělých, jednak ve [jsoucnech] oduševnělých – to znamená (*kai*) v duši a [přesněji] v té [části] duše, která má rozum (*logos*) –, je zjevné, že jedny [činné] schopnosti budou nerozumové, druhé nadané rozumem (*meta logou*).

¹²⁵ 1046 a 24.

¹²⁶ 1046 a 30 – 35. Zde je nicméně nejisté, zda pasáž věnovaná pojmům *adynamia* a *to adynaton* není editorskou vsuvkou.

¹²⁷ 1046 b 2 „Z tohoto důvodu jsou všechna umění, totiž (*kai*) [všechna] tvůrčí vědění určitými schopnostmi: Jsou totiž počátkem schopným způsobit změnu v jiném anebo pokud je jiné.“ Výklad *kai* přebírám od Rosse, srv. Ross, cit. d., *ad loc.*

rozlišuje pojem *dynamis* z hlediska, zda je či není počátkem změny rozum. Vezmeme-li v úvahu druhé z těchto rozlišení, jež se podle Aristotela má krýt s dvojicí jednosměrné a dvousměrné *dynamis*, může se na základě podaného výkladu zdát, že mezi nerozumovými *dynamis* jakožto počátky, které jsou v neoduševnělých a v oduševnělých nerozumových substancích, není žádný věcný rozdíl. Tuto domněnku bohužel nelze pomocí tezí druhé kapitoly rozhodujícím způsobem podpořit ani odmítnout; je snad možné uzavřít, že rozdílnost, která existuje mezi rodem živých a neživých jsoucenc, zavazuje Aristotela, aby předpokládal rozdílnost jejich příslušných *dynamis*, jakkoli z hlediska rozumovosti sdílejí totožný charakter.

Na zcela obecné úrovni můžeme rozdíl mezi rozumovými a nerozumovými *dynamis* chápat tak, že být počátkem změny jakožto fyzikální vlastnost na jedné straně, či jako pojem v rozumu na straně druhé jsou dvě podstatně totožné věci; zároveň tuto podstatu realizují natolik odlišným způsobem, že podléhají různým zákonitostem uskutečňování. V tomto duchu je formulována obecná charakteristika obou *dynamis*, která představuje ústřední tezi celé kapitoly: Rozumové *dynamis* mohou vést k protikladným následkům, nerozumové nemohou vést jenom k jednomu.

Καὶ αἱ μὲν μετὰ λόγου πᾶσαι τῶν ἐναντίων αἱ αὐταί, αἱ δὲ ἄλογοι μία ἐνός, οἷον τὸ θερμὸν τοῦ θερμαίνειν μόνον ἢ δὲ ἰατρικὴ νόσου καὶ ὑγιείας.¹²⁸

Popsaný rozdíl působí na první pohled vcelku přirozeně, jeho obsah a důkaz však není z větší části zjevný. Aristotelés tento důkaz nepodává, předkládá nicméně teze, na jejichž základě se lze pokusit o jeho rekonstrukci.

4.3 Uskutečnění a účinek

První krokem této rekonstrukce budiž objasnění teze, podle níž „nerozumové [schopnosti], jsou [všechny] jednou [schopností způsobit] jeden [protiklad]. Například teplo [je] pouze [schopností] hřát.“¹²⁹ Toto vyjádření lze formulovat explicitněji na základě definice činné *dynamis*. Činná *dynamis* je vymezena jako počátek působící změny v jiném, nebo v témže, nakolik je jiné. Nerozumová činná *dynamis* je *dynamis* jednoho protikladu. Protikladem se

¹²⁸ „A tak jedny, [schopnosti] nadané rozumem (*meta logou*), jsou všechny [schopnostmi způsobit oba] protiklady[, přestože samy o sobě jsou] totožné. Druhé, nerozumové [schopnosti], jsou [všechny] jednou [schopností způsobit] jeden [protiklad]. Například teplo [je] pouze [schopností] hřát, zatímco lékařské [umění je schopností] nemoci i zdraví.“

¹²⁹ 1046 b 6. Καὶ αἱ μὲν μετὰ λόγου πᾶσαι τῶν ἐναντίων αἱ αὐταί, αἱ δὲ ἄλογοι μία ἐνός, οἷον τὸ θερμὸν τοῦ θερμαίνειν μόνον ἢ δὲ ἰατρικὴ νόσου καὶ ὑγιείας.

zde rozumí jeden pól škály protikladných fyzikálních vlastností. Nerozumová činná *dynamis* tedy způsobuje v jiném účinek prostřednictvím jedné z protikladných fyzikálních vlastností.¹³⁰ Je to tedy *dynamis* jednosměrná. V tomto bodě spočívá její základní odlišnost vůči rozumové *dynamis*, která se může uskutečňovat dvojím vzájemně protikladným účinkem.

Lze říci, že nerozumová *dynamis* se uskutečňuje tím způsobem, že působí vždy jeden z protikladných účinků v jiném. Není však jasné, co se v rámci tohoto tvrzení považuje za *uskutečnění dynamis* a co za její *účinek*, a nakonec, v jakém smyslu spolu oba pojmy souvisí. Pokud mluvíme o *dynamis* obecně, pojem uskutečnění znamená uskutečnění této *dynamis* z hlediska toho, čeho je tato *dynamis dynamis*, to znamená z hlediska její podstaty. Podstata *dynamis kata metabolén* má vždy podobu určitého formálního principu. Tak má tato *dynamis* např. formu určité teploty, nebo formu vědění, jak postavit dům. *Dynamis* nemůže *uskutečnit* více forem, protože pak by se uskutečnila jako jiná *dynamis*.

Dále platí, že *dynamis* činná a trpná – jakožto dvojice představující primární podobu *dynamis* a její korelát – jsou v každé změně vzájemně určeny, a proto v tomto ohledu podstatně souvisí; pomyslným způsobem můžeme nicméně jejich *uskutečnění* uvažovat samostatně. Pokud mluvíme o uskutečnění *dynamis*, nahlížíme samostatnou stránku *dynamis* ve změně, to znamená, zohledňujeme její *působení o sobě* a odhlížíme od účinku, který tato *dynamis* vyvolala ve svém korelátu; takto např. uvažujeme oheň, který pálí, aniž bereme v úvahu následky této činnosti. *Účinkem* budeme pak nazývat *působení v jiném*, to znamená v podobě změny, kterou vyvolává ve svém korelátu. – Pokud se ptáme, v čem tkví rozdíl mezi jednosměrnou a dvousměrnou *dynamis*, klademe si otázku, která s problémem definice pojmů uskutečnění a účinek *dynamis* těsně souvisí. Rozdíl mezi jednosměrnou a dvousměrnou *dynamis* má podle všeho spočívat právě v tom, že jednosměrná *dynamis* se uskutečňuje jako taková vždy jedním účinkem, kdežto dvousměrná *dynamis* se jako jedna *dynamis* uskutečňuje ve dvou protikladných účincích.

Nyní se vrátíme k objasnění teze, podle níž je nerozumová *dynamis* z podstatných důvodů jednosměrná. Makin navrhuje prvotní naivní uchopení této teze, které nám může posloužit jako východisko k zodpovězení otázky, co je to účinek a uskutečnění *dynamis*. Makin praví: „A capacity to ϕ is a one-way capacity iff any and every exercise of the capacity

¹³⁰ Tato interpretace klade jednoznačnější výklad tam, kde se Aristotelés vyjadřuje s jistou formulační volností. Je tedy otázka, zda se v souladu s literou Aristotelova vyjádření nerozumové *dynamis* vůbec týkají „protikladů.“ Srv. alternativní překlad: „Les non rationnelles sont chacune puissances d'une seule chose.“ Aristote, *Métaphysique*, přel. M.-P. Duminiel—A. Jaulin, GF Flammarion, Paris 2008, str. 297 n.

is an instance of ϕ -ing.¹³¹ Pokud Makinem schematizované tvrzení reformulujeme za pomoci užití pojmů uskutečnění a účinek, dostaneme následující formulaci: určitá *dynamis* činit je jednosměrná právě tehdy, když každý libovolný účinek této *dynamis* je způsoben uskutečněním její formy. Jinými slovy, všechny účinky, které tato *dynamis* způsobí v jiném, jsou přímým důsledkem způsobu, jímž se uskutečňuje samostatně.

V prvotní interpretaci Aristotelova vyjádření tedy předpokládáme, že každý účinek určité *dynamis* je zároveň jejím uskutečněním. Toto porozumění ovšem není přijatelné, protože *dynamis* vyvolává ve svém korelátu také účinky odlišných, či dokonce protikladných vlastností vůči té, kterou má ona sama.¹³² Příklady takového jevu lze rozdělit do tří typů: (1) Nerozumová *dynamis* svým uskutečněním způsobuje množství rozmanitých účinků, např. teplo v případě pečení působí v jídle množství účinků týkající se barvy či skupenství atd., které jsou odlišné od prostého tepelného působení. V tomto případě, lze nicméně říci, že všechny rozmanité účinky si neodporují, naopak se jistým způsobem doplňují a působí za týmž účelem. Zde tedy mezi rozmanitými účinky panuje určitá jednota. (2) Nerozumová *dynamis* působí v trpném podkladu účinky protikladné v čase. Tomáš Akvinský v komentáři k danému místu uvádí příklad, když slunce ohřeje lidské tělo, ochladí jej následně vlastní pot.¹³³ (3) Jednosměrná *dynamis* působí u různých věcí v témže čase protikladné účinky. Tak např. působí, že led taje a hrnčířský jíl tvrdne a křehne.

Tyto příklady demonstrují rozdíl, který tkví mezi pojmem uskutečnění *dynamis* a účinkem *dynamis* ve vztahu k jeho korelátu. Zatímco uskutečnění *dynamis* je jedno a stále totéž, na straně trpného podkladu dochází k různým účinkům, které se liší v závislosti na kauzálním řetězci v jednom podkladu či v podkladech různých. Všechny tyto změny mají nicméně svůj počátek v *jednom* účinku, jímž je účinek formy, v němž se bezprostředně uskutečňuje příslušná aktivní nerozumová *dynamis*; vůči tomuto účinku jsou všechny ostatní účinky nějakým způsobem odvozené.¹³⁴ Tento účinek je ve všech rozmanitých změnách podstatným způsobem týž, a vystihuje tak podstatu příslušné *dynamis*. Lze jej tudíž chápat jako její *účinek ve vlastním slova smyslu*. Vlastní účinek je tedy případem takového účinku, ve kterém působení věci samé a její působení v jiném sdílí tutéž podstatnou vlastnost, tj. formu příslušné *dynamis*.

¹³¹ Srv. Makin, cit. d., str. 41. Makinovu terminologii nepřebírám, neboť, nakolik jí rozumím, nezdůrazňuje specifické charakteristiky činné a trpné *dynamis* ve změně. Citovaná definice je následně reformulována, a proto není přeložena. (Není také jisté, zda je do češtiny přeložitelná.)

¹³² Volně vycházím z Makinova náhled a přebírám od něj ilustrace zmíněné vzápětí. Srv. tamt.

¹³³ Tomášův příklad parafrázuji podle Makina. Srv. tamt.

¹³⁴ „The other effects involved are either concomitant ..., later stages in a single causal chain, or stages in different causal chains concerning different objects.“ Srv. Makin, cit. d., str. 42.

Pomocí pojmu vlastního účinku můžeme upřesnit výklad definice jednosměrné *dynamis*: Určitá *dynamis* činit je jednosměrná právě tehdy, když každé uskutečnění této *dynamis* je také jejím vlastním účinkem, bez ohledu na případné účinky ostatní.¹³⁵ – Pojem vlastního účinku má také zakládající roli pro poznání fyzikálního procesu, neboť představuje sjednocující, a proto vysvětlující moment ve všech změnách, které se na základě téže činné *dynamis* projevují rozmanitými způsoby.¹³⁶

4.4 Protikladný účinek rozumové *dynamis*

Definovali jsme pojem účinku ve vlastním smyslu a na jeho základě upřesnili, v jakém ohledu je nerozumová *dynamis* jednosměrná. V následujícím kroku bude nejprve upřesněno, v jakém smyslu je rozumová *dynamis* dvousměrná. Na základě obou upřesnění poté přejdeme k srovnání obou *dynameis*.

Určitá činná *dynamis* je dvousměrná, pokud se může uskutečňovat ve dvou protikladných účincích na téže škále, a to v témže čase ve stejném podkladu. Každý z těchto účinků je tedy uskutečněním její formy: Tak lékař může díky své schopnosti léčit usmrtit pacienta, pokud se to z nějakého důvodu rozhodne udělat. Obojí je ničím nezprostředkovaný účinek *dynamis*, kterou představuje lékařské umění.

V případě *dvousměrné dynamis* jsou v jistém smyslu oba protikladné účinky „vlastním účinkem“; toto tvrzení však budeme muset ještě upřesnit. Vlastní účinek *jednosměrné dynamis* je uskutečněním formy této *dynamis*. Pokud by se její forma uskutečňovala dvěma protikladnými účinky, pak by to znamenalo, že je vnitřně protikladná, neboť např. teplé by v tomto pojetí mělo být schopné ohřívat i chladit. Forma, která charakterizuje jednosměrnou *dynamis*, je však s tímto druhem protikladnosti neslučitelná. Pro pojem vlastního účinku jednosměrné *dynamis* je tedy rozhodující, že tento účinek nemůže být než jeden. V případě *dvousměrné dynamis* je tomu jinak, neboť podstatnou vlastností je v jejím případě *pojem*. Aplikaci pojmu charakterizuje ve specifickém smyslu vnitřní protikladnost, aniž z ní *eo ipso* vyplývá rozpornost.

Neexistují nicméně i případy nerozumového působení, které by takto formulovanou definici dvousměrné *dynamis* dokázaly splnit? Jednosměrné *dynameis*, které připomínají

¹³⁵ Makinovými slovy: „A capacity to ϕ is a one-way capacity iff any exercise of the capacity is (at least *inter alia*) an instance of ϕ -ing.“ Srv. tamt.

¹³⁶ „In order that appeal to a capacity should be explanatory, it is important that a single capacity should be identifiable in a range of different circumstances. It is relatively unexplanatory of a range of outcomes (such as bread being cooked, butter melting, water boiling, clay solidifying ...) to appeal to a distinct capacity for each distinct case (for example, the capacity to cook bread, the capacity to melt butter). What is explanatory is unifying appeal to the general capacity to heat.“ Srv. Makin, cit. d., str. 42.

dvousměrné *dynameis*, splňují tuto definici pouze zdánlivě. Nejsou totiž schopné vyhovět podmínce, podle níž dvousměrná *dynamis* musí mít možnost působit protikladným účinkem na týž podklad v témže čase.¹³⁷

Velmi návodný je tu příklad magnetu, který uvádí Makin. Magnet je schopen bez dalšího zprostředkování přitahovat i odpuzovat druhý magnet pomocí své podstatné vlastnosti, jíž je magnetická síla. Magnet však tuto činnost vykonává konkrétně tak, že jeden z jeho pólů působí na týž pól druhého magnetu silou odpudivou, anebo na opačný silou přitažlivou. Charakteristickým rysem dvousměrné *dynamis* nicméně je, že jeden podklad může působit dva protikladné účinky v jiném, avšak v obou případech identickém podkladu. Magnet tedy není nadán skutečnou dvousměrnou silou, ale kombinací jednosměrných sil, které se projevují respektivním způsobem mezi různými póly různých magnetů, jež představují skutečné podklady těchto *dynameis*. Je to ovšem právě podmínka, podle níž je činný podklad i korelativní trpný podklad uskutečnění rozumové činné *dynamis* každý zvlášť identický, která dovoluje pokládat oba účinky za protikladné. Proto je možné formulovat podmínku, v souladu s níž je nějaká *dynamis* dvousměrná právě tehdy, pokud je identický podklad s to působit protikladné účinky v jiném identickém podkladu.¹³⁸

Jelikož dvousměrná *dynamis* implikuje protikladný účinek, je nutné ještě dokázat, že každá rozumová *dynamis* v principu splňuje podmínku být v jednom podkladu a působit změnu v identickém podkladu.¹³⁹ Racionální *dynamis* oduševněného jsoucna uskutečnit určitý účinek spočívá v pojmu, kterým duše disponuje v podobě vědění. Pokud je uvažován jako počátek změny, představuje pojem zachycení formy určitého podkladu, respektive způsobu, jakým činná *dynamis* předává svoji formu *dynamis* trpné. Obsahem pojmu je výměr příslušné formy; tento obsah implikuje rovněž svoji privaci, kterou lze určit prostou aplikací negace na daný výměr. Racionální schopnost způsobit formu v něčem, je tedy také schopností způsobit v témže podkladu privaci formy. Forma a její privace jsou zde spojeny právě takovým způsobem, jaký vyžaduje konkrétní dvousměrná *dynamis*: Jsou rozdílné, ale sjednocené existencí jednoho pojmu společného pro pozitivní vymezení a privaci. Z této skutečnosti vyplývá, že každá rozumová *dynamis* je původním způsobem dvousměrná.

¹³⁷ Takové vysvětlení v zásadě předkládá Makin ve své interpretaci, avšak pomíjí časový aspekt a formuluje je dílčím způsobem. Viz níže. Srv. Makin, cit. d., str. 46.

¹³⁸ Makin tuto podmínku formuluje pouze pro trpný podklad změny; identita podkladu činné a trpné je však rovnocenně podmínkou možnosti dvojsměrné *dynamis*. „So, if the capacity to ϕ and ψ is to be a genuine two-way capacity, then ϕ and ψ must be sufficiently unified that there is a *single* capacity applying over a single field, while sufficiently distinct that it is a *two-way* capacity: ϕ and ψ must be so related that, for any object you like, something has the capacity to ϕ that object if and only if it has the capacity to ψ that object.“ Srv. Makin, cit. d., str. 47.

¹³⁹ „A rational capacity to produce ϕ is a capacity to bring about ϕ which is grounded in possessing an account of what ϕ is.“ Srv. tamt.

4.5 Fyzikální vlastnost a rozumový pojem

Poté, co jsme rozlišili rozumovou a nerozumovou *dynamis* a zdůvodnili tvrzení, podle něž je každá racionální *dynamis* dvousměrná, můžeme přistoupit k dokazování teze, jež tvrdí, že každá neracionální *dynamis* je zároveň jednosměrná. Následně bude třeba dokázat Aristotelovu třetí tezi, která praví, že jeden z protikladů je pro *dynamis* rozumovou podstatný.

Nejprve je nutno ujasnit, jak Aristotelés obecně, bez dalšího rozlišení rozumí změně, která má podobu účinku určité *dynamis*: Určitý podklad způsobuje prostřednictvím *dynamis* účinek v jiném podkladu, jestliže mu předává svou formu. Činný podklad má tuto formu *energeiai*, zatímco korelativní podklad má tuto formu (za určitých okoností) *dynamis* prostřednictvím trpné *dynamis*. Účinek uskutečňované činné *dynamis* v trpné *dynamis* tedy nastává tehdy, když na sebe podklad trpné *dynamis* přebírá formu činitele.¹⁴⁰

Na základě tohoto vymezení můžeme uvážit, zda je možné, aby libovolná nerozumová *dynamis* byla dvousměrnou.¹⁴¹ Dvousměrná *dynamis* je *dynamis* způsobit protikladný účinek v témže předmětu. Nerozumová *dynamis* může způsobit účinek jedině tím způsobem, že předá formu, kterou sama aktuálním způsobem je. Pokud by nerozumová *dynamis* měla moci být dvousměrná, předpokládalo by to nutně, aby ji aktuálním způsobem konstituovaly dvě protikladné formy. Nerozumová *dynamis* tudíž nemůže být žádným způsobem dvousměrná.

Zmíněný protikladný charakter uskutečňování je neslučitelný s podstatou nerozumových *dynamis*, měl by být však slučitelný s podstatou *dynamis* rozumových. Rozumová *dynamis* je schopná způsobit dva protikladné účinky, a proto pro ni musí platit, že ji aktuálně konstituují dvě protikladné formy, resp. forma a privace.¹⁴²

V případě rozumové *dynamis* problém vnitřní rozpornosti nenastává. Pokud jde o nerozumovou *dynamis*, její forma má charakter fyzikální vlastnosti, zatímco v případě *dynamis* rozumové má forma charakter pojmu, který za určitých podmínek implikuje protikladné účinky. Odlišnost spočívá v tom, že pojem v oduševnělém jsoucnu je na rozdíl od fyzikální vlastnosti v jsoucnu neoduševnělém předmětem rozumového uchopení; pokud nastává změna, ve které má činný počátek formu pojmu, pak uskutečnění změny neznamena předání formy příslušného pojmu jakožto pojmu, nýbrž realizaci formy, kterou zachycuje jeho

¹⁴⁰ „A makes B like itself in respect of the property (F) by virtue of which A produces a change in B.“ Srv. Makin, cit. d., str. 49.

¹⁴¹ Volně sleduji Makina. Srv. tamtéž, str. 48 n.

¹⁴² „If A has a two-way capacity it can, in appropriate circumstances, cause some things to become F and other things to become non-F. But on the transmission account that would suggest, *per impossibile*, that A was at the same time both actually F (in so far as it gives rise to F results) and actually non-F (in so far as it gives rise to non-F results).“ Srv. Makin, cit. d., str. 49.

výměr.¹⁴³ To, co výměr zachycuje, je přitom právě způsob, jakým činná *dynamis* předává svoji formu trpné.

Odlišnost mezi nerozumovou a rozumovou *dynamis* tedy tkví ve strukturním rozdílu mezi pojmem a fyzikální vlastností. Má-li jsoouco bezprostředně způsobit určitý účinek nerozumové *dynamis*, musí touto *dynamis* samo být. V případě pojmu tato podmínka neplatí. Rozdíl však nespočívá v tom, že by pojem sám jakožto jsoouco neměl jednotnou formu. Pojem samozřejmě konstituuje forma pojmu, nakolik je sám pojmem, avšak současně obsahuje formu něčeho jiného v podobě vědění. Bytí pojmu je tedy jednotné, jeho obsah však jistým způsobem implikuje protikladný účinek.

Charakter pojmu můžeme vyjádřit ještě takto: Protože pojem není fyzikální vlastností, neimplikuje žádné bezprostřední uskutečnění. Jestliže se činná *dynamis*, již představuje určitý pojem, konfrontuje s příslušnou trpnou *dynamis*, neplyne z toho nutné uskutečnění ani jednoho z protikladných účinků. Je to dáno strukturou jednání oduševnělého jsoouca, jež na rozdíl od uskutečňování neoduševnělých jsooucen obnáší rozhodování.

Pokud z pojmu samotného žádná změna nutně nevyplývá, jak tedy nastane jednoznačný účinek? Jak se uskutečňuje rozumová *dynamis*? Výklad tohoto problému se odvíjí od premisy, která je uvedena v druhé kapitole: „Protiklady nevznikají v tomtéž.“¹⁴⁴ Rozumem nadaná bytost musí mezi oběma protiklady nejprve zvolit.

Rozhodování nejspíše předpokládá dva momenty. Prvním momentem je rozpoznání uskutečnitelnosti příslušné rozumové *dynamis*, které lze charakterizovat jako pochopení souvislosti mezi činnou a trpnou *dynamis*. Tak musí ten, kdo má vědění v podobě určitého pojmu, nejprve pochopit, že vědění v pojmu obsažené je uplatnitelné na podklad, s nímž je konfrontován.¹⁴⁵ V druhém momentu je potřeba direktivní role volby, aby *dynamis* vyústila ve svém uskutečnění pouze v jeden výsledek.¹⁴⁶

K podobnému procesu z podstatných důvodů u nerozumových *dynamis* nedochází. Jednosměrná *dynamis* se uskutečňuje bezprostředním způsobem v jednom účinku: Pokud se podklad nadaný jednosměrnou *dynamis* konfrontuje s podkladem nesoucím korelativní *dynamis* a nebrání-li tomu vnější podmínky, pak změna nastává nutně.

¹⁴³ „For, according to Aristotle, having a rational capacity to ϕ is possessing an intellectual understanding of the form transmitted in acts of ϕ -ing and grasp of that single form equips an agent to bring about both ϕ -ings and contra- ϕ -ings.“ Srv. tamt.

¹⁴⁴ „τὰ ἐναντία οὐκ ἐγγίγνεται ἐν τῷ αὐτῷ“ (1046 b 16) „Protiklady nevznikají v témže [podkladu].“

¹⁴⁵ Makin zde vykládá věc tak, že rozhodování má v první instanci „aktivační roli“, která obnáší rovněž bezprostřední pochopení toho, jakým způsobem je možné vědění obsažené v pojmu aplikovat: Lékařova *dynamis* je podstatně konstituována uchopením pojmu zdraví a vzhledem k danému případu toho, jaké kroky zde ke zdraví povedou. Srv. Makin, cit. d., str. 51.

¹⁴⁶ „That deciding factor plays two roles as regards a rational capacity. First, it *activates* the capacity (so that it issues in *some* outcome); second, it *directs* the capacity to one or the other of its two possible outcomes (so that it issues in *this* outcome rather than that).“ Srv. Makin, str. 51.

4.6 „Vlastní“ účinek rozumové *dynamis*

Závěrečná teze, která je v této kapitola předložena, praví, že dvousměrná *dynamis* není indiferentně vztažena k protikladným následkům, které z ní mohou vzejít. Rozumová *dynamis* může v principu působit oba protiklady, jedním z obou protikladných účinků je však jakoby „více“: Je v něm uskutečněna „vlastnějším způsobem“. Aristotelés tento rozdíl vyjadřuje terminologickým rozlišením, podle něhož je určitá *dynamis* o sobě jedním z protikladů, zatímco druhým je pouze nahodile. Tak např. schopnost lékařského umění se o sobě uskutečňuje, působí-li zdraví, avšak pouze nahodile, jestliže působí jeho protiklad.

Aristotelés předpokládá, že existuje společný pojem, který pokrývá oba protikladné následky dvousměrné *dynamis*. Společný pojem představuje základ, z něhož je odvoditelný i jeho protiklad, avšak opačné odvození možné není. Tímto pojmem je pozitivní výměr, který je obsahem určitého pojmu. Člověk tímto pojmem disponuje v podobě vědění či umění.

Odvozenost negativního uchopení pojmu implikuje, že „umění“, které má být schopno způsobit privaci určité formy, předpokládá skutečné umění, které tutéž formu v trpném podkladu pozitivním způsobem vytváří. Pokud by tedy kdosi chtěl umět poškodit zdravotní stav člověka, musí nejprve původním způsobem porozumět lidskému zdraví a na základě toho teprve odvodit své „umění“ skrze negaci.¹⁴⁷ Existuje tedy podstatný rozdíl v tom, jak se společný pojem vztahuje k oběma následkům.

Logická struktura pojmu v tomto ohledu reflektuje ontologickou strukturu jsoucna. Pojem nemoci je podle Aristotela závislým pojmem, odvozeným negativně od pojmu zdraví.¹⁴⁸ Je tomu tak proto, že nemoc je sama o sobě privací, kdežto zdraví je samo tím, čím je. V případě zdraví se odkazují všechny jeho jednotlivé případy k téže definici zdraví: prospívání organismu. V případě nemoci je tomu naopak: všechny empirické případy představují rozmanitá popření jednotné definice zdraví, a jedině toto negativum je jim společné. Jsou to vlastně ne-zdravé věci.¹⁴⁹ Negativní charakteristika však nemůže posloužit jako základ konceptualizace, a proto tyto charakteristiky nemohou dohromady sestavit původní pojem. Tomu odpovídá mnohost způsobů, jež reprezentují negativní pojmy a relativní jednota, kterou představují pojmy pozitivní. Pojem tedy obráží věcnou strukturu:

¹⁴⁷ Vycházím z Makinova výkladu. Srv. Makin, cit. d., str. 54.

¹⁴⁸ „[T]he doctor’s skill, for example, concerns health ‘*per se*’, disease ‘not *per se*’ but ‘in a way incidentally’.“ Srv. Tamt. Uvedené příklady užívá Makin.

¹⁴⁹ Srv. Makin, cit. d., str. 55.

Zdraví je tím, čím je, a proto se jeho pojem vypovídá o sobě, zatímco pojem nemoci představuje jeho negaci.

5 Bytí *energeiai* a bytí *dynamei*

5.1 Úvod k interpretaci 6. kapitoly

Šestá kapitola zabírá v rámci knihy *Théta* nevelké místo,¹⁵⁰ její význam je však pro celek Aristotelova podniku zásadní: Jakkoli netvoří *telos* knihy *Théta* jako takové, představuje místo, v němž je vymezen pojem *energeia*, a tedy i pojem *dynamis*, nakolik jsou oba pojmy vzájemně závislé co do definice.

Předmětem následujícího výkladu nebude celý text, jenž v moderních edicích knihy *Théta* nese zpravidla označení „Kapitola 6.“ Jak jsme již zmínili v úvodu této práce, část (1048 b 18 – 35) byla k této přidána.¹⁵¹ Pokud byla tato pasáž do textu, jemuž říkáme šestá kapitola, přidána, nebylo tak učiněno bezdůvodně. Je však důležité zmínit, že výklad této pasáže nemá zásadní význam, pro pochopení vlastního textu 6. kapitoly: Distinkce, které jsou v problematice pasáže vedeny, nejsou ve vlastním textu brány v potaz.¹⁵² V předkládané interpretaci se naopak pokusíme dokázat, že navzdory své stručnosti a eliptičnosti je výklad vlastního textu 6. kapitoly do značné míry samostatný.¹⁵³

Specifickou charakteristikou textu naší kapitoly je, že významnou část jejího nevelkého rozsahu tvoří příklady, k nimž není podán žádný nebo téměř žádný vysvětlující komentář. Vzhledem k této skutečnosti je vhodné učinit určitou metodickou poznámku týkající se přístupu k interpretaci textu: Pokud Aristotelés 6. kapitolu napsal a jestliže byl jeho pokus vyjádřit zvolené téma více méně úspěšný, pak je v textu, jakkoli je stručný a eliptický, vyjádřena podstata daného tématu. Cokoli, s čím Aristotelés nebyl spokojen či považoval za selhání, mohl sám odstranit. Je tedy důvodnou možností interpreta pokusit se na prvním místě pojmut kapitolu 6. jako úplný text, v němž je vyjádřen dostatek informací pro porozumění předsevzatému tématu: Pokud nejsou řečeny přímo, pak jsou v řečeném

¹⁵⁰ Přínejmenším pokud jde o část textu, která je editory obvykle pokládána za původní. Více k otázce skladby a původu textu 6. kap. viz níže.

¹⁵¹ K otázce původu srv. např. Makin, str. 128.

¹⁵² V souvislosti s výkladem prvních tří ilustrací druhé řady příkladů (pro něž jediné – na rozdíl od posledních dvou – mohou mít distinkce relevantní význam) Makin praví: „Examples (a)–(c) do not suggest any special concern with the 1048a18–35 distinction between incomplete changes and complete actualities: building falls on one side, seeing on the other side, of that distinction.“ Srv. Makin, cit. d., str. 138. Na jiném místě říká: „There are also differences among the three cases which I said illustrate the change–capacity relation (1048a37–1048b2). ... so the conclusions concerning capacities and their exercise will not be sensitive to the more fine-grained distinction between incomplete changes and complete actualities.“ Srv. Makin, cit. d., str. 135.

¹⁵³ Interpretace vlastního textu nebude zahrnovat pasáž věnovanou souvislosti pojmů *energeia* a *dynamis* a pojmů nekonečna a prázdna. Vedlejším důvodem tohoto rozhodnutí je, že smysl této pasáže je obtížně srozumitelný, a proto je předmětem protichůdných výkladů. Hlavním důvodem však je, že její téma je záměru zbývajícího textu relativně nezávislé.

implikovány. Teprve to, co touto cestou zjistíme, se poté můžeme pokusit vystavit kritice jakožto koncepci, jež si nárokuje udržitelnost a koherenci.

5.2 Vymezení záměru

Věta, která stojí na počátku 6. kapitoly, musela – vzhledem ke svému obsahu – vzbudit pozornost editora, jemuž vděčíme za dochované rozdělení knihy *Théta*. Po pěti kapitolách souvislého výkladu svého tématu se řeč knihy odvrací od věci samé a hovoří o sobě: Hlavní, ne-li jediná pasáž, v níž dosud Aristotelés objasňoval vlastní postup výkladu, byla úvodní část kapitoly 1. Není proto divu, že editor vyznačil začátek kapitoly právě zde. V úvodní větě 6. kapitoly Aristotelés přerušuje proud výkladu, aby mohl učinit prohlášení o jeho celkovém smyslu:

Ἐπεὶ δὲ περὶ τῆς κατὰ κίνησιν λεγομένης δυνάμεως εἴρηται, περὶ ἐνεργείας διορίσωμεν τί τέ ἐστιν ἡ ἐνέργεια καὶ ποῖόν τι.¹⁵⁴

V první kapitole deklaroval Aristotelés celkový záměr knihy: podat výměr *dynamis* a *energeia*. Tato pojmová dvojice byla na tomto místě uvedena bez dalších přívlastků a byla identifikována s jedním z charakteristických významů pojmu jsoucná. Z textu úvodní kapitoly vyplývá, že Aristotelés za účelem naplnění tohoto záměru nepřistupuje k bezprostřednímu vymezení obou pojmů dvojice. Nejprve, jak výslovně pravil, hodlá definovat pojem *dynamis*, a to pouze v jedné z jeho podob. Tento samozřejmý posun – od pojednání dvojice pojmů k výkladu omezenému na *dynamis* kata kinésin – naznačuje, že pojem *energeia* je možné pochopit na základě prozkoumání jeho korelativního pojmu. Aristotelés tedy formuloval dílčí záměr, který je opět rozdělen do dvou fází: První krok má charakter prostředku a obnáší vymezení pojmu *dynamis* v primárním smyslu, jejíž definice je obsažena ve všech ostatních pojmech *dynamis*. Druhý krok je prezentován jako účel, avšak nikoli jako úplný cíl knihy: Je jím vymezení toho, co se týká dalších *dynameis*.

Na začátku šesté kapitoly nacházíme konstatování, které na úvodní vyjádření knihy explicitně navazuje. Aristotelés zde předně shledává, že vytčený prostředek záměr zkoumání byl naplněn: Pojem *dynamis* kata kinésin je nyní vyložen v potřebné míře

¹⁵⁴ 1048 a 25 – 6. „Když je pojednáno (*eirétai*) o schopnosti, která se vypovídá se zřetelem k pohybu, vymezíme to, co se týká uskutečnění: Co je uskutečnění a jaké je (*poion ti*).“

podrobnosti, následkem čehož Aristotelés uzavírá jednu fázi zkoumání.¹⁵⁵ Dále zde bez dalšího komentáře spojuje vymezení *dynamis* s pochopením pojmu *energeia*, podobně, jako to učinil v programovém vyjádření z první kapitoly. V této fázi je tedy primární pojem *dynamis* dostatečně zřejmý ve svých částech, a je nám tudíž dán k dispozici pro další práci, proto může být otevřena nová fáze zkoumání, jejímž cílem je vymezení pojmu *energeia* bez dalšího upřesnění.

Aristotelés nakonec upřesňuje, v jakém smyslu bude vymezena *energeia*. Vymezení je rozděleno do dvou ohledů. První hledisko činí předmětem určování *energeia* jako takovou a je vyjádřeno formulací: Co je *x*. Druhé hledisko činí předmětem určování *energeia* v určitém smyslu: Jaké je *x*. Tento zřetel by tedy v souladu s Aristotelovým územ bylo možné identifikovat s aspektem kvality. – Pokud má tato asociace věcné oprávnění, je Aristotelova specifikace výměru *energeia* spíše matoucí než objasňující. Pojmeme-li ji jako jednu z kategorií, představuje kvalita vlastnost, která náleží substanci. O *energeia* – jež vzhledem k pojmu substance představuje analogický význam jsoucna – by se tedy kvalita jako kategoriální vlastnost mohla vypovídat snad jen v přeneseném smyslu.

Je však pravděpodobné, že Aristotelés zde neužívá pojmu kvality v technickém smyslu. Beere upozorňuje, že v případě specifikace, jíž je rozvinuto ohlášení definice *energeia*, se ve skutečnosti jedná o frázi, kterou Aristotelés používá na mnoha podobných místech a která jednoduše ohlašuje zevrubné pojednání daného pojmu.¹⁵⁶ – Stručný text 6. kapitoly skutečně žádné dva ohledy výměru výslovně nezmiňuje. Proto se zdá pravděpodobné, že je třeba specifikujícímu dovětku rozumět především jako upozornění na zásadní význam následující pasáže, jež by tudíž sama měla být dostatečně úplná.¹⁵⁷

Text 6. kapitoly svou významnost v následujícím vyjádření znovu podtrhuje, když praví:

¹⁵⁵ Přesně vzato Aristotelés říká, že „je pojednáno“ o *dynamis* se zřetelem k pohybu, zatímco v případě *energeia* skutečně používá výrazu „vymezíme.“ Srv. 1048 a 25 – 6.

¹⁵⁶ Pro tvrzení, že jde o standardní Aristotelovu frázi snáší Beere příklady z různých Aristotelových děl. Beere, cit. d., str. 169, pozn. 1. Stejně tak soudí i Ross. Srv. Ross, cit. d., str. 250.

¹⁵⁷ Třetí možností je, že Aristotelés zde předjímá závěr vymezení pojmu *energeia*, totiž že není možné podat jeho *horos*, nýbrž je možné toliko kontrastovat jednotlivé charakteristické významy pojmu *energeia* mezi sebou a na základě toho uchopit analogickou jednotu tohoto pojmu. V této interpretaci by pak Aristotelovo upřesnění upozorňovalo jednak na samotné určení pojmu, jednak na jeho charakteristickou, analogickou povahu, která znění očekávaného vymezení významně podmiňuje.

Καὶ γὰρ τὸ δυνατόν ἅμα δῆλον ἔσται διαιροῦσιν, ὅτι οὐ μόνον τοῦτο λέγομεν δυνατόν ὃ πέφυκε κινεῖν ἄλλο ἢ κινεῖσθαι ὑπ' ἄλλου ἢ ἀπλῶς ἢ τρόπον τινά, ἀλλὰ καὶ ἑτέρως, διὸ ζητοῦντες καὶ περὶ τούτων διήλομεν.¹⁵⁸

Aristotelés pokračuje v uvádění úmyslů nadcházejícího zkoumání. Práví, že z následujícího výkladu vplyne objasnění pojmu *dynamis* bez dalších přívlastků, jehož předmětná oblast, jak již víme, není omezena pouze na to, co se vypovídá se zřetelem k pohybu. Čtenáře knihy na tomto místě zaujme zejména dvojí: Jednak je to užití výrazu *dynaton*, jednak souvislost s předcházející větou. – Jak výklad knihy *Théta* postupuje, jeho pozornost se zaměřuje nejprve na *dynamis* kata kinésin, aby se následně zcela samozřejmě obrátila k prostému pojmu *energeia*, a poté stejně tak přirozeně zpět pojmu *dynamis*, který je zde zastoupen výrazem *dynaton*. Aristotelés mění perspektivu výkladu překvapivě arbitrárně, bez jakéhokoli zprostředkování. Tato skutečnost může mít původ jednoduše v úsporném stylu Aristotelova vyjadřování a nemusí obnášet žádný věcný význam. Může však rovněž mít filosoficky relevantní smysl.

Přirozené přecházení výkladu od jednoho pojmu k druhému má jistý obecný důvod a je to tentýž důvod, který Aristotelovi umožnil analogický přechod v první kapitole: Jakmile poznáváme jeden z pojmů naší dvojice, poznáváme vždy zároveň jistým způsobem i ten druhý. – Konkrétněji je v této fázi zjevné dvojí: Jednak to, že prozkoumání *dynamis* kata kinésin by mělo zahrnovat poznatek, který nám umožní postoupit k výkladu pojmu *energeia*. Je pravděpodobné, že jde o poznání charakteristického pojmu *energeia*, který přísluší k *dynamis* kata kinésin, to znamená o pojem změny. Bezprostředním úkolem je tedy identifikovat a vyložit rozšíření významu *energeia* nad tento pojem. Jednak se zdá zjevné, že vymezení pojmu *energeia* jde ruku v ruce s pochopením širšího pojmu *dynamis*. Toto druhé rozšíření je tedy úkolem souběžným.

Toto shrnutí úvodní části 6. kapitoly je nicméně nutné upřesnit s ohledem na konceptualizaci *dynamis*. Její vyjadřování prodělává v průběhu tohoto úvodu určitý charakteristický posun. Zatímco na jejím začátku hovořil Aristotelés výslovně o *dynamis* kata

¹⁵⁸ 1048 a 26 – 30. „Zároveň bude objasněno schopné těm, kteří jej dělí: totiž že (*hoti*) [je] vypovídáme nejen o tom, co je schopné přirozeně pohybovat jiným, anebo být pohybováno od jiného, buďto jednoduše (*haplós*), anebo jiným způsobem, [dobře a špatně], ale i jinak [mimo to, co se vypovídá se zřetelem k pohybu]. Proto jsme za účelem zkoumání (*dzétúntes*) probrali i to, co týče těchto [záležitostí].“

Co se týče interpretace vyjádření ἢ ἀπλῶς ἢ τρόπον τινά, Ross praví: „i.e. whether we adjut all cases of movement or restrict power to cases of movement towards the better ... or of good or successful movement ... (1046 a 17).“ (Srv. Ross, cit. d., str. 250). V témže smyslu soudí de Murault, srv. cit. d., str. 241 i Tricot, srv. cit. d., str. 499. Odlišně interpretuje Kříž: „Pohybem ve vlastním smyslu Aristotelés rozumí pohyb z místa na místo, jinačení ... a růst a úbytek. Ale je ještě jiný pohyb, např. když něco počíná myslit.“ (Srv. Kříž, cit. d., str. 434.)

kinésin,¹⁵⁹ nyní užívá pojmu dynaton: První výraz vyjadřuje „schopnost“, tj. určitou vlastnost jsoucna, druhý termín zachycuje určité jsoucno jako mající tuto vlastnost, totiž jsoucno „schopné“ či „mohoucí“ cosi uskutečnit. Tento terminologický posun Aristotelés opět ponechává bez komentáře. Pokud však zohledníme to, co bylo dosud vyloženo, a také to, co bude řečeno v bezprostředně následující pasáži, můžeme se pokusit chybějící pojmovou souvislost doplnit.

Otázka zní, do jaké míry a v jakém smyslu jsou oba pojmy ekvivalentní. Pojem *dynamis* se vypovídá o určitém dynaton jako o svém podkladu, zatímco recipročně tento vztah neplatí; platí však, že jsoucno je dynaton jedině tehdy, když je nadáno určitou *dynamis*. – Platí tedy, že ať již vypovídáme o *dynamis* cokoli, vždy nutně míníme i její podklad.¹⁶⁰ Proto je také filosoficky užitečné užívat pojmu *dynamis*: Lze jej užít pokaždé, když se v daném kontextu jeví specifikace podkladu *dynamis* jako vedlejší. V následujícím textu se však se však právě dostává do středu pozornosti poměr *dynamis* vůči svému nositeli: *Dynamis*, která se nalézá mimo rámec *dynamis* vypovídané se zřetelem ke změně, je totiž předně *dynamis* jsoucna být určitým jsoucnem. Není tedy jednou z mnoha vlastností, jimiž jsoucno může, ale také nemusí být nadáno. Je to vlastnost, která se týká jeho bytí. – V souladu s touto skutečností formuluje Aristotelés následující příklady nikoli jako příklady jedněch *dynameis*, které srovnáváme s jinými, ale jako příklady specifických jsoucen, která tvoří podklad pro různě strukturované *dynameis*. Protože mezi *dynamis* a *energeia* existuje korelativní vztah, je také poměr *energeia* k jejímu podkladu korelativní. Tento poměr se však v různých případech odlišuje podle toho, jak se mezi sebou liší rozmanité *energeiai*: tento poměr charakterizuje jak uskutečnění *dynamis* kata kinésin, kterým je změna, tak uskutečnění neurčitého jsoucna jako určitého jsoucna.

Posun v intenci pojmů je tedy v souladu s hlavním sdělením citovaného vyjádření, jež zní, že *dynamis* bez dalších přívlastků se vypovídá ve smyslu kata kinésin, ale vypovídá se i jinak – a tento význam se má nyní podle všeho stát předmětem naší pozornosti. Z doušky, jíž

¹⁵⁹ τῆς κατὰ κίνησιν λεγομένης δυνάμεως. Srv. 1048 a 25.

¹⁶⁰ „Further, it is entirely understandable that [first three examples] should be stated in terms of objects possessing and exercising capacities. For capacities and the changes which result when they are exercised do not ‘float free’. There are no capacities which are not possessed by some object, and there are no changes which do not consist in some object changing (Phys. 3.1, 200b32–201a3). So any claim about the capacity–change relation will bring in its train a parallel claim about objects possessing and exercising capacities. The position was the same as regards the claims established in earlier chapters. Met. Θ2 distinguished two types of capacity (the subject of 1046a36–1046b7 is origins of change; and the distinct correlative point about agents possessing different types of capacity is made separately at 1046b15–24). But the main results of Θ5, concerning the exercise of these capacities in the right conditions, have to be stated in terms of agents and patients (1048a5–7, 11–15). The reason again is that (active) capacities are possessed by agents, and the changes to which they give rise occur in patients.“ Srv. Makin, cit. d., str. 138.

Aristotelés uzavírá toto vyjádření,¹⁶¹ lze nicméně na základě toho, co víme, odvodit, že existuje vnější důvod, proč byl výklad *jiného* významu *dynamis* pozdržen. Tímto důvodem je jednak to, že pojem *dynamis* kata kinésin je primární pojem *dynamis*, jednak jedná o pojem dřívější co do poznání, který – z tohoto důvodu – představuje přirozenou součást mluveného jazyka.

Pojem *dynamis*, jehož výklad je nám ohlašován, nebyl dosud výslovně charakterizován, ani pojmenován. Ve svých tvrzeních nám však již Aristotelés poskytl určitý klíč, na jehož základě můžeme porozumět, o čem se chystá pojednat. Výchozí vymezení zní, že tento pojem není pojmem *dynamis* kata kinésin. Ačkoli je toto vyjádření negativní, může nám poskytnout určité vodítko. Pojem *dynamis* kata kinésin je pojmem *dynamis* ve fyzikálním významu, který, jak jsme viděli, vyjadřuje ve svých dílčích významech rozmanité ohledy toho, jak na sebe věci působí. Pojem, který by měl být předveden, tedy nevyjadřuje předmět z toho hlediska, nakolik je součástí kauzální souvislosti celku jsoucího. Na základě toho, že Aristotelés uvozuje knihu *Théta* výslovným odkazem ke specifickému problému vypovídání pojmu jsoucná, tedy k ontologické otázce, předpokládáme, že by nový pojem *dynamis* měl vyjadřovat věc právě z hlediska jejího bytí. Na rovině bytí mají mít pojmy *dynamis* a *energeia* charakter jakési schopnosti být a jejího uskutečnění, přičemž lze předpokládat, že tato koncepce nabývá v Aristotelově pojetí teleologického smyslu, jenž jí dává dynamiku a axiologický rozměr: Jsoucná, nakolik je jsoucnem, směřuje ke svému uskutečnění.¹⁶²

5.3 Změna jako *energeia*

Z úvodu šesté kapitoly vyplývá, že její explanativní potenciál je do značné míry závislý na pochopení hlavní části první poloviny knihy, totiž na výkladu *dynamis* kata kinésin. Dílem je její pochopení samo účelem zkoumání podnikaného v knize *Théta*, dílem je její role návodná: Porozumění jí má zajistit prostředkování mezi známějším a méně známým pojmem *dynamis*. Tento záměr je z Aristotelova postupu relativně zřejmý. Zde, na přelomu obou fází výkladu

¹⁶¹ διὸ ζητοῦντες καὶ περὶ τούτων διήλομεν. Srv. 1048 a 30.

¹⁶² Aristotelés citované vyjádření směřuje k určitému publiku: „Schopné bude objasněno *těm*, kteří jej odlišují.“ Výraz διαποῦσιν lze v prvním plánu interpretovat v obecném smyslu: Pojem *dynamis* bude objasněn všem těm, kdo budou ochotní jej dělit, tj. kdo uznají, že je tvořen více významy. V druhém plánu se lze dotazovat, zda tu Aristotelés neodkazuje na dosti rozsáhle koncipovanou diskusi s megariky, která této kapitole předcházela. V tomto smyslu Aristotelovo vyjádření ukládá určitou podmínku: Pojem bude objasněn těm, kteří jej oddělují, čili odlišují od pojmu *energeia*, tedy těm, kteří vůbec uznávají, že dynaton může být i to, co současně není *energon*, a tudíž připouštějí, že v případě *dynamis* a *energeia* má smysl hovořit o samostatných pojmem, jejichž předmětná pole se nekryjí. – Důsledně vzato však asi není možné první, ani druhou interpretaci definitivně potvrdit.

není nicméně snadné říci, zda je objasnění jejího pojmu pro provedení tohoto zprostředkování dostatečně připraveno. Obsah pojmu *dynamis* kata kinésin jako takové byl objasněn, avšak úvod 6. kapitoly se vyjadřuje v tom smyslu, že účelem tohoto výkladu je vymezení pojmu *energeia*. Pojem *energeia* korelativní k pojmu *dynamis* kata kinésin je však dosud dosti neznámý.

Objasnění pojmu *energeia*, nakolik se týká *dynamis* kata kinésin, je skutečně potřebné, neboť na první pohled není nijak intuitivní, v jakém smyslu by pojem *energeia* mohl znamenat změnu, s níž je uskutečnění této *dynamis* ztotožňováno. Výraz „změna“ v běžném jazyce vyjadřuje děj, jehož prostřednictvím přechází určitá věc z jednoho stavu do druhého, jako např. změna polohy člověka, případně kontinuální pohyb, jenž není žádným konečným stavem ukončen, jako např. pohyb planet.

Pojem *energeia* stojí obecně vzato v opozici vůči *dynamis*, protože vyjadřuje něco hotového v protikladu k něčemu nehotovému, něco skutečného vůči něčemu neskutečnému. Změna ve smyslu přechodu mezi dvěma stavy, resp. nekonečného pohybu však sdílí do jisté míry charakteristiky obou těchto oblastí. Proč tedy pokládat změnu spojenou s *dynamis* kata kinésin za *energeia*?

Energeia není v tomto smyslu přechodem mezi dvěma stavy, ale uskutečněním určité schopnosti. Tím, co ve změně nabývá plně rozvinuté podoby bytí, jakou zhruba řečeno spojujeme s *energeia* v protikladu k *dynamis*, je sama schopnost, která tak prostřednictvím své formy působí zcela určitým způsobem. Rozmanitá možnost, jak je schopna konkrétně působit, případně i možnost protikladná (u rozumových *dynameis*), stejně jako možnost, zda bude působit či nikoli, je v momentu změny určována. Zatímco u neuskutečněné *dynamis* jsou si všechny eventuální možnosti působení v jistém smyslu rovny, určení, jímž je *energeia* jako změna, vylučuje, aby namísto její uskutečněné možnosti nastoupila v témže čase nějaká jiná možnost. *Energeia* znamená vyústění (protikladných) možností působení určité *dynamis* kata kinésin do určité jednoty. Tato *dynamis* může své uskutečnění přetrvat, aniž by se stala něčím jiným (schopnost bdít), anebo může být ve svém uskutečnění spotřebována (schopnost naučit se francouzsky či schopnost dřeva hořet).

5.4 Náčrt vymezení

V následujícím vyjádření Aristotelés postupuje od úvodních poznámek k samotnému výkladu. Na jeho počátku nacházíme větu, která připomíná definici:

Ἔστι δὴ ἐνέργεια τὸ ὑπάρχειν τὸ πρᾶγμα μὴ οὕτως ὥσπερ λέγομεν δυνάμει.¹⁶³

Aristotelés určuje pojem *energeia* určité věci tím, že tento charakter klade do protikladu vůči charakteru *dynamei*. Toto vyjádření však není možné pokládat za definici, protože nespĺňuje základní předpoklad, který definice vyžaduje, jestliže vymezuje definovaný termín neznámým pojmem: Podle úvodního prohlášení má být jak pojem *energeia*, tak pojem *dynamis* teprve vymezen. Aristotelovo vyjádření tedy – a není důvod to neříci jasně – určuje obsah pojmu jaksi kruhem, pomocí toho, co má být teprve dokázáno. Pokud Aristotelovo vyjádření nepředkládá výměr, je otázka, jaký je jeho účel v rámci výkladu.

Je nám již samozřejmě znám jeden pojem *dynamis*. Avšak je jasné, že tento pojem se nevypovídá o tom, co se vyskytuje na způsob *dynamis* (*hyparchein dynamei*), neboť o způsobu vyskytování věci se z pojmu *dynamis* kata kinésin dozvíme pramálo.

Navzdory své kruhovitosti má tato věta jakýsi kategorický charakter, flavour of a definition, jak říká Makin.¹⁶⁴ Říká se v ní jasně, že *energeia je (esti)* ... Toto *definiens* je pak zčásti vyjádřeno jako: Vyskytovat se určitým způsobem, totiž v protikladu k tomu, jak se vyskytuje jsoucno na způsob *dynamis*. Je zde tedy přeci jen obsaženo jisté sdělení. Tento přínos pak v podstatném smyslu závisí na poznání, jež máme o *dynamis* kata kinésin.

Dosud víme, že *dynamis* a *energeia* se vypovídají se zřetelem k pohybu – tím je vyjádřen jeden význam pojmové dvojice. Dále víme, že tyto pojmy se rozkládají i mimo oblast toho, co se vypovídá se zřetelem k pohybu, resp. změně. Mimo oblast pohybu se, jak nyní zjišťujeme, vypovídá způsob vyskytování.¹⁶⁵ Je toto tvrzení v souladu s předchozím? – Předpokladem tohoto souhlasu je, že to, co zde Aristotelés označuje jako bytí *dynamei* a jemu korelativní bytí *energeiai*, není vyčerpáno případy *dynamis* kata kinésin a změny. Zároveň však musí platit, že tyto dvě dvojice jsou v nějakém ohledu začleněny do jedné ontologické souvislosti, aby Aristotelův systém nepozbyl na soudržnosti.

Můžeme však o *dynamis* kata kinésin a změně vůbec vypovídat, že se vyskytují? Ani jeden z obou korelátů se nevyskytuje samostatně, nýbrž spočívá v substanci jako v podkladu, takže způsob jejich vyskytování z hlediska bytí *dynamei*, resp. bytí *energeiai* je závislý na způsobu bytí daného jsoucna. Tato okolnost představuje první překážku v porozumění vzájemného vztahu obou dvojic. Avšak tuto obtíž Aristotelés nejspíše předjímá, když v předchozím textu hovoří o dynaton, namísto o samotné *dynamis*. – Můžeme ji tedy

¹⁶³ 1048 a 32. „Uskutečnění tedy záleží (*esti*) v tom, že věc se vyskytuje (*to hyparchein tú pragmatos*), ale nikoli tak, jak říkáme, ve schopnosti.“

¹⁶⁴ Srv. Makin, cit. d., str. 135.

¹⁶⁵ Na tento pojem klade důraz rovněž Aubry, srv. Aubry, cit. d., str. 126.

odstranit, budeme-li uvažovat jsoucno, které je nadáno určitou *dynamis*, resp. podstupuje jistou změnu.

Uvažme například dřevěný špalek, který hoří. Dřevo má trpnou *dynamis* hořet, která je zde uskutečněna. Pokud uskutečnění této *dynamis* v určitém čase nic nebrání, pak podle všeho nejprve platí, že špalek je *dynamei* hořícím a vyskytuje se příslušným způsobem; v případě, že tato změna nastane, je hořícím *energeiai*. V případě, že tato a žádná jiná změna nenastane, bude se zde však rovněž vyskytovat konkrétní špalek, o němž je zjevně adekvátní vypovědět, že se vyskytuje *energeiai* a nikoli *dynamei*. Tento špalek je *energeiai* právě proto, že je tímto špalkem. Tato *energeia* se tedy rozkládá mimo oblast *energeia*, která se vypovídá se zřetelem ke změně. Za předpokladu, že bytí identickým (špalkem) nepokládáme za proces změny, tato *energeia* není uskutečňováním *dynamis* kata kinésin.

Aristotelova „kvazi-definice“ pojmy *dynamis* a *energeia* příliš neobjasňuje a v dalším výkladu může posloužit jen tehdy, bude-li rozvinuta a osvětlena dalším poznáním, jednu informaci však sděluje dosti zřetelně. Dozvídáme se z ní vlastně něco relativně důležitého: Zprvu jsme věděli pouze, že, co se týče našich dvou pojmů, je zde *ještě jiný zřetel než zřetel k pohybu*. Nyní vidíme, že je, že tento jiný zřetel je *zřetelem k vyskytování*.

5.5 Tři příklady

5.5.1 První příklad

V dalším vyjádření Aristotelés skutečně rozvíjí obsah podané kvazi-definice. Nečiní tak však s použitím souvislého výkladu, ale pomocí výčtu tří příkladů věcí, které nejprve výslovně uvažuje jako jsoucí *dynamei* a následně, již pouze implicitně, jako jsoucí *energeiai*:

λέγομεν δὲ δυνάμει οἶον ἐν τῷ ξύλῳ Ἑρμῆν καὶ ἐν τῇ ὅλῃ τὴν ἡμίσειαν, ὅτι ἀφαιρεθεῖν ἄν, καὶ ἐπιστήμονα καὶ τὸν μὴ θεωροῦντα, ἂν δυνατὸς ᾗ θεωρῆσαι· τὸ δὲ ἐνεργείᾳ.¹⁶⁶

¹⁶⁶ 1048 a 32 – 3. „[Na jedné straně] říkáme například, že hermovka je ve schopnosti v dřevěném špalku a poloviční [čára] v celé, protože může být vydělena, a vědoucí, jenž nenahlíží, [je ve schopnosti nahlízejícím], jestliže má schopnost (*dynatos*) nahlížet. Na druhé straně [o každém z těchto říkáme], že [je] v uskutečnění (*energeiai*).“

Výraz ἐν τῷ ξύλῳ znamená doslova „ve dřevě“. Je nicméně užitečné zdůraznit, že Aristotelés zde téměř jistě uvažuje dřevo v podobě jednotlivého, vymezeného kusu. Nelze předpokládat, že by Aristotelés měl na mysli dřevo ve významu nijak nevymezené, amorfní látky, neboť to by bylo v rozporu s jeho učením o vztahu látky a formy. Krátce řečeno, jde o dřevo ve smyslu materiálu, nikoli ve smyslu jakési prosté látky, čili o dřevo jako artefakt. Překlad nachází oporu i v sémantické analýze slova. *LSJ* na prvním místě uvádí: *wood cut and ready for use, firewood, timber*; stojí-li v singuláru má význam *piece of wood, log, beam, post*.

Ve vyjádření τῇ ὅλῃ τὴν ἡμίσειαν, je třeba rozumět γραμμῆ. Tento názor předkládá Ross a odkazuje na 1019 a 9 n. (Srv. Ross, cit. d., str. 250). Sdílí jej i de Murault, srv. cit. d., str. 241.

Aristotelés pronáší větu, jejíž smysl by vzhledem k použitým výrazům, resp. způsobu jejich použití byl pro jeho současníka obtížně srozumitelný, pokud vůbec. Je zde užito novotvaru *energeiai* a v novém významu se zde ocitá dativ substantiva *dynamis*, který tu, podobně jako korelát, nabývá de facto smyslu příslovečného určení.¹⁶⁷ – Na tomto místě si tedy můžeme představit, jakým dojmem by působila Aristotelova rozprava o *dynamis* a *energeia*, pokud by ihned přistoupila k pojednávání tohoto významu pojmové dvojice.¹⁶⁸ – Aristotelés zde napíná možnosti jazyka a chce říci něco v tom duchu, že věc, která je *energeiai*, jaksi je touto věcí, zatímco věc, která je *dynamei*, určitou věcí jaksi je i není. To je právě to, co musíme pochopit.

To první, co na předložených příkladech upoutá naši pozornost – ponecháme-li stranou celkovou bezprostřední nesrozumitelnost tohoto vyjádření –, je, že jsou vzhledem k právě podané kvazi-definici vystavěny v protikladném duchu. Zatímco v souvislosti prvního přiblížení k pojmu *energeia* hovořil Aristotelés o tom, že něco se vyskytuje, ale ne tak, že se vyskytuje *dynamei*, nyní podává příklad jsoucna, které je v prvním kroku *dynamei*, v druhém *energeiai*. Přičemž je nezbytné dodat, že první dva příklady zachycují odlišnou strukturu tohoto způsobu bytí oproti příkladu třetímu.

Tato rozdílnost je, jak je patrné, vyjádřena již na úrovni jazyka. Věnujme se nejdříve dvěma počátečním příkladům. Zde je zachycena určitá věc, která je *dynamei* v něčem jiném. Pojem *dynamei* tedy popisuje jedno jsoucno, které se jaksi vyskytuje v jiném jsoucnu. Konkrétně hovoří o sošce Herma, která je v dřevěném špalku. Jakým způsobem tedy je tato soška v surovém dřevě? – Z podaného příkladu je zjevné, že existuje důvod, proč předpokládat, že tato soška v tomto dřevě je, současně však existuje důvod domnívat, že v něm není.

Vyjářední τὸ δὲ ἐνεργεία (1048 a 35) představuje interpretační problém. Ross shrnuje moderní editorské návrhy (Schwegler, Bulinger, Bonnitz), jak konstruovat pasáž, která je v nejvyšší míře eliptická. Sám navrhuje nejprve číst θεωρήσαι τόδε ἐνεργεία, ale nakonec neshledává ani toto řešení jako zcela přesvědčivé a přidržuje se běžného čtení (*vulgate reading*), „which by no means goes beyond the limits of Aristotle’s love of compression.“ Tohoto řešení se spolu s většinou mě známých překladů přidržuje i uvedený překlad, neboť přirozeně zapadá do předkládané interpretace. Mimo jiné z něj vyplývá, že je nejen možné, ale i záhodné mluvit o *dynamis* i o *energeia* zároveň, neboť jedno vždy nějakým způsobem implikuje druhé.

¹⁶⁷ Makin v této souvislosti poznamenává: „[T]he noun is also used in the dative case with adverbial force.“ (Srv. Makin, cit. d., str. xxiii.) – Dativ slouží v klasické řečtině mimo jiné k vyjádření příslovečného určení. Vedle svého primárního a obligatorního způsobu použití (vyjadřování adresáta děje) může dativ znamenat také nějaké nepovinné doplnění – něco, co se týká místa, času, způsobu, míry, přípustky, průvodních okolností atd.

¹⁶⁸ „It would not be sensible for him to explain actuality at the start of Θ6 by contrast with the nominative *dunamis*. For there would then be pressure to understand *dunamis* in the light of Θ1–5 as capacity, as connected with change, and that would not help Aristotle to get at the broader notions of actuality and potentiality which are his concern in Θ6.“ Srv. Makin, cit. d., str. 136. K použití výrazu *dynamei*, resp. jeho korelátu Makin dodává: „As it stands that will not explain much, because the adverb potentially (the dative *dunamei*) barely featured in Θ1–5. ... the adverb potentially becomes important only in the second part of Θ—for example, in the discussion at Θ7, 1048b37–1049a18, of the conditions under which something is potentially F. It is striking that the adverbial dative *dunamei* occurs only three times in Chapters 1–5 (at Θ1, 1046a30, Θ2, 1046b25, and Θ3, 1047b1); but twenty-three times in Chapters 6–9.“ Srv. Makin, cit. d., str. 135.

Jednak platí, že dřevěný špalek je nadán takovými vlastnostmi, na jejichž základě jsme oprávněni usoudit, že může být opracován ve votivní sochu Herma: To je principiálně možné, jak pokud jde o dřevo jako takové, tak co se týče konkrétního kusu – naopak plamen ohně či galon vody ani konkrétně, ani obecně těmito vlastnostmi nedisponují. Kauzálním projevem jednotlivých vlastností dřevěného špalku jsou odpovídající *dynameis* kata kinésin. Takže pokud tyto *dynameis* uvedeme správným způsobem do chodu pomocí korelativních *dynameis* kata kinésin, bude výsledkem naší činnosti hotová socha. Jestliže této proměně nic nebrání, pak lze za určitých okolností pravdivě říci, že v dřevěném špalku je Hermova socha, totiž pokud toto bytí chápeme jako bytí *dynamei*.

To je ovšem jenom jedna stránka způsobu bytí *dynamei*. Jednak totiž platí, že na základě vlastností jsme oprávněni se domnívat, že může být opracován v něco jiného, anebo že nemusí být opracován vůbec. Dřevěný špalek je *dynamei* mnoha dalšími věci, k jejichž vytvoření jej kvalifikují jeho vlastnosti. Z této skutečnosti vyplývá jeden ohled, v němž je bytí *dynamei* neurčité. Druhý ohled plyne z toho faktu, že bytí *dynamei* nějaké věci se nemusí uskutečnit.

Obě dvě protikladné stránky charakterizují pojem bytí *dynamei*. Tato skutečnost přirozeně plyne z Aristotelova paradoxního nároku považovat pojem *dynamei* za jeden z pojmů bytí. Z našeho výkladu vyplývá, že bytí *dynamei* se rozkládá na hranici mezi ničím a něčím: Vyskytování se *dynamei* není pouhé nic, ale je to jasně vymezený stav.¹⁶⁹ Toto bytí má reálný základ ve vlastnostech, resp. v *dynameis* konkrétního jsoucna, kterým nic nebrání se uskutečnit. Tím je tento pojem odlišen od pomyslného bytí něčeho v něčem jiném, které se rozkládá tak daleko, kam až sahá naše fantazie (jako např. bytí člověka v kupě atomů). Proto se Aristotelés patrně domnívá, že je smysluplné vypovídat, že něco *je* v něčem jiném, resp. že se to vyskytuje (*hyparchein*) *dynamei* – i když to totiž není konkrétní, uskutečněné bytí (*energeia*), již je to něco, co vystoupilo nad úroveň pomyslnosti.

¹⁶⁹ Beere podává interpretaci, podle níž Aristotelés uchopuje problém existence bytí *dynamei* prostřednictvím komplexní koncepce či schématu pevně uspořádaného řetězce stádií, z nichž každé v různé míře předchází vzniku určitého jsoucna *energeiai*: Stručným způsobem zde líčí představu, v níž se od zralého člověk postupuje zpět k dítěti, k semenu a poté velkým krokem zpět až k pouhému prvku, k zemi, přičemž v překlenutém prostoru se pravděpodobně rozkládá řada stádií, které všechny nějakým způsobem předcházejí člověku *energeiai* a všechny v bytí člověkem svým způsobem mohou vyústit. – Proč se na základě tohoto náhledu nedomnívat, že všechny jsou stejně legitimně – v příslušné míře – člověkem *dynamei*? Proč například po vzoru atomistického názoru jsoucího nepokládat i nejjednodušší konstitutivní prvky universa za jsoucí všemi možnými jsoucny *dynamei*? Podle Beera Aristotelova otázka po podmínkách bytí *dynamei* dostává v rámci tohoto schématu určitou podobu. V tomto rámci ji lze reformulovat do následující podoby: Na jakém stupni tohoto řetězce je určité jsoucno *dynamei* jiným jsoucnem? Díky této formulaci bude moci Aristotelés předložit řešení, které zhruba říká, že být jsoucnem *dynamei* obnáší vlastnictví náležitě *dynamis*, které je charakteristické jen pro velmi omezený rozsah celého řetězce. Parafrázuji Beerův výklad, obsažený v Beere, cit. d., str. 231 nn.

Zároveň však platí, že věc jsoucí *dynamei* není věcí v plném slova smyslu. Vůči pouhému pomyslu je relativním jsoucnem, vůči věci jsoucí *energeiai* je relativním nejsoucнем. – Tuto diferenci ontologické *dynamis* vůči korelativní *energeia* je obtížné vyjádřit jinak, než pouhým negativním vymečováním. V tomto případě je možné, v duchu Aristotelova metodického postupu, porovnat *energeia* příslušející k *dynamis* kata kinésin s *energeia*, jež přísluší k bytí něčím *energeiai*.

Dynamis kata kinésin se uskutečňuje ve změně. Jakožto neuskutečněná tato *dynamis* rovněž existuje. Rozdíl mezi ní a její *energeia* spočívá v tom, že ve svém uskutečnění se určitá *dynamis* kata kinésin stává konkrétní: Jakákoli *dynamis* kata kinésin nabývá zcela určitých rysů teprve prostřednictvím vzájemného působení korelativní *dynamis*. – Bytí *dynamei* má v tomto ohledu podobný charakter: Tak jako v případě *dynamis* kata kinésin, např. dřeva hořet, i zde je dáno pole rozmanitých uskutečnění, z nichž je vždy zvoleno – totiž konkretizováno – jen jedno, a díky tomu nabývá nového způsob bytí. Je to právě tento rys, co nezaměnitelně odlišuje *dynamis* a *energeia* v ontologickém smyslu: Jsoucno, které je *dynamei* nemá určitý charakter; v jakémkoli bytí *dynamei* není zahrnuta pouze řada potenciálních realizací, ale také řada možností relativně protikladných (např. socha Herma jako krásná či ošklivá); všechny tyto rozmanité eventuality jsou však podmíněny fundamentální možností: zda se bytí *dynamei* vůbec uskuteční – neexistuje totiž žádná logická nutnost a vposled ani absolutní nutnost fyzikální, která by k tomu vedla.¹⁷⁰

Ze souvislosti mezi 6. kapitolou a klíčovými kapitolami první poloviny knihy je možné rovněž odvodit vysvětlení pro skutečnost, že předložené příklady jsou formulované v opačném duchu oproti předcházející kvazi-definici. První kapitoly objasňují primárně pojem *dynamis* kata kinésin, zatímco korelativní pojem *energeia* se učíme chápat relativně k němu. V nové fázi zkoumání, která staví na fázi předcházející tedy postupujeme v témže, známém pořadí.

5.5.2 Druhý příklad

Druhý příklad, příklad úsečky a její poloviny, sdílí stejnou ontologickou strukturu jako příklad první, což se projevuje již na jazykové rovině. Zdá se tedy, že jsme oprávněni říci, že v tomto případě platí *mutatis mutandis* totéž, jako v příkladě předchozím. Pokud by nicméně vyjadřoval vposled to samé,¹⁷¹ pak není důvod, aby jej Aristotelés zmiňoval. – Již vícekrát

¹⁷⁰ Zcela determinovaný kauzální nexus nerozumové přírody je narušen skutečností lidské svobody. Srv. Aubry, cit. d., str. 125 n.

¹⁷¹ Jak se domnívá Beere i Makin. Srv. Beere, cit. d., str. 175; Makin, cit. d., str. 135 n.

jsme viděli, že Aristotelés nakládá se slovy obezřetně, důmyslně a také poněkud šetrně – každou redundantní, stejně jako mylnou pasáž byl tedy jistě schopen vyloučit.¹⁷² Proto je naopak rozumnější předpokládat, že Aristotelés na první pohled nadbytečnou zmínkou sleduje specifický záměr.

Je pravda, že ilustrovaná ontologická struktura zde sdílí analogické rysy jako v předchozím případě, je nicméně poněkud zarážející, že ze všech příkladů, které si Aristotelés mohl vybrat, zvolil právě příklad geometrického objektu. Na základě Aristotelova pojetí matematických entit se můžeme zhruba domnívat, že tento objekt existuje pouze *logoi*, totiž jako separované od látky: Matematické objekty jsou to *ta ex afaireseós* mající *noétiké hylé*. – Tato volba je překvapivá z toho důvodu, že bezprostředním východiskem Aristotelova výkladu je koncepce *dynamis* kata kinésin – výtěžek jejího zkoumání byl užitečně využit v předcházejícím příkladě. Vlastnictví této *dynamis* je však s pomyslným jsoucnem neslučitelné.

Pokud tedy chce Aristotelés vymežit další významy pojmu *energeia* a pokud – jak se vzápětí dozvíme – tyto významy nejsou všechny redukovatelné na jeden pojem, pak je možné, že mu mohlo připadat relevantní pojednat zvlášť i *energeia*, která jsou spojena s bytím pomyslných jsoucn. Neboť i v rámci pravdivých zákonitostí týkajících se pomyslného jsoucn dochází k uskutečnění. Tato *energeia* je však nutně odlišná od *energeia* fyzikálních jsoucn, přestože má z vnějšího hlediska stejnou strukturu.

5.5.3 Třetí příklad

Nacházíme se v části textu knihy *Théta*, která přináší ilustraci Aristotelovy tentativní definice, jež klade rozdíl mezi způsobem vyskytování se na způsob *dynamis* a na způsob *energeia*. Aristotelés nicméně nepodává jednoduše jeden příklad určitého jsoucn *dynamei* a pak druhý téhož *energeiai*. Ve skutečnosti předkládá tři příklady jsoucn na způsob *dynamei*, zatímco příklady jeho korelátu explicitně nezmiňuje a ponechává je na čtenářově úsudku. – Jakkoli v případě prvních dvou příkladů je zjevně možné hájit tvrzení, že jejich účelem je ilustrovat v zásadě tutéž ideu, třetí příklad vnáší do úvahy jinou myšlenku: Nahlížející není ve vědoucím, neboť vědoucí nezanikne uskutečněním nahlížení, bude týž, avšak jiným způsobem.¹⁷³

¹⁷² Srv. Makin, cit. d., str. 135: „Aristotle was presumably perfectly capable of dropping passages which do not achieve their purpose.“

¹⁷³ V analogické pasáži v knize *Delta* je tento příklad nápadněji oddělen od příkladů vyskytování něčeho v něčem. Všimá si toho Makin: „It is noteworthy that (iii) is also separated from (i) and (ii) in the Met. Δ7

Příklad představuje člověka, který je vědoucí, ale není nahlízející (θεωροῦντες). Výchozí interpretační otázka v tomto případě zní: Jakým způsobem bytí *dynamei* charakterizuje vědouceho, který své vědění nenahlíží? – Existují přinejmenším tři možnosti výkladu tohoto vztahu: 1. Nenahlízející vědoucí je vědoucím pouze *dynamei*. 2. Tento vědoucí je *dynamei* vědoucím konkrétním způsobem. 3. Nenahlízející vědoucí je *dynamei* užívajícím své vědění. – Následná interpretační otázka pak zní, v jakém vztahu je tento příklad k předcházejícím dvěma příkladům a jak souvisí s podanou kvazi-definicí, jejíž obsah je tvořen pojmy *energeia* a *dynamis*, ale také pojmem vyskytování. Nejprve postoupíme k zodpovídání výchozí otázky:

1. První interpretační návrh předpokládá, že vědoucí, který příslušné vědění nenahlíží je sice oprávněně nazýván vědoucím, je jím však pouze *dynamei*. Toto čtení tedy říká, že daný člověk má dostatečné předpoklady – včetně schopnosti nahlížet –, aby dosáhl určitého vědění a zároveň neprovádí příslušný akt nahlédnutí, a proto je vědoucím *dynamei*. Tato myšlenka se sama o sobě zdá plausibilní, patrně však netanula Aristotelovi na mysl, když konstruoval tento příklad.

K odmítnutí této interpretace vedou především dva důvody. Jednak je to syntaktická a jednak sémantická stránka vyjádření, neboť pokud by Aristotelés skutečně chtěl hovořit o vědoucím *dynamei*, mohl by se vyjádřit pregnatněji a zcela se obejít bez výrazu θεωρησαι.

2. Druhá možnost vychází z následující úvahy: Vědoucí, který vědění nenahlíží, je vědoucím *dynamei*, avšak nikoli *simpliciter*, ale z hlediska *určitosti* příslušného vědění. Tento výklad předpokládá, že vědoucí dosáhl konkrétního poznání, pokud jej ovšem aktuálně neuvažuje, disponuje jím pouze v jistém oslabeném smyslu. Teprve prostřednictvím připomenutí a opětovného pochopení podstaty poznané věci nabývá vědění v plném smyslu. – Rozlišení, které je zde vedeno se podobá Husserlově distinkci mezi pouhým míněním a vyplněním, např. v případě Pythagorovy věty. Tato interpretace tedy vychází z intuice, podle níž máme sice aktuálně poznání mnoha – i relativně dosti formálních – vědomostí, avšak ne vždy je nám bezprostředně zjevný jejich smysl, proto lze rozlišit dvojí pojem vědění.

Druhé čtení by asi nejnázve zapadalo do dosavadní interpretace 6. kapitoly, kterou tato práce předkládá: Z její platnosti by vyplývalo, že distinkci mezi *energeia* a *dynamis* lze napříč rozmanitými případy artikulovat pomocí rozdílu určitého a neurčitého. Avšak tuto interpretační možnost je třeba vyloučit. Pochopení, které přináší, je snad s Aristotelovým příkladem slučitelné a patrně je nevyvrací ani daný kontext, ale nelze pro ně snést dostatek

passage (1017b3–5): (i) and (ii) are there given as examples concerning substances (1017b6), as distinct from (iii).“ Srv. Makin, cit. d., str. 136.

dalších dokladů, na jejich základě bychom mu mohli dát zřetelný tvar, a svědčí proti němu jiná místa Aristotelského korpusu.¹⁷⁴

3. Třetí možnost, jak danému vyjádření porozumět, předpokládá, že vědouce, který nenahlíží, ví v plné míře, ale své vědění neužívá. To znamená: Jeho vědění je skutečné a není v žádném ohledu deficientní jakožto vědění, je však *dynamei* z hlediska svého uplatnění a v tomto smyslu je s ním spojena neúplnost, kterou je obecně vyznačena *dynamis*. Pojem θεωρῆσαι zde tedy má význam „nahlížet“ ve smyslu „pohlížet“ či „zaměřovat svoji pozornost na“, případně „uvažovat“.¹⁷⁵

Beere poznamenává, že vědouce je vědoucím nikoli na základě toho, že své vědění používá, ale protože ví.¹⁷⁶ Skutečnost jeho vědění tvoří spolu se schopností nahlížet jistou *dynamis*. Pro interpretaci 6. kapitoly, resp. pro výklad pojmu *energeia* je zásadní otázkou, zda se tato *dynamis* odlišuje od *dynamis* kata kinésin, anebo jí ve skutečnosti určitým způsobem je: Na první pohled totiž uskutečnění *dynamis* nahlížet vědění *neznamená* její konkretizaci, ani *nezpůsobuje* změnu v jiném nebo nakolik je jiné – představuje totiž toliko zaměření pozornosti na to, co zde již bylo v plné určitosti k okamžité dispozici.

Mohli bychom uvažovat, že na základě *nového poznání* je bytí poznávajícího v určitém smyslu proměněno v *jiné*: Jeho vědění jako takové by takto bylo v daném ohledu nejprve *dynamei* a poté *energeiai*. V případě *použití* vědění jde stále o *totéž* vědění, které je jednou mimo pozornost a jednou v jejím středu. – Je ovšem možné namítnout, že jestliže nové poznání představuje kvalitativní či kvantitativní akcidentální vývoj, pak změna pozornosti také znamená přeměnu určitého případku substance, který bychom byli schopni identifikovat v rámci kategorií. Je ale tato změna táž změna, která koreluje s *dynamis* kata kinésin? – Dosavadní výklad mluví spíše ve prospěch záporné odpovědi. Podívejme se v čem přesně spočívá důvod domnívat se, že *dynamis* vyjádřená v příkladu nahlízejícího *není* ve skutečnosti *dynamis* kata kinésin.

Srovnáme-li *dynamis* nahlízejícího s příklady *dynamis* kata kinésin, zdá se, že tento důvod spočívá v tom, že *energeia* nahlížení vědění *neznamená* změnu v jiném nebo nakolik je jiné: Oheň působí změnu ve dřevě a lékař způsobuje změnu v sobě samém, pokud vůči sobě aplikuje lékařskou *dynamis* – nevztahuje se totiž k sobě v tom ohledu, v němž je schopen

¹⁷⁴ Ve srovnání s příklady, které snáší Beere. Srv. výše.

¹⁷⁵ Překlady se poněkud různí: Beere: Someone who is not contemplating is [in capacity] a knower, if he is able to contemplate.“ Duminil-Jaulin: „Celui qui n'est pas en train d'étudier, nous le disons savant s'il a la puissance d'étudier.“ Makin: „Someone not contemplating we call a knower, if he is capable of contemplating.“ Tricot: „Nous appelons savant en puissance, celui que ne spécule pas, s'il a la faculté de spéculer.“ Srv. cit. d., ad loc.

¹⁷⁶ Tento postřeh přejímám z Beerova výkladu. Srv. Beere, cit. d., str. 175 – 7. Beere však ve výkladu neodlišuje schopnost nahlížet a vědění jako předmět nahlížení, proto se od jeho výkladu interpretace v dalším kroku odchyluje.

lécit. *Dynamis* použít určité vědění se však podle všeho vztahuje přímo k používání vědění, resp. schopnost bytí vědomým si určitého vědění se vztahuje právě k tomu, zda si ho je vědoucí vědom. – Je možné usoudit, že použití, resp. uvědomění vědění nezpůsobuje jeho změnu: Uvědomělost a neuvědomělost *vědění* v duši nepředstavuje změnu v předmětu. Oba stavy se neodlišují na základě proměny inherentní vlastnosti vědění. Ani vědoucí se nemění v tom ohledu, že nezískává žádnou novou vlastnost, avšak mění se patrně v tom (akcidentálním) smyslu, že nyní nahlíží něco, čeho si zprvu nebyl vědom. Proto snad v tomto příkladu používá Aristotelés dvě různá označení: Vědoucí před nahlížením věděl a po nahlédnutí rovněž ví, avšak vědoucí nenahlížel a nyní nahlíží.¹⁷⁷ Schopnost nahlížet by tedy mohla znamenat změnu ve vědoucím nakolik je nahlízející, totiž pokud uznáme, že tento proces je procesem *kinésis*: Schopnost nahlížet nepůsobí totiž na vědoucího z hlediska jeho vědění. – Pokud spolu s Beerem hovoříme o tom, že vědění je jedna vlastnost, kterou je možno mít dvojitým způsobem,¹⁷⁸ je možné pochybovat o tom, zda je nabytí jiného způsobu změna ve smyslu *kinésis*, resp. *metabolé*, ale nikoli o tom, zda k nějaké proměně vůbec došlo.

V případě tvrzení, že třetí příklad představuje *dynamis* nového typu bychom se tedy neměli unáhlit. Hlavní námitka proti Beerově interpretaci třetího příkladu tkví v liteře textu 6. kapitoly, resp. celé knihy *Théta*. Podle jeho názoru Aristotelés uvádí na tomto místě *dynamis*, která nebyla dosud probírána. Je to právě příklad nahlízejícího vědoucího, kde se s ní údajně setkáváme. Na rozdíl od *dynamis* se zřetelem k vyskytování, která je uvedena tentativní definicí, se s ní tedy střetáváme zcela abrupně. K tomu lze dodat, že ani v dalším průběhu kapitoly se o *dynamis*, kterou identifikuje Beere, nedozvíme žádnou specifickou informaci. Patrně nejdůležitější skutečností, co jejího poznání týče, je, že Beerem popsaná *dynamis* není zahrnuta v závěrečném analogickém vymezení *energeia*: Zde je zde řeč jen o *energeia* ve smyslu *kinésis* a *úsia*.¹⁷⁹ Jestliže tedy bude Beere chtít vyložit místo této *dynamis* ve finální analogii, bude muset označit text za v tomto ohledu neúplný a zrekonstruovat paralelní vymezení analogie.¹⁸⁰

Existuje tedy přinejmenším dobrý důvod domnívat se, že v schopnost nahlížení vědění představuje *dynamis* kata *kinésin*. Rozřešení tohoto problému by předpokládalo analyzovat z hlediska uskutečnění takový duševní proces, který sdílí stejnou či příbuznou strukturu jako náš příklad. – V knize *O duši* vykládá Aristotelés své pojetí duševního procesu, kterým je smyslové vnímání. Aristotelés zde analyzuje slyšení (a posléze vidění) po stránce jeho

¹⁷⁷ καὶ ἐπιστήμονα καὶ τὸν μὴ θεωροῦντα. 1048 a 34.

¹⁷⁸ „The thought is merely that, at least for some properties, there are two ways of having a property.“ Srv. Beere, cit. d., str. 177.

¹⁷⁹ τὰ μὲν γὰρ ὡς κίνησις πρὸς δῦναμιν τὰ δ' ὡς οὐσία πρὸς τινα ὄλην. 1048 b 9.

¹⁸⁰ Tak také činí. Srv. Beere, cit. d., str. 187 – 208.

energeia a konstatuje, že tato *energeia* je jedna a zároveň dvojí: Přináležejí jak slyšícímu, tak slyšenému, přičemž obě tyto *energeiai* jsou v jednom ohledu dvě a v jiném ohledu jediným uskutečněním.¹⁸¹ Toto pojetí předpokládá, a to je pro nás je v této souvislosti zajímavé, že ve slyšení se uskutečňuje trpná *dynamis* slyšeného být slyšeno, to znamená *dynamis* kata kinésin. Je však otázka, zda má tento příklad tutéž či alespoň podobnou strukturu, jako příklad nahlížení vědění. Slyšení je proces smyslového vnímání, který je podstatně charakterizován kauzálním procesem probíhajícím ve fyzikálním světě. Není jisté, zda Aristotelés předpokládá podobný kauzální proces také ve spojitosti s nahlížením. Je však také možné pochybovat, že Aristotelés předpokládá v rámci sublunárního světa děj, který byl čistě intelektuální povahy, prostý veškeré tělesné látky. – S výjimkou této odlišnosti je však struktura obou procesů táž: Nahlízející nahlíží určité vědění, jehož existence na nahlížení nezávisí, a proto je zde *energeia* v jistém smyslu dvojí a v jiném smyslu jediná. Na základě toho se můžeme podmíněčně domnívat, že existuje také trpná *dynamis* vědění být nahlíženo, čili *dynamis* kata kinésin.

Interpretaci tohoto příkladu v tuto chvíli nemůžeme uzavřít, budeme se k ní muset vrátit v souvislosti s výkladem analogického vymezení *energeia*, které představuje přirozený *telos* šesté kapitoly a z jehož hlediska proto nabývají pracovní příklady svého finálního smyslu. – Již nyní však můžeme konstatovat dvě důležité skutečnosti:

Jednak je to zjištění, že i v tomto příkladě hraje důležitou roli determinace, resp. konkretizace, kterou jsme již spatřili u předcházejících příkladů. *Dynamis* nahlíženet nabývá svého určení podobně jako *dynamis* ohně hořet, protože platí, že nahlíží teprve tehdy, když se jejím předmětem stane určité vědění. Existuje však přinejmenším ještě jeden, fundamentálnější význam, v němž lze o *dynamis* nahlíženet vypovídat *energeia* jakožto její konkretizaci: *Dynamis* nahlíženet, nakolik je pouhou *dynamis*, může v témže buďto nahlíženet, anebo nahlíženet nemusí – toto je základní determinace, která ji odlišuje od její *energeia*, jakmile totiž jednou vědoucí *energeiai* nahlíží nemůže v témže nenahlíženet.

¹⁸¹ ἡ δὲ τοῦ αἰσθητοῦ ἐνέργεια καὶ τῆς αἰσθήσεως ἡ αὐτὴ μὲν ἐστὶ καὶ μία, τὸ δ' εἶναι οὐ τὸ αὐτὸ αὐταῖς· λέγω δ' οἷον ὁ ψόφος ὁ κατ' ἐνέργειαν καὶ ἡ ἀκοὴ ἢ κατ' ἐνέργειαν· ἔστι γὰρ ἀκοὴν ἔχοντα μὴ ἀκούειν, καὶ τὸ ἔχον ψόφον οὐκ αἰεὶ ψοφεῖ, ὅταν δ' ἐνεργῇ τὸ δυνάμενον ἀκούειν καὶ ψοφῇ τὸ δυνάμενον ψοφεῖν, τότε ἢ κατ' ἐνέργειαν ἀκοὴ ἅμα γίνεται καὶ ὁ κατ' [426a] ἐνέργειαν ψόφος, ὡν εἶπειεν ἂν τις τὸ μὲν εἶναι ἄκουσιν τὸ δὲ ψόφῃσιν. εἰ δὲ ἔστιν ἡ κίνησις (καὶ ἡ ποίησις καὶ τὸ πάθος) ἐν τῷ κινουμένῳ, ἀνάγκη καὶ τὸν ψόφον καὶ τὴν ἀκοὴν τὴν κατ' ἐνέργειαν ἐν τῷ κατὰ δύναμιν εἶναι· ἢ γὰρ τοῦ ποιητικοῦ καὶ κινήτικοῦ ἐνέργεια ἐν τῷ πάσχοντι ἐγγίνεται· διὸ οὐκ ἀνάγκη τὸ κινεῖν κινεῖσθαι. ἢ μὲν οὖν τοῦ ψοφητικοῦ ἐνέργειά ἐστὶ ψόφος ἢ ψόφῃσις, ἢ δὲ τοῦ ἀκουστικοῦ ἀκοὴ ἢ ἀκουσις· διττὸν γὰρ ἡ ἀκοὴ, καὶ διττὸν ὁ ψόφος. ὁ δ' αὐτὸς λόγος καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων αἰσθήσεων καὶ αἰσθητῶν. ὥσπερ γὰρ καὶ ἡ ποίησις καὶ ἡ πάθησις ἐν τῷ πάσχοντι ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ ποιῶντι, οὕτω καὶ ἡ τοῦ αἰσθητοῦ ἐνέργεια καὶ ἡ τοῦ αἰσθητικοῦ ἐν τῷ αἰσθητικῷ. ἀλλ' ἐπ' ἐνίων μὲν ὠνόμασται, οἷον ἡ ψόφῃσις καὶ ἡ ἀκουσις, ἐπ' ἐνίων δ' ἀνόνομασται ἄλλοι· ὄρασις γὰρ λέγεται ἢ τῆς ὄψεως ἐνέργεια, ἢ δὲ τοῦ χρώματος ἀνόνομαστος, καὶ γεῦσις ἢ τοῦ γευστικοῦ, ἢ δὲ τοῦ χυμοῦ ἀνόνομαστος. ἐπεὶ δὲ μία μὲν ἐστὶν ἐνέργεια ἢ τοῦ αἰσθητοῦ καὶ τοῦ αἰσθητικοῦ, τὸ δ' εἶναι ἕτερον, ἀνάγκη ἅμα φθεῖρεσθαι καὶ σώζεσθαι τὴν οὕτω λεγομένην ἀκοὴν καὶ ψόφον, καὶ χυμὸν δὴ καὶ γεῦσιν, καὶ τὰ ἄλλα ὁμοίως· τὰ δὲ κατὰ δύναμιν λεγόμενα οὐκ ἀνάγκη· Srv, Aristotelés, *De an.*, 425 b 25 – 426 a 17. Na tento fakt upozorňuje Aubry v souvislosti s výkladem příkladu vidícího v druhé řadě Aristotelových příkladů. Srv. Aubry, cit. d., str. 127, pozn. 1.

Jednak platí, že pokud vědoci nahlíží své vědění, pak jej nahlíží za určitým účelem, nikoli nahodile: buďto pasivního pochopení, nebo činné duchovní práce. Pojem uskutečnění nahlížení je tedy spojen s pojmem účelu. S tím souvisí, že jak tato *dynamis*, jejíž povahu zatím neurčuje, tak *dynamis* kata kinésin přísluší substanci jako to, co substance uplatňuje za účelem naplnění svého bytí.

5.5.4. Rozdíly a podobnosti

Zčásti je úkolem série tří příkladů dodat určitý význam Aristotelově tentativní definici pojmu *energeia*, a tak lépe objasnit, v čem spočívá jeho obsah a jednota, zčásti spojit dřívější a nový výklad, a to pomocí třetího příkladu, který je buď příkladem *dynamis* kata kinésin, nebo s ním příbuzný. Jaké poučení si z této ilustrace můžeme vzít? Porovnejme některé jejich shodné a rozdílné rysy.

Pokud na základě předložené interpretace postavíme první dva příklady a příklad třetí vedle sebe, všimneme si, že nápadně ilustrují vzájemnou nepřevoditelnost: Socha či polovina úsečky se může vyskytovat, nemůže však být při díle,¹⁸² naopak nahlízející se nemůže v témže smyslu vyskytovat, může však být nahlízející *energeiai*; pokud je určité jsoucno *energeiai* v jen jednom z těchto ohledů, není tím vyčerpán přinejmenším jeden ohled, v němž může být současně *energeiai*: Člověk může být *energeiai* člověkem a současně *energeiai* nahlízející.

Tento rozdíl dává Aristotelés výrazně najevo, když hovoří v prvních dvou případech vždy o dvou různých věcech, zatímco v posledním příkladu o téže věci. Ponechme stranou otázky ontologického statusu artefaktu či geometrického objektu a podívejme se, co na základě této odlišnosti můžeme pochopit.

První dvojice nás konfrontuje s příkladem dřevěného špalku, z něhož může být vytvořena socha Herma. Příklad sugeruje, že v případě kusu dřeva jde o něco nehotového či beztvareho. Ve skutečnosti je však dřevěný špalek hotovým jsoucnem a artefaktem právě tak, jako je jím socha a naopak hermovka není – v určitém smyslu – ničím jiným než dřevěným špalkem určitého tvaru. Příklad je ovšem řízen perspektivou hermovky, která nás zajímá, protože je tím, co je nyní *dynamei* a co může být *energeiai*, zatímco špalek je pouze *energeiai*. Tato skutečnost (bytí špalku *energeiai*) je však pro příklad klíčová: Hermovka se vyskytuje *dynamei*, protože dřevěný špalek se vyskytuje *energeiai*. Jeho *energeia* slouží tedy jako podklad pro bytí hermovky. Tato skutečnost je v souladu s intencí příkladu: Z

¹⁸² Zde se dopouštím určitého zjednodušení předpokládaje, že votivní socha nemůže být *sama o sobě* při díle, ale že je užití má jiný charakter než použití vědění, protože předpokládá věřícího.

perspektivy našeho příkladu je to totiž hermovka, co je cílem, a proto se špalek jeví jako látka neboli podklad, kdežto hermovka jako forma.

Totéž *mutatis mutandis* platí v případě v úsečky a její poloviny: Obojí je artefaktem lidské představivosti, jedno je a druhé bude stejným způsobem dokonalé dokonalé, avšak jedno slouží jako podklad pro bytí druhého, k jehož vytvoření v geometrickém prostoru nás vede nějaký účel.

Třetí příklad je vzhledem k dosavadnímu vývoji našeho chápání *dynamis* a *energeia* poněkud překvapivý. Očekávali bychom, že budeme konfrontováni s jistou koncepcí vědouceho *dynamei* a *energeiai*, v níž vědět *dynamei* ve skutečnosti znamená tolik co aktuálně nevědět. Na místo toho nám Aristotelés líčí protiklad vědouceho člověka, který má pouhou schopnost nahlížet předmět svého vědění a vědouceho, který jej skutečně nahlíží. Zatímco první příklady hovoří o jsoucnu, které jako takové není, nevyskytuje se, ačkoli pro jeho bytí existuje reálný základ v něčem jiném, třetí příklad líčí jsoucno, které je plně jsoucí a disponuje dostatečnou *dynamis* a ta jednou pouhou *dynamis*, jednou uskutečněním. – Je možné říci, že ve všech příkladech je zachycen určitý specifický *způsob* bytí, avšak pojem „*způsob*“ je zde pokaždé užit v jiném smyslu: V prvním případě jde o způsob bytí určitým jsoucnem jako takovým, v druhém o způsob bytí jsoucna v určitém stavu.

Dynamis, kterou Aristotelés spojuje s nahlížením, je i v tomto případě závislá na předchůdné *energeia*, v níž se nachází jako v podkladu. Nadto je v tomto případě je na této *energeia* závislá rovněž *energeia* spojená s věděním. Podmiňující *energeia* je příčinou toho, že nahlízející a nenahlízející vědouce je jeden a týž. Pokud by zde tato jednota neexistovala, znamenalo by to že *dynamis* a *energeia* spojené s věděním jsou ve skutečnosti *dynamis* vyskytovat se jako jiné jsoucno a jeho uskutečnění. – Z výkladu vyplývá, že touto fundující *energeia* je právě *energeia* vyskytujícího se jsoucna z předchozích příkladů. Třetí příklad je tedy v nápadném kontrastu vůči prvním dvěma, neboť jeho pochopení je závislé porozumění předchozím.

Z porovnání také vyplývá, že v prvních dvou příkladech se přesně vzato nemluví o *dynameis* kata kinésin také proto, protože patrně neexistuje takováto *dynamis* ve smyslu *dynamis* stát se sochou – existuje toliko *dynamis* být nějak opracován.

Co se týče shodných prvků, *dynamis* je ve všech případech charakterizována neurčitostí a účelností, zatím *energeia* určitostí a naplněním účelu. – Úkolem první série příkladů je tedy ukázat rozdíl a shodu mezi *dynamis*, resp. *energeia* spojenou s vyskytováním a schopností, resp. *energeia*, která co do své struktury přinejmenším podobná *dynamis* kata

kinésin, resp. kinésis. Pokud danou pasáž interpretujeme za pomoci toho, co známe, zdá se, že toto odlišení a nastolení nového tématu je zde v hlavních provedeno názorně.¹⁸³

5.6 Analogia a epagóge

Dříve než pokročíme dál v interpretaci textu 6. kapitoly, zeptejme se, čeho bylo doposud dosaženo. – Aristotelův program je zhruba řečeno rozdělen do tří kroků: Nejprve konstatuje, že je podáno vysvětlení *dynamis* kata kinésin, přičemž se implicitně rozumí, že z pojednání jejího pojmu vyplývá i určení korelativního pojmu *energeia*. Tento krok tvoří tedy východisko výkladu. Dále, v druhém kroku, Aristotelés formuluje hlavní záměr dané kapitoly: Vymezení termínu *energeia* bez dalšího určení. A nakonec ohlašuje úkol objasnění pojmu *dynamis* (přesně řečeno dynaton) a to jako jakýsi souběžný cíl hlavního záměru.

Prvním přínosem kapitoly k naplnění tohoto programu je tentativní definice *energeia*. Jejím účelem podle všeho není podat hledaný výměr, ale spíše předvést charakteristický rys, jímž se také vyznačuje pojem *energeia*, totiž rys, který demonstruje nápadnou odlišnost vůči vlastnostem *energeia*, pokud ji pojímáme jako změnu. Následně je toto obecné tvrzení ilustrováno příklady, které rozmanitost pojmu *energeia* a odlišnost vůči nám dosud nejznámějšímu pojmu *energeia* dále rozvíjejí. Je tedy zjevné, že dosavadní postup Aristotelova výkladu nepřináší sice naplnění záměru 6. kapitoly, nýbrž poměrně efektivně – a také poněkud elipticky – pro jeho dosažení připravuje půdu.

Zlom v postupu kapitoly představuje pasáž, která bezprostředně následuje. Informuje nás o tom, s jakou mírou přesnosti a jakým způsobem je možné pojem *energeia* definovat:

Δῆλον δ' ἐπὶ τῶν καθ' ἕκαστα τῆ ἐπαγωγῆ ὁ βουλόμεθα λέγειν, καὶ οὐ δεῖ παντὸς ὄρον ζητεῖν ἀλλὰ καὶ τὸ ἀνάλογον συνορᾶν¹⁸⁴

Citovaná pasáž upravuje naše očekávání: Vyjadřuje se v tom smyslu, že *energeia* není zachycena jednoznačným pojmem, a proto nemůžeme předpokládat její regulérní definici. Existuje nicméně signifikantní stupeň jednoty tohoto pojmu. Ten odpovídá analogickému

¹⁸³ Makin se domnívá, že tato pasáž je zcela nejasná a jejím jediným úkolem je vzbudit dojem rozmanitosti a tím motivovat následnou evokaci pojmu analogie: „But we should not simply pass over 1048a30–5 as an attempt which fails where 1048a37–1048b9 succeeds. Aristotle was presumably perfectly capable of dropping passages which do not achieve their purpose. ... The passage 1048a30–5 motivates the appeal to analogy at 1048a35–7, because the fact that it is not a very helpful explanation reveals the limitations of one way of approaching the general actuality–potentiality distinction.“ Srv. Makin, cit. d., str. 135.

¹⁸⁴ 1048 a 35 – 7. „To, co chceme říci, je zjevné na jednotlivých [případech], [a to] pomocí indukce (*epagóge*) – není nutné pátrat po výměru (*horos*) všeho, nýbrž [je] rovněž [zapotřebí] nahlížet analogii [mezi jednotlivými případy].“

významu jednotlivých charakteristických *energeiai*. Přeci jen je tedy možné získat určité vymezení *energeia* – abychom ho dosáhli, budeme vycházet z indukce jednotlivých charakteristických případů.

Pasáž je na první pohled stěží srozumitelná. Před interpretací stojí jednak úkol určit význam stěžejních pojmů pasáže: indukce a analogie, jednak identifikovat její předmět, totiž „jednotlivé případy“ a tuto identifikaci zdůvodnit. – Na druhou stranu to, co nyní Aristotelés žádá – abychom nahlédli, že neexistuje jednoznačná definice pojmu *energeia* – není samo o sobě nepochopitelné. Vzhledem k dosavadnímu výkladu působí tento požadavek naopak vcelku přirozeně: Řada příkladů, která byla právě podána, vyvolává na prvním místě dojem různorodosti. Pro tento dojem zde nyní nalézáme jméno a pojmové uchopení.

Pomocí první řady příkladů mohl tedy Aristotelés chtít doložit tvrzení, které se na ilustraci výslovně odvolává. Citované vyjádření se však příklady nejen otevírá, ale i druhou řadou příkladů pokračuje. Ve skutečnosti teze, která zde bude vyřčena, bude předmětem úvahy až do konce interpretované části kapitoly 6. O těchto, druhých příkladech Aristotelés pravděpodobně hovoří v interpretované větě, a proto je, jakož i následující tvrzení vyřčena v jedné souvislosti s ní, budeme muset do jisté míry brát v potaz již při výkladu této věty.¹⁸⁵

5.6.1. Nástroje metafyziky

Vymezení pojmu *energeia* je spolu s určením *dynamis* hlavním cílem knihy *Théta*,¹⁸⁶ vzhledem k tomu je poněkud překvapivé, že teprve nyní, po dokončení výkladu obsaženém v prvních pěti kapitolách a po uplynutí větší části jádra kapitoly 6. se dozvídáme, že výměr ve smyslu *horos* tohoto pojmu nemůže být podán. Nadto, namísto toho, aby Aristotelés prostě konstatoval, že se tento pojem vypovídá analogicky, praví – jistým defenzivním tónem –, že *není nutné* hledat tento typ vymezení za všech okolností. – Co se tímto restriktivním a zároveň uvolňujícím prohlášením chce říci?

Z výkladu první řady příkladů vyplynulo, že *energeia* se může vypovídat o témže jsoucnu v jediný okamžik ve více ohledech. Platí, že je nemožné podat *společný* výměr toho, co je ve stejném čase a v témže podkladu navzájem různé. Z toho vyplývá, že pojem *energeia* se nevypovídá synonymně.¹⁸⁷ Pro všechny rozmanité naopak existuje společné jméno, a proto platí, že se tento pojem vypovídá homonymně.

¹⁸⁵ Druhá řada příkladů: 1048 a 7 – 1048 b 4.

¹⁸⁶ Srv. 1045 b 34.

¹⁸⁷ συνώνυμα δὲ λέγεται ὅν τό τε ὄνομα κοινὸν καὶ ὁ κατὰ τοῦνομα λόγος τῆς οὐσίας ὁ αὐτός. Srv. Arist., *Cat.* 1 a 6 – 7. Pojem *logos* v tomto vyjádření a pojem *horos* v citované větě identifikujeme, a to vzhledem ke skutečnosti, že na obou místech má zjevně stejnou intenci, a vzhledem k tomu, že Aristotelés oba pojmy

Pokud je pojem definovatelný synonymně, lze jej zařadit do celkového rámce vědění, jestliže určíme, do kterého rodu spadá a jaká je jeho nejbližší specifická diference.¹⁸⁸ V případě pojmu *energeia* je tato cesta neprůchozí. – Čím je tato skutečnost způsobena? Plyne z ní selhání či omezení Aristotelova podniku? Je zjevné, že problém zde není v tom, že určitý pojem je víceznačný – pokud v této podobě pravdivě zachycuje svůj předmět –, problém tkví v tom, má-li se homonymní pojem stát konstitutivním pojmem určité vědy. Pojem *energeia* se nevypovídá jednoznačně, protože se – podobně jako pojem *jsoucna* – nevypovídá o určitém *jsoucnu*, ale o *jsoucnu* jako takovém, přičemž *jsoucno*, jak je, je není charakterizováno odpovídajícím stupněm jednoty. Je tedy pojem spadající do metafyziky, která je odlišná od vědy a rovněž i od první vědy, identifikované s teologií, a proto pro ni platí částečně jiné epistemologické principy.¹⁸⁹ Vypovídání o určitém druhu *jsoucna* a nalezení jeho definice (*horos*) je možné jen v rámci určité vědy, zatímco předmětem *metafyziky* jsou všechny druhy *jsoucna* nakolik jsou *jsoucí*. Proto je potřeba hledat takové uchopení metafyzického předmětu, které překoná omezení spojené s vědeckým poznáním a přitom nám zajistí co do obsahu určité a co vývodů kontrolovatelné vědění.

Jakožto ti, kdo poznávají *energeia* nestojíme tedy primárně před určitým předmětem, ale před *jsoucnem* jako takovým v jeho rozmanitosti. Táž rozmanitost, která je překážkou pro jednoznačné poznání *jsoucího* jako *jsoucího* pomocí vědy, je východiskem pro jeho poznání prostřednictvím *metafyziky*. To znamená, že zde na místo předmětu vědy, kterým je obecné v podobě určitého druhu, nastupují *jednotlivé případy* *jsoucna* v jeho rozmanitosti a na místo principů vědy, jakými je například synonymní pojem a rodo-druhová diference, nastupuje princip *metafyziky*, kterým *epagógé* a *analogia*.

Termín *epagógé* je v literatuře nejčastěji převáděn pomocí výrazu indukce.¹⁹⁰ Indukce, kterou má na mysli Aristotelés, se však odlišuje od metody téhož jména, jak ji známe z moderní přírodovědy. Pojem *energeia* nebude, nakolik je to možné, určen prostřednictvím úsudku z jednotlivých případů na obecný pojem – obecný pojem *energeia* totiž, jak již částečně víme, nemá žádný obsah. Pokud chceme poznat, co Aristotelés míní *epagógé*, pak uděláme patrně dobře, pokud budeme pozorovat, co činí v pasáži, jejíž postup tímto výrazem označuje.

zaměňuje. (Vycházím hesla obsaženého ve věcném indexu v de Muraultově knize. Srv. de Murault, cit. d., str. 479.) Tuto identifikaci by však v důkladnějším zkoumání bylo nutné lépe vykázat.

¹⁸⁸ Srv. Ross, cit. d., str. 250.

¹⁸⁹ Tak Ross upozorňuje, že: „A science should at the outset define all its terms (An. Post. 76 a 32), but the same is not true of philosophy.“ Srv. Ross, cit. d., str. 250. Na rozdíl mezi *metafyzikou*, vědou a první vědou upozorňuje Aubenque. Srv. P. Aubenque, *Le problème de l'être chez Aristote*, PUF, Paris 2013, str. 33 nn.

¹⁹⁰ Výrazu „induction“ užívají Beere, Duminil/Jaulin, Makin, de Murault i Tricot. Kříž užívá výrazu „vyvození“.

Aristotelés v předchozím, jakož i v následujícím vyjádření nesnáší nahodilé jednotlivé případy – které by musela v úplnosti obsáhnou moderní indukce –, nýbrž typické příklady rozmanitých *energeiai*.¹⁹¹ Poskytuje dvě série příkladů, aby ukázal, že v každém z případů existuje analogický vztah, přičemž na základě známějších mají být poznány formy méně známé.¹⁹² Z těchto příkladů lze podle všeho úplným způsobem pochopit strukturu té či oné *energeia*, a proto již není nutné v jejich výčtu pokračovat dál. Jsoucno tedy není jen rozmanité, ale je také konečné a jednotné.

Rozmanité *energeiai* mezi sebou jistě mohou sdílet společné rysy (např. všechny jsou samy o sobě jednotné), avšak nemají žádný společný *specifický* rys.¹⁹³ Proto obecný pojem *energeia* nemá žádný obsah a nanejvýše nám může sloužit za účelem zjednodušení řeči. Rozmanité *energeiai* jsou přesto všechny *energeiai*, jsou označeny jedním jménem. Tato skutečnost má podle Aristotela reálný základ. To, co je mezi sebou odlišuje jakožto vyjádřitelné jedním pojmem, totiž jejich *charakteristické* rysy, je spojuje jako vypovídáné analogicky: Platí, že takovým způsobem, jakým se má určitá *energeia* k jednomu jsoucnu, tak se má jiná *energeia* k jinému jsoucnu (nebo k témuž v jiném ohledu). – V tomto smyslu je tedy pojem *energeia* jednotný, totiž v témže ohledu v jakém je jednotné jsoucno nalik je *energeiai*, tedy v tomtéž smyslu, v jakém je jednotné jsoucno jako jsoucí, analogicky: „Jako je toto v tomto anebo vůči tomuto, tak je tohle v tomhle anebo vůči tomuhle.“¹⁹⁴ – *Energeia*, resp. jsoucno jako jsoucí tedy je jednotou, neboť zde rozmanité stránky vykazují nějakou signifikantní shodu a lze se předběžně domnívat, že všechny spolu věcně souvisí.

Vysvětlení jednoty pojmu *energeia* tedy potvrdí dojem, jež přinášíme z interpretace první řady příkladů: Ve všech případech jsme pozorovali nějaké společné rysy, ale všechny případy byly nápadně odlišné. – Aristotelovo představení analogie bohužel nezahrnuje žádné další vysvětlení týkající se specifičnosti vztahů mezi jejími jednotlivými členy. V tomto rysu tkví hlavní rozdíl vůči vztahu *pros hén*. Díky znalosti primárního pojmu vztahu *pros hén* jsme

¹⁹¹ „[A]rgument by example is a limited form of induction, since in arguing by example we do not need to take in all the particular cases, nor to formulate a generalization explicitly.“ Srv. Makin, cit. d., str. 131.

¹⁹² „[S]ince it is the same relation which holds in the different cases, the explanation is more like providing easier examples in order to clarify harder cases. And using examples in that way is closer to Aristotle’s notion of induction than to his notion of analogy. Aristotle’s view of the connection between induction and examples is nuanced. He tends both to identify and to contrast them.“ Srv. Makin, cit. d., str. 131.

¹⁹³ „Aristotle extends the range of ways in which items can be unified under a concept yet further, to cases in which there is nothing in common and no common case to which all others refer. He wishes to say that even a concept whose instances do not have something in common can have a unity in a strong sense.“ Srv. Beere, cit. d., str. 186.

¹⁹⁴ 1048 b 7 – 8. ὡς τοῦτο ἐν τούτῳ ἢ πρὸς τοῦτο, τόδ’ ἐν τῷδε ἢ πρὸς τόδε·

v principu schopni jednoznačně strukturovat pojmovou rozmanitost *dynamis kata kinésin*. V případě analogie není žádný takový společný pojem uveden.¹⁹⁵

Prostřednictvím této úvahy můžeme vyvodit odpověď na otázku, která byla položena v úvodu: Jednotlivé případy *čeho* má Aristotelés na mysli? Těmito případy mohou být pouze příklady uskutečnění, protože jejich koreláty se skládají v jednotu odlišným způsobem. – Z tohoto dílčího výkladu však vyplývá nesamozřejmou skutečnost: Pojem *energeia* a pojem *dynamis* jsou koreláty, ale nemají stejnou strukturu. První se vypovídá analogicky, druhý *pros hén*.

5.7 *Epagógé* pojmu *energeia*

Aristotelův výklad se nachýlil do fáze vymezení pojmu *energeia*. V danou chvíli je vše potřebné připraveno: Aristotelés nejprve vyložil pojem *energeia*, který koreluje s *dynamis kata kinésin*. Posléze od něho odlišil pojem *energeia* ve smyslu vyskytování. A nakonec, v bezprostředně předcházejícím vyjádření zajistil poznání struktury pojmu *energeia*. Nyní tedy můžeme přistoupit k vymezení samotného pojmu.¹⁹⁶

Výkladové nástroje, které si Aristotelés připravil, dojdou ve fázi vymezení svého uplatnění. Postup vymezení se rozpadá do tří částí: První krok představuje svedení (*epagógé*) rozmanitých *energeiai* dohromady. V druhém kroku nejprve Aristotelés deklaruje princip provedené indukce, poté strukturu pojmu *energeia* a nakonec princip připravované analogie.¹⁹⁷ V třetím kroku z těchto premis odvodí závěr, kterým je analogické vymezení pojmu *energeia*. – Celá úvaha začíná svedením dohromady a srovnáním rozmanitosti jsoícího, nakolik je charakterizováno *energeia*:

ὅτι ὡς τὸ οἰκοδομοῦν πρὸς τὸ οἰκοδομικόν, καὶ τὸ ἐγρηγορὸς πρὸς τὸ καθεῦδον, καὶ τὸ ὄρῶν πρὸς τὸ μῦον μὲν ὄψιν δὲ ἔχον, καὶ τὸ ἀποκεκριμένον ἐκ τῆς ὕλης πρὸς τὴν ὕλην, καὶ τὸ ἀπειρασμένον πρὸς τὸ ἀνέργαστον.¹⁹⁸

¹⁹⁵ Víme pouze, že mezi členy neexistují vztahy jako v matematice: „There are two types of case, according as the second-order relation is (i) identity, or (ii) some other relation. (i) In purely mathematical applications it is often the *same relation* which holds between A and B and between C and D. ... But that is not a good model for Aristotle's use of analogy in *Θ6*. If the *same relation* held between change and capacity and between substance and matter, then we would, presumably, have a *single* actuality–potential relation in all five examples at 1048 a 37 – 1048 b 4.“ Srv. Makin, cit. d., str. 130

¹⁹⁶ S odvoláním na úvodní pasáž kapitoly bychom mohli říci, že již víme, jakého je tento pojem rázu (*poion*), a nyní určíme, co je. Srv. 1048 a 27.

¹⁹⁷ 1048 b 4 – 9.

¹⁹⁸ 1048 b 1 – 4. [Uskutečnění] totiž [je] jako stavějící vůči tomu, co je schopné stavět, [jako] bdící vůči spícímu, [jako] vidící vůči tomu, co má sice oči zavřené, avšak je nadáno zrakem, [jako] to, co bylo zformováno z látky, vůči látce, [či jako] dohotovené vůči nehotovému.

Aristotelés snáší dohromady příklady různých jsoucen jsoucích *energeiai*, resp. *dynamei* a činí tak se stručností sobě vlastní. V prvním přiblížení v nich nejasně rozeznáváme typy *energeia* a *dynamis*, které Aristotelés vyjmenoval. Z hlediska vymezení, o něž budeme dále usilovat, před nimi stojíme zprvu zcela bezbranní, protože nevidíme žádný klíč, podle něhož by z této řady příkladů vyplývala jejich analogická jednota: Nevidíme žádnou analogickou vlastnost, která by byla společně sdílena od příkladu k příkladu. Pokud se zahledíme blíže a pokusíme se tuto určit, vidíme naopak okamžitě množství rozmanitých souvislostí mezi příklady, které se hned nato rozebíhají do nekonečna, aniž by daly celému vyjádření smysl.

Avšak Aristotelés nám přislíbil epagógé. Měli bychom tedy spatřit příklady, které znázorňují zřetelné charakteristické a zároveň obdobné rysy rozmanitých *energeiai*, respektive *dynameis* a na základě jejich rozlišení konstruovat sjednocující analogii. Co tedy sdílí nestavějící stavitel, živý spící, vidící se zavřenýma očima a amorfni látka a nehotový materiál, resp. jejich *energeiai*?

Připadají nám Aristotelovy příklady neobvyklé? Zdá se nám, že z nich není na první pohled patrné, co má vlastně Aristotelés na mysli? Jako by byly ve skutečnosti nešťastně zvolené, což způsobuje, že čtenáři lámou hlavu, co ten který příklad reprezentuje? Pak bychom se tím spíše měli zamyslet nad tím, proč Aristotelés zvolil právě tyto příklady. – Neboť i zde platí, že si mohl vybrat libovolně a zaplnit prázdné místo v textu jakýmkoli příkladem, který mu pro daný účel připadal výmluvný.

5.7.1 První tři příklady

a.

První příklad uvádí jakožto *energeia* to, co staví, oproti tomu, co je pouze schopné stavět. Člověk tedy může být stavitelem dvojím způsobem: Jednak na základě toho, že má příslušnou *dynamis*, jednak v tom smyslu, že dosahuje korelativní *energeia*. Stavitelem se člověk stane díky osvojení určitých specifických vlastností, které lze zhruba shrnout pod pojem stavitelské *techné*. Projevit tuto *dynamis* znamená způsobit takové změny, které vedou k postavení domu.

V tomto příkladě tedy máme co do činění se zřetelným případem činné *dynamis* kata kinésin. Je to tedy obecně vzato táž schopnost, jako schopnost ohně zapálit. V protikladu k *dynamis* ohně je však schopnost stavět vyznačena mnohem větší možností svého uskutečnění: Rozdílem je již to, že uskutečnění stavitelství předpokládá stavitelovo volné

rozhodnutí konat. Stavitelská činnost je však takovouto dílčí úvahou provázena ve skutečnosti téměř při každém kroku, neboť provádí v jistém smyslu neustále určitá rozhodnutí, jak naložit s daným materiálem tak, aby dosáhl co požadovaného výsledku. Navíc je zde obsažena jistá volnost v uskutečňování pravidel stavitelství, která vede k tomu, že na rozdíl např. od léčení má stavitelství přirozeně estetický ráz. Tato větší otevřenost možností uskutečnění je však provázena větší možností v samotném uskutečňování selhat. Z toho hlediska ten, kdo staví, stojí na rozmezí sfér určitého a neurčitého a převádí jedno jsoucno, které je pouhým materiálem, do druhé roviny, ve které je dílem. Lze tedy poměrně dobře říci, zda oheň hoří, ale mnohem obtížnější je povědět, zda stavitel staví.

Pokud bychom tento rys chtěli popsat přesnějším jazykem, mohli bychom říci – v souladu s distinkcí, která byla vypracována v interpretaci první kapitoly – že v případě stavitele existuje jistá diference mezi změnou, která je vykonaná podkladem, a změnou, která je způsobená v jejím předmětu. Tato diference je znakem možnosti svobody i selhání. Naopak v případě ohně je vykonaná a způsobená změna patrně něčím téměř identickým, neboť oheň hoří právě natolik, nakolik spaluje svůj předmět. – Pro obě zde srovnávané *dynamis* nicméně platí, že teprve vůči trpné *dynamis* nabývají určitosti a uskutečňují svůj účel.

b.

Na druhém místě Aristotelés říká, že *energeia* je jako bdící vůči spícímu. Charakteristiky, které tento příklad zmiňují, předpokládají určitého nositele. Tímto nositelem je živočich: Živočich je nadán jistou základnější *energeia*, která je příčinou toho, že oba stavy vypovídají o jednom podkladu a neznamenaají ve skutečnosti vznik nového jsoucna. Touto *energeia* je bytí živým tvorem, které je pomocí spánku a bdění určitým způsobem realizováno. Výraz „bdící“ zde tedy odkazuje ke dvojímu: Míní se jím jednak *dynamis* bdít, kterou je živý tvor nadán, jednak její uskutečnění, které označuje určitou fázi jeho života živočicha. V tomto případě, v protikladu k prvnímu příkladu, disponuje jazyk výrazem, který popisuje protikladný stav živočišného bytí. „Spánek“ nicméně neoznačuje *dynamis*, resp. uskutečnění. Pojmenovává určitou *adynamia*.¹⁹⁹ Za normálních okolností je ovšem tato *adynamia* slučitelná s bytím *dynamis* bdícím, to znamená, že popisuje pouze neuskutečňování bdění.

Jaká *dynamis* tento výkon uskutečňuje? Jaký z dřívějších příkladů nám může pomoci tomuto porozumět? Jde snad o *dynamis* vyskytování se jednoho v druhém, případně o *dynamis* podobnou nahlížení, anebo podobnou lékaři? – Pokud bychom chtěli tento příklad

¹⁹⁹ Srv. Beere, cit. d., str. 195 – 198.

interpretovat jako příklad uskutečnění *dynamis kata kinésin*, museli bychom nejprve identifikovat to, co zde působí změnu *v témže, nakolik je jiné* a následně, co je toto jiné. Pokusím se navrhnout řešení tohoto problému, které vychází z kontextu knihy *Théta* a nikoli z Aristotelových biologických spisů, tedy řešení, jehož explikativní síla je značně omezena.

Vyděme ze skutečnosti, že bdění není rozumový výkon. Při bdění hraje vnímání a rozum významnou roli, neboť jsou to právě tyto schopnosti, skrze něž se živočich bděle realizuje, avšak rozum a smysly nejsou jedinou příčinou toho, proč bdění nastává, přetrvává a ustává. Smysly zde jistě mohou mít významnou úlohu, zejména jako účinná příčina, avšak bdělost je závislá i na stavu, v kterém se nacházejí určité základnější konstituenty živočišného bytí, jako je např. teplo a chlad. Současně platí, že je zde živé a oduševnělé tělo, které funguje jako podklad obou různých stavů. Uskutečnění bdění by tedy mohlo být působením živého těla na sebe sama, nakolik je vnímající a rozumové. – Pokud je tato úvaha v zásadě správná, je zde určitá *dynamis kata kinésin*, již živočich má a která způsobuje, že tento živočich bdí. Toto vysvětlení zhruba vychází z příkladu, podle něhož lékař, který je nadán lékařskou *techné*, může působit na sebe sama, nakolik je živým tělem.

Bdění je tedy v určitém smyslu základní vlastnost živočišného bytí: Prostřednictvím něj se život pozvedá nad úroveň vegetativní přírody a v plném slova smyslu využívá své smysly a případně i rozum k tomu, aby se realizoval.²⁰⁰ V jednom ohledu lze tedy říci, že bdění je čímsi jednoduchým: Je podmínkou veškerých úkonů, v nichž se živočich v pravém slova smyslu realizuje, ale samo o sobě je něčím bezobsažným, čímsi, co nelze uskutečnit dobře či špatně, ale co buďto prostě nastává, anebo nikoli. V druhém ohledu je bdění právě tímto obsahem: Nejsme přesně vzato schopni oddělit činnost bdění od ostatních úkonů, jejichž podmínku tvoří, neboť bdění je vždy již konkrétním konáním, nebo upouštěním od něj. Bdění je v tomto smyslu životem sestávajícím z proměňování možností, jejich uskutečňováním a neuskutečňováním, jímž je jeho konkrétní bytí *energeiai* určeno.

c.

Do třetice Aristotelés ilustruje *energeia* jako to, co je vidící, vůči tomu, co je pouze nadáno zrakem. Zrak je podle Aristotela pasivní schopnost, v níž se obráží viděné, jež na něj působí jako činná *dynamis kata kinésin*.²⁰¹ V trpné *dynamis* se tedy uskutečňuje změna, která buď sama o sobě, nebo spolupůsobením jiné části duše znamená vidění.²⁰²

²⁰⁰ Tento náhled přebírám od Beere, srv. cit. d., str. 196 n.

²⁰¹ Tento výklad zpochybňuje Beere: „It is unclear what to think about the capacity in question. The nature of the capacity depends on the nature of seeing. For instance, if seeing is a change caused in the seer by some external

V protikladu ke staviteli je zrak za normálních okolností vždy připraven k uskutečnění. Jeho vnějším předpokladem jsou světelné podmínky. Ty však Aristotelés z příkladu jaksi vylučuje tím, že výslovně zmiňuje, že ve významu, který mu tane na mysli, je zrak *dynamei* zrakem toho, kdo má oči zavřené. – Pokud chce stavitel nejen stavět, ale také postavit, musí mít k dispozici dostatečný materiál: Bude-li tomuto materiálu scházet jen jediný díl, pak podle Aristotela není domem *dynamei* a stavitel není *dynamei* takovým stavitelem, který uskutečňuje *ergon* své *dynamis*. Naopak zrak může podle všeho okamžitě uvidět svůj předmět (pokud předpokládáme dobré světelné podmínky), a proto je *z tohoto hlediska* vše *dynamei* viditelné. Stačí otevřít oči.

Zrak sám o sobě v jednom smyslu buďto vidí, anebo nevidí, avšak zrak nikdy nevidí *prostě*. V druhém smyslu platí, že veškeré vidění je podstatně konkrétní. Nelze vidět „obecně“.

5.7.2 Poslední dva příklady

Závěrečné příklady přinášejí ilustraci odlišné *energeia*: Zatímco u předchozích třech dvojic se jednalo vždy o určitou vlastnost, kterou můžeme buďto uskutečňovat, anebo pouze mít, poslední dvě dvojice představují jsoucno, které jednak je, jednak může být. Příklad toho, co je zformované z látky vůči pouhé látce a hotového vůči nehotovému ilustrují totéž, a proto se je pokusíme interpretovat současně.

Vyděme k interpretaci těchto příkladů, jak jsme zvyklí, opět od pojmu *dynamis*, a to od *dynamis* kata kinésin: Druhý člen předcházejících dvojic představuje *dynamis*, která je zde: Je pravda, že spící stavitel, který má oči zavřené, má reálně schopnosti bdít, vidět i stavět. Zároveň platí, že tyto *dynameis* nejsou uskutečněné, neboť toto uskutečnění předpokládá

object, then the capacity in question would be a passive power: a principle of change brought about by something else. ... There is however something peculiar about such a conception of the capacity involved in seeing. If the capacity is a passive power, then seeing is not something that seer does, but rather something that happens to the seer. The word 'seer' reflects precisely the opposite view: the seer is active in seeing. ... In normal changes, the thing with the active power is the agent: the change is something that agent does. The thing with the passive power is the patient: the change is something that happens to it. ... But in the case of seeing, it is the 'passively' affected thing that does the seeing. This casts doubt on whether the capacity in question is really a passive power. One might, instead, think it is a queer kind of active capacity—active in the sense that it is a capacity to do something, namely to see. In that case, it would surely not be a power, a principle of about a change in something else, and it is unclear whether it would be a capacity for *change* at all.“ Srv. Beere, cit. d., str. 199. Beere nicméně nezohledňuje výše citovanou pasáž z třetí knihy o duši, kde se o vidění, resp. slyšení výslovně hovoří jako o *dynamis* kata kinésin (zmiňuje pouze *De anima* II,5 416 b 32 – 5). Na tuto pasáž upozorňuje G. Aubry: „L'exemple de la vision est généralement considéré comme problématique par les commentateurs, qui s'étonnent qu'il soit rangé sous l'*energeia* kinétique; en *De anima* III, 2, 426 a 2, Aristote parle cependant bien de la sensation (en l'occurrence, l'audition) comme d'un mouvement, le même pour l'agent et le patient, mais se produisant dans le patient.“ Srv. Aubry, cit. d., str. 127, pozn. 1.

²⁰² Totiž s pomocí uvědomění si vidění, o kterém Aristotelés mluví v pasáži citované v předchozí poznámce.

korelát, na který mohou působit a vůči němuž dosáhnou určitosti. Pak nastává konkrétní stavění, vidění a bdění.

Poslední dva příklady neuvádějí žádnou *dynamis* kata kinésin. Na téže straně ilustrace, na níž dříve stála neuskutečněná *dynamis*, nyní stojí neuskutečněné jsoucní, jsoucní *dynamei*: Nakolik látku pojmáme jako jsoucí, je závislá na jiném jsoucnu, které je *energeiai*. Látku domu předpokládá formu domu. Je-li tento dům pouze *dynamei*, nemůže látce sloužit jako příčina bytí, a tak je látka domu, který je pouze *dynamei*, závislá na nějaké jiné *energeia*, např. na materiálu, který je látkou relativně vůči domu, ale který sám je nadán formou určitého materiálu. A tato myšlenka je implikována pojmy hotové a nehotové.

Co je ontologicky vzato nehotové? V prvním přiblížení je jaksi nehotové něčím, co ještě není: Nehotové je tím, v čem je obsaženo hotové jsoucní. Tato idea je názorně předvedena na příkladu kusu dřeva a sochy. Nehotové je to, co je jaksi rozevřené mezi jsoucím, kterým se má stát, k němuž se ubírá, ale kterým ještě není a jsoucím, na němž jeho bytí participuje, v němž je jako ve svém podkladu, ale které není jeho cílem. – Jestliže můžeme o nějakém jsoucnu vypovědět, že je to nehotová socha, můžeme tak učinit díky tomu, že již jsou přítomné určité vlastnosti (*dynameis* kata kinésin), na jejichž základě se určité jsoucní sochou může stát. Přesněji řečeno jsou to vlastnosti, nakolik jsou schopné absolvovat určité změny, jež vyústí v bytí *energeiai* dosud neuskutečněného jsoucna, např. sochy. Tyto vlastnosti jsou však neseny podkladem, o němž ještě nevypovídáme, že je sochou.

Jak se z ontologického hlediska z nehotového stává hotové? Změna je zde uskutečněním vlastností: Hotové a nehotové se z hlediska změny ukazují jako relativní pojmy. Ve změně, která je implikována v našem příkladu, můžeme s pojmem hotového spojit jednak to, co ve změně vzniká (socha), tak to, co je jejím prvotním podkladem (dřevo). Totéž platí pro pojem nehotového, kterým je jsoucní *dynamei* (socha), tak to, které je *energeiai*, nakolik je pojmáme jako látku (dřevo). – Změna, jež je zde předpokládána, tedy má takový charakter, že vlastnosti hotového, resp. nehotového (dřevo) postupně proměňují na vlastnosti nehotového, resp. hotového (socha).

V první z těchto perspektiv se z vlastností podkladu jsoucího *energeiai*, v němž je *dynamei* obsaženo hotové a *energeiai* nehotové, postupně stávají vlastnosti, jež tvoří bytí intendovaného hotového. Tyto vlastnosti jsou v podkladu, kterým je např. dřevěný špalek, obsaženy jakožto (trpné) *dynameis* kata kinésin, jimiž podklad disponuje v jejich neuskutečněné podobě a které se ve změně uskutečňují: Vlastnosti dřeva, jež jako neuskutečněné ponechávají otevřené, zda dokončovaná socha bude mít takovýto konkrétní

tvár či jiný, se postupně uskutečňují. Jak ze dřeva postupně odpadávají piliny, které k němu nebudou již nikdy stejným způsobem patřit, možnosti obsažené v tomto materiálu se stávají skutečností.

Látka, kterou je z hlediska sochy dřevěný špalek, je neurčitá. V jednom kusu dřeva je *dynamis* mnoha možných jednotlivých zaseknutí dláta, množství tvarů a celých soch. Tento horizont jednotlivých možných uskutečnění představuje charakteristiku bytí *dynamei* určitým jsoucnem. Druhou stranou téže charakteristiky je, že toto množství předpokládá, že ani jedna z odlišných či protikladných vlastností sochy *dynamei* není jaksi více, než druhá – proto nevstupují do kauzální souvislosti –, a také předpokládá, že vznik žádné z nich není zaručen.²⁰³ Každé zaseknutí dláta tedy znamená zároveň přibývání určitosti. V každém místě, v němž bylo *dynamei* mnoho tvarů, je hned jeden, který se od všech těch neuskutečněných liší tím, že je se sebou totožný, a proto na jeho místě nemůže současně být žádný vůči němu odlišný. Tato identita je společným rysem, který každá *energeia* sdílí určitým způsobem.

5.7.3 Ilustrativní charakteristika příkladů

Čím jsou tedy charakteristické příklady, které Aristotelés zvolil k ilustraci analogické definice *energeia*, a z jakého důvodu zvolil právě je? Domnívám se, že přesvědčivá odpověď na tuto otázku není k dispozici. Na základě podané interpretace se můžeme pouze pokusit navrhnout jedno z možných řešení, jehož pravděpodobnost by bylo nicméně nutné lépe prozkoumat.

Pracovní návrh, který v této interpretaci předkládáme, zní, že charakteristický rys, který mají právě vyložené dvojice ilustrovat, je neurčitost neuskutečněné *dynamis* kata kinésin, resp. bytí *dynamei* a určitost *energeia* jakožto změny, resp. bytí *energeiai*. Pro začátek je možné říci, že Aristotelés disponuje – a mohl by užít – příklady, které jsou v daném ohledu mnohem méně ilustrativní: *Dynamis* hořlavého předmětu hořet v tomto ohledu není příliš názorná, neboť činná stránka hoření je zcela závislá na trpné stránce této změny. Dále je obtížné vymyslet příklad, který by byl z hlediska konkretizace bytí *dynamei* méně zřetelný, než je příklad rozdělení úsečky. Úsečka ve vztahu k polovině nabývá charakteru látky – je však zvláštní okolností tohoto příkladu, že látku představuje určitým způsobem zformovaný geometrický prostor, který je *z ex definitione* dokonalý, a proto tvorba poloviny není provázena žádnými v pravém slova smyslu neurčitými možnostmi, jako je tomu například u sochy. Podobně v případě nahlédnutí určitého vědění se zdá, že máme co do činění s aktem prostého nahlédnutí neměnného obsahu, a proto zde není nic, co by se uskutečněním

²⁰³ Jak jsme řekli výše (v souvislosti s odkazem k výkladu G. Aubry), zdánlivá absolutní determinace neživé přírody je ve skutečnosti narušena lidským faktorem.

konkretizovalo. Je tomu nejspíše tak, ale je také třeba vzít v úvahu, že ilustrace z první řady příkladů mají specifický účel: uvedení bytí *dynamei*, resp. *energeiai*.

Charakteristickým rysem, který je do jisté míry vlastní všem příkladům, jak jsme je zde interpretovali, je nápadná neurčitost jejich bytí *dynamei* a naopak výrazná určitost jejich bytí *energeiai*. Tento charakter je dobře zjevný u posledních dvou příkladů. Do jisté míry je patrný i na stavitelské *techné*, jejíž projevení je zřetelným způsobem odkázané na materiál, který je k dispozici. A pokud je podaná interpretace správná, můžeme jej ukázat s živou názorností i na příkladech zraku a bdění: Vidění *energeiai* je totiž určováno viděnou skutečností, zatímco bdění se v určitém ohledu uskutečňuje jakožto konkrétní život. Z hlediska uskutečňování bdění má naopak spánek neurčitý obsah, podobně jako „tma“ zavřených očí. – Toto vysvětlení je založeno na výkladu omezené části textu, a je proto přiměřeně pojímat jej jako interpretační návrh, který by za účelem dosažení větší jistoty bylo nutné ověřit na základě celkové interpretace knihy *Théta*.

5.8 Analogické vymezení *energeia*

Aristotelés v předcházejícím vyjádření předložil příklady různých *energeiai*. Jejich účelem je zprostředkovat vymezení pojmu *energeia*. Příklady však nepředstavují definici samu, ale její první část. Řada příkladů má charakter *epagógé*, což znamená, že svádí dohromady případy, které mají určitý typický charakter. Tato *epagógé* bude v dalším kroku sjednocena prostřednictvím *analogia*.

Ταύτης δὲ τῆς διαφορᾶς θατέρω μορίῳ ἔστω ἡ ἐνέργεια ἀφορισμένη θατέρω δὲ τὸ δυνατόν. Λέγεται δὲ ἐνεργεῖα οὐ πάντα ὁμοίως ἀλλ' ἢ τῷ ἀνάλογον, ὡς τοῦτο ἐν τούτῳ ἢ πρὸς τοῦτο, τόδ' ἐν τῷδε ἢ πρὸς τόδε· τὰ μὲν γὰρ ὡς κινήσεις πρὸς δύναμιν τὰ δ' ὡς οὐσία πρὸς τινα ὕλην.²⁰⁴

Z vyjádření je patrné, že Aristotelovi na tomto kroku velmi záleží. Dává si práci, aby rozlišil i to, co se zdá poměrně zjevné – a co by v předchozím stručném výkladu pravděpodobně přešel mlčením – a znovu jasně řekl to, což již bylo dříve řečeno. Nejprve vysvětlí, jakým způsobem je nutno spojit ilustrované pojmy a jednotlivé členy ilustrujících dvojic příkladů. Zopakuje, že jednota pojmu *energeia* je analogická, a následně objasní strukturu analogie. Aristotelés zde tedy využívá výkladové nástroje, které si v přecházejícím zkoumání připravil, a nepředkládá

²⁰⁴ 1048 b 4 – 9. „Budiž jedním členem tohoto rozdělení vymezeno uskutečnění a druhým to, co je schopné (*dynaton*). Uskutečnění se nevypovídá o všem stejným způsobem, nýbrž prostřednictvím analogie: Jako je toto v tomto anebo vůči tomuto, tak je tohle v tomhle anebo vůči tomuhle. [A] tak jedna [uskutečnění jsou] jako změna vůči schopnosti, druhá jako jsoucno (*úsia*) vůči nějaké látce.“

nic neznámého: Zkrátka aplikuje *analogia* na *epagógé*. Touto aplikací však jeho výklad končí. Aristotelés sice vysloví analogické vymezení *energeia*, již však nevykládá, na základě čeho toto vymezení provedl: Co je tím, co analogicky spojuje zmíněné *energeiai*. Druhý interpretační problém, který s tímto vymezením souvisí, představuje nejasnost, zda je předložené vymezení úplnou definicí, anebo jde toliko o příklad, jak ji konstruovat pro různé případy: Příklad, jenž uvádí dvě charakteristické *energeiai*, vedle nichž však existuje ještě řada dalších jako např. *energeia* toho, kdo nahlíží své vědění (za podmínky že příslušnou *dynamis* nepokládáme za *dynamis* kata kinésin). – Nejprve se pokusíme odpovědět na první otázku a poté na základě této odpovědi navrhnout určité řešení otázky druhé.

Uskutečnění *dynamis* kata kinésin je to, v čem tato *dynamis* nabývá své určitosti a dosahuje svého účelu. Toto platí pro každou *dynamis* kata kinésin: I v těch případech, kdy uskutečnění *dynamis* kata kinésin není na první pohled spojeno s nabytím určitějšího charakteru (jako u příkladu úsečky), platí, že neexistuje nutnost, aby se *dynamis* kata kinésin uskutečnila, a je s ním tedy spojena přinejmenším ta neurčitost, že se může nikdy neuskutečnit. – Totéž, avšak jiným způsobem, platí pro ontologickou *dynamis*: Určité jsoucno je *dynamei* v jiném a vzniká na základě proměny jeho vlastností majíc své bytí *energeiai* jako svůj účel. Avšak toto bytí *dynamei* v něčem určitém znamená jednak bytí jedním z mnoha možných uskutečnění, které jsou *dynamei* v této věci, jednak bytí neurčitým co do uskutečnění vůbec (analogicky jako v předchozím případě).

V tomto smyslu chceme v této interpretaci vyložit Aristotelovo vyjádření: „[A] tak jedna [uskutečnění jsou] jako změna vůči schopnosti, druhá jako jsoucno (*úsia*) vůči nějaké látce.“ (1) Uskutečnění *dynameis* kata kinésin jsou jako změna vůči pouhé schopnosti. (2) Uskutečnění bytí *dynamei* jsou jako jsoucno *energeiai* vůči bytí *dynamei* ve významu pouhé látky. (3) Jako jsou uskutečnění ve smyslu změny určitá a sebou identická, tak jsou určitá a se sebou identická uskutečnění ve smyslu bytí *energeiai*. Avšak oba pojmy uskutečnění vypovídají pojem uskutečnění jiným způsobem, a proto na sebe nejsou převoditelné: Změna neobnáší nutně bytí *energeiai* ve smyslu *úsia* a vznik *úsia* není nutně identický s jednotlivou změnou vyvolanou uskutečněním *dynamis* kata kinésin, nýbrž je způsoben zformováním určité látky. – Pokud pasáž interpretujeme takto, pak neimplikujeme neúplnost jejího znění.

Z předložené interpretace vyplývá, že *energeiai*, které jsou předvedené v druhé řadě příkladů, jsou buď změnou korelativní k *dynamis* kata kinésin, anebo bytím *energeiai*.²⁰⁵

²⁰⁵ Tento závěr považuje za platný Makin, jehož interpretaci nicméně v tomto bodě není příliš rozvinutá: „So are (a)–(c) really intended as examples of the change–capacity relation? Aristotle’s summary of the analogy at 1048b8–9 suggests that they are: some are as change in relation to capacity, some as substance in relation to matter. Examples (d) and (e) plainly qualify as substance to matter. And that suggests that (a)–(c) illustrate the change–capacity relation.“ Srv. Makin, cit. d. str. 138. Srv. také: „It is reasonable to talk of a single change–

Protože tyto dvě *energeiai* jsou jedinými *energeiai*, které Aristotelés sjednocuje pomocí analogie, je pravděpodobné, že do těchto dvou skupin spadají i ostatní příklady uvedené v 6. kapitole a to včetně *dynamis* nahlízejícího. – Pečlivost, s níž Aristotelés činí poslední krok své úvahy a která ho vede ke zdůrazňování zjevného a opakování známého, podporuje myšlenku, že pokud by Aristotelés měl v předložených příkladech v této kapitole na mysli ještě jiný pojem *dynamis*, pak by ho alespoň zmínil.

Jiný způsob, jak Aristotelově koncepci analogického pojmu *energeia* rozumět, zastává Beere.²⁰⁶ Beere předkládá důmyslný a pro porozumění Aristotelovu textu zajímavý výklad. Tento výklad zahrnuje tezi, podle níž příklad nahlízejícího ilustruje charakteristický význam pojmu *dynamis*, který se odlišuje od pojmu *dynamis* kata kinésin.²⁰⁷ V závislosti na tomto tvrzení poté Beere předkládá originální výklad závěrečného vymezení analogického pojmu *energeia*. Jeho řešení spočívá v konstrukci „nepřímé analogie“ (*indirect analogy*). Nepřímá analogie předpokládá, že ne každý význam analogického pojmu je přímo analogický každému dalšímu, nýbrž vzájemný vztah členů analogie je prostředkován privilegovaným, středním členem (*privileged case*), který jako jediný sdílí alespoň některé vlastnosti všech ostatních členů. V tomto čtení tedy do analogického vztahu nevstupují primárně změny resp., *úsiai* a *dynameis* kata kinésin, resp. bytí *dynamei* v podobě látky, které jsou uvedené v Aristotelových příkladech, ale jejich rysy. Klíč k řešení vztahu analogie představuje podle Beerova výkladu příklad stavitele. Tuto roli plní právě díky tomu, že jako jediný ze všech zmíněných příkladů je nositelem vlastností, které částečně charakterizují příklady ostatní.²⁰⁸ – Na základě tohoto návrhu je Beere schopen pojmut do výsledné analogie všechny *energeiai*, které sdílí určité vlastnosti s centrálním příkladem stavitele.

Toto řešení je podnětné pro porozumění Aristotelovu lakonickému textu a bylo by nesnadné je vyvrátit. Úplnější filosofická interpretace, která by takovéto vyrovnání chtěla

capacity relation in the three examples at $\Theta 6$, 1048a37–1048b2, because the relation is treated as a single relation throughout the arguments of $\Theta 1$ –5. And it is reasonable to talk of a single substance–matter relation in the two examples at $\Theta 6$, 1048b2–4, even though there is a difference between immediate and mediate matter (see §4 below), because that difference does not show up in the arguments concerning matter at $\Theta 7$ –8. In contrast, it is not reasonable to talk of a single actuality–potentiality relation which covers all the cases, because the change–capacity/substance–matter difference does show up, for example, in the arguments of $\Theta 8$.” Srv. Makin, cit. d., str. 135.

²⁰⁶ Srv. Beere, cit. d., str. 169 – 208.

²⁰⁷ Nakolik vidím, Beere toto tvrzení v dané kapitole vyslovuje pouze nepřímo: Odvolává se na jinou kapitolu své interpretace: „It is the case for which Aristotle appears to have introduced the term ‚*energeia*‘ in *Protreptics*.“ V Beerově výkladu příslušné pasáže věnované *eudaimonia* čteme: „Human good better not be ... any kind of change leading to some further state (which, again, would itself then have greater claim to be called human good than change itself.) ... It is a ‚doing‘, the exercise of a capacity rather than the mere possession of it, but it is an end, the performance of one’s work (*ergon*), and not a use for further purposes or a change.“ Srv. Beere, cit. d., str. 176, resp. 165.

²⁰⁸ „The case of housebuilder can play this role because it combines several features, not all of which are not both present in all other cases.“ Srv. Beere, cit. d., str. 207.

provést, by mohla zdůraznit fakt, že tento sám o sobě koherentní výklad nemá silnou oporu v liteře Aristotelova textu. Vzhledem k pečlivosti, kterou Aristotelés věnuje finálnímu vyjádření, je nápadné, že Aristotelés se o „nepřímé analogii“ nezmiňuje. Tato skutečnost je poněkud v rozporu s interpretační devizou, kterou v souvislosti s výkladem příkladu nahlízejícího, resp. jeho *energeia* připomíná sám Beere. Práví, že předložená interpretace by za účelem porozumění neměla příliš přepínat smysl řečeného.²⁰⁹ Ať je tomu jakkoli, Beere bere Aristotelův text vážně a pokouší se jej interpretovat, což je to nejlepší, co můžeme dělat.

²⁰⁹ Beerovo vyjádření je vyřčeno v souvislosti s výkladem zmíněného příkladu, za účelem doložení našeho tvrzení jeho platnost zobecníme na *energeia* jako takovou: „[A] test for interpretations of *energeia*: proposed interpretations should not have to strain to make sense of it.“ Srv. Beere, cit. d., str. 175.

6 Závěr

V prvních dvou kapitolách knihy *Théta* jsme se pokusili vyložit pojem *dynamis kata kinésin*, který představuje *dynamis* v primárním smyslu. V kapitole 6. jsme na základě tohoto výkladu přistoupili k interpretaci pojmu *energeia*: Prostřednictvím pojmu *energeia* jakožto změny korelativní k *dynamis kata kinésin* jsme odlišili ontologický pojem *energeia*, který znamená bytí *energeiainěčím*. Na základě výkladu tohoto termínu jsme rozšířili pojem *dynamis* mimo způsob, jímž se vypovídá primárně. Tím byl v Aristotelově postupu naplněn plán, který si vytyčil v 1. kapitole: „Avšak až promluvíme o této [*dynamis* se zřetelem k pohybu], ukážeme v našich úvahách týkajících se *energeia* i to, co se týká jiných [druhů *dynamis*].“

Ukázalo se, že Aristotelova koncepce obou *energeiai*, resp. *dynamis* se ve skutečnosti skládá v ústrojnou jednotu: Jsou to právě jednotlivé *dynamis* kata kinésin, díky jejichž uskutečňování se z určitých jsoucn jsoucích *dynamis* stávají jsoucna jsoucí *energeiai*: V každodenním a nahodile působícím střetání jsoucn mezi sebou jsou ve skutečnosti uskutečňovány *dynamis*, díky nimž tato jsoucna dosahují či nedosahují svého *telos*. Aristotelova koncepce tak představuje propojení fyzikální a ontologické roviny jsoucna.

Předložená interpretace podává dále výklad jednoty pojmu *energeia*. Tato jednotu je vyložena jako analogická. Do analogické souvislosti jsou podle předložené interpretace postaveny *dynamis* ve smyslu bytí *dynamis* a *dynamis kata kinésin*. Z toho, že Aristotelés v 6. kapitole používá tuto pojmovou dvojici, neplyne, že by analogie uváděla všechny existující charakteristické *energeiai*, resp. *dynamis*. Předložená interpretace navrhuje výklad, podle něhož je analogická souvislost mezi oběma *energeiai*, resp. *dynamis* dána charakteristickou neurčitostí a určitostí, která společně avšak pokaždé různým způsobem připadá k jejich bytí.

Tatáž analogie, jaká existuje mezi pojmy *energeia*, charakterizuje podle všeho i jednotu pojmu *dynamis*, neboť příslušné *dynamis* představují koreláty analogických *energeiai*. Jednotu pojmu *dynamis* by bylo možné chápat silněji, pokud bychom ji pojali prostřednictvím homonymie *pros hén*. Z interpretace Aristotelových vyjádření však nejspíše není možné odvodit, které všechny *dynamis* jsou v jejím rámci zahrnuty. Bezpečným kritériem zůstává pouze Aristotelovo tvrzení, že každá takováto *dynamis* by ve své definici musela mít nějakým způsobem obsažen primární pojem *dynamis*. Na základě podané interpretace tuto možnost nemůžeme ani potvrdit, ani vyloučit.

Je poněkud zarážející, že *energeia* a *dynamis* jakožto v určitém ohledu korelativní pojmy nemají stejnou strukturu. Důvod této skutečnosti by mohl spočívat v tom, že *energeia*

je na rozdíl od *dynamis* spojena s identitou (v případě pojmu změny a pojmu *úsia*) a také se subsistencí (v případě pojmu *úsia*). Naopak *dynamis* je něco, co nesubsistuje, a proto potřebuje nějaký podklad. Nejvíce určitou *dynamis*, která samá již určité reálné bytí, i když se neuskutečňuje je z tohoto hlediska *dynamis* kata kinésin. Je proto možné, že všechny ostatní *dynameis* jsou na ní z tohoto důvodu závislé: Názorný příklad poskytuje souvislost *dynamis* kata kinésin a jsoucna, které je *dynamei* něčím – jsou to totiž právě vlastnosti určitého jsoucna, díky nimž, díky jejich uskutečňování se toto jsoucno *dynamei* stává *energeiai*.

7 Literatura

A. Použité edice řeckého textu *Metafyziky*

W. D. Ross, *Aristoteles, Aristotle's Metaphysics, a Revised Text with Introduction and Commentary by W. D. Ross*, Clarendon Press, Oxford 1924. (2. Vol.)

B. Použité překlady *Metafyziky*

Aristote, *La Métaphysique*, traduite par Jules Barthélemy-Saint-Hilaire, Paris 1878–1879. (3 vol.)

Aristote, *La Métaphysique*, traduction et commentaire par Jules Tricot, Vrin, coll. Bibliothèque des textes philosophiques, Paris 2000. (2 vol.)

Aristote, *Métaphysique*, traduite par Bernard Sichère, *Livres A à E*, Pocket, coll. Agora, Paris 2007, *Livres Z à N*, Pocket, coll. Agora, Paris 2010. (2 vol.)

Aristote, *Métaphysique*, présentation et traduction par Marie-Paul Duminil et Annick Jaulin, GF Flammarion, coll. Garnier-Flammarion, Paris 2008.

Aristote, *Les Métaphysiques. Traduction analytique des livres Γ, Z, Θ, I et Λ, introduite, commentée et annotée par André de Muralt*, Les Belles Lettres, Sagesses médiévales, Paris 2010.

Aristotle, *Metaphysics Book Théta. Translated with an Introduction and Commentary*, by S. Makin, Clarendon Press, Oxford 2006.

Aristoteles, *Aristotle's Metaphysics, a Revised Text with Introduction and Commentary by W. D. Ross*, Clarendon Press, Oxford 1924. (2. Vol.)

Aristotelés, *Druhé analytiky*, přel. A. Kříž, Nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1962.

Aristotelés, *Etika Nikomachova*, přel. A. Kříž, Rezek, Praha 2009.

Aristotelés, *Fyzika*, přel. A. Kříž, Rezek, Praha 2010.

Aristotelés, *Metafyzika*, přel. A. Kříž, Rezek, Praha 2008.

C. Sekundární literatura

P. Aubenque, *Le problème de l'être chez Aristote*, PUF, Paris 2013.

P. Aubenque, *Rozumnost u Aristotela*, Oikoymenh, Praha 2003.

- P. Aubenque, *Sur l'inauthenticité du livre K de la Métaphysique*, in: P. Moraux, J. Wiesner (eds.), *Zweifelhaftes im Corpus Aristotelicum: Akten des 9. Symposium Aristotelicum*, De Gruyter, Berlin 1983, str. 318–44.
- G. Aubry, *Dieu sans puissance, Dunamis et Energeia chez Aristote et Plotin*, Vrin, Paris 2006.
- J. Beere, *Doing and Being, An Interpretation of Aristotle's. Metaphysics Théta*, Oxford University Press, Oxford 2009.
- M. Frede, *Aristotle's Notion of Potentiality in Metaphysics Théta*, in: T. Scaltsas, D. Charles and M. L. Gill (eds.), *Unity, Identity and Explanation in Aristotle's Metaphysics*, Clarendon Press, Oxford 1994, str. 173–194.
- M. Heidegger, *Aristotelova Metafyzika IX. 1–3: O bytí a skutečnosti síly*, Oikoymenh, Praha 2001.
- S. Makin, *Aristotle: Metaphysics Book Théta. Translated with an Introduction and Commentary*, Clarendon Press, Oxford 2006, str. 60–270.
- W.-R. Mann, *The discovery of things: Aristotle's categories and their context*. Princeton: Princeton University Press, 2000.
- P. Moraux, J. Wiesner (eds.), *Zweifelhaftes im Corpus Aristotelicum Akten des 9 Symposium aristotelicum*, De Gruyter, Berlin 1983.
- D. Peroutka, *Aristotelská nauka o potencích*, Filosofia, Praha 2010.
- T. Scaltsas, D. Charles and M. L. Gill (eds.), *Unity, Identity and Explanation in Aristotle's Metaphysics*, Clarendon Press, Oxford 1994.
- A. Stevens, *L'ontologie d'Aristote. Au carrefour du logique et du réel*, Vrin, Paris 2000.

D. Slovníky

- H. George Liddell & R. Scott, *A Greek-English Lexicon. Revised and augmented throughout by Sir Henry Stuart Jones with the assistance of Roderick McKenzie*. Clarendon Press, Oxford 1940.